РЕФЕРАТИВНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2521-1463

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА.

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

ОНЛАЙН-ЖУРНАЛ ЗАСНОВАНО У 2016 РОЦІ

НОМЕР ЖУРНАЛУ

Том 3
№ 5 (17)

Вересень – жовтень 2018 р.

DOI 10.53672/ej.5.2018

expertize-journal.org.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Назаров О. А.
Євдокимова Н. О.
Кириченко О. А.
Калинка Г. І.
Цільмак О. М.
Мотлях О. І.

Барко В. І.
Лефтеров В. О.
Коренюк П. І.
Алікіна Н. В.
Попова Г. В.
Вітомський Ю. Л.

Землянська О. В.

Чернякова О. В.
Большаков С. І.
Тунтула О. С.
Ткач Ю. Д.
Єгорова Т. М.
Лисенко А. Б.

Шаповалов В. О.
Савкіна Т. В.
Савостін О. П.
Безушко С. В.
Вербина Ю. В.
Хлонь О. М.

Інститут психологічної експертизи і поліграфа Kyiv

ВИДАЄТЬСЯ ЗА СПРИЯННЯ

Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі

ROR 02xc7et08

Номер на сайті

ISSN 2521-1463

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ
Назаров Олег Анатолійович
канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, судовий експерт

ВИДАВНИК НАЗАРОВ О. А.

Судово-психологічна експертиза

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

Реферативно-науковий online журнал
Електронне видання
Засновано у травні 2016 року

2018. Том 3, № 5 (17)

Вересень–жовтень 2018 року

Київ · 2018
expertize-journal.org.ua

DOI: 10.53672/ej.5.2018
УДК 159:34(05)+159:371(05)+347.948
ББК 67.5:88.4
С89

ISSN 2521-1463 (Online)
EAN-13 9772521146000
Ідентифікатор медіа R40-05509

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», ROR 02xc7et08

С89 **Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці** : реферативно-науковий online журнал. — 2018. Т. 3, № 5 (17) (вересень–жовтень 2018 р.). — Київ : Видавник Назаров О. А., 2018. — 122 с. — URL: expertize-journal.org.ua.

Номер містить оригінальні статті й реферати праць з юридичної психології, судової експертизи та суміжних галузей, а також новини журналу й розділ «Новини інженерної психології та психотехніки».

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Рукописи можуть рецензуватися і не повертаються

Авторські права на матеріали належать їхнім авторам. Матеріали журналу поширюються на умовах ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства 4.0 Міжнародна» (CC BY 4.0), крім першоджерел рефератів і передрукованих матеріалів, права на які належать їхнім правовласникам.

Редакційні правки, скорочення та зміна назви матеріалу погоджуються з автором до публікації

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори

Номер оновлено 06.11.2026: замінено матеріал розділу 3.

© Автори матеріалів, 2018
© Видавник Назаров О. А., 2018

Редакційна колегія

Головний редактор — видавець (засновник видання)

Назаров О. А. — канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р., поліграфолог, правознавець. ORCID 0000-0002-3427-1162

Заступники головного редактора

Євдокимова Н. О. — д-р психол. наук, професор; напрям наукових робіт — психологічні науки. ORCID 0000-0002-8789-278X

Кириченко О. А. — д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; напрям наукових робіт — юридичні науки. ORCID 0000-0002-8748-6431

Відповідальний секретар

Калинка Г. І. — фахівець факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, ад'юнкт зі спеціальності 19.00.06 — юридична психологія, здобувач наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичної психології. ORCID 0000-0002-6113-7778

Члени редакційної колегії

Цільмак О. М. — д-р юрид. наук, канд. психол. наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-7348-4876

Мотлях О. І. — д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, поліграфолог, заслужений юрист України. ORCID 0000-0002-6135-9952

Барко В. І. — д-р психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, поліграфолог, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-4962-0975

Лефтеров В. О. — д-р психол. наук, професор, проректор Міжнародного університету, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0002-9163-0555

Коренюк П. І. — д-р екон. наук, професор, академік (дійсний член) Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету. ORCID 0000-0001-8321-3199

Алікіна Н. В. — канд. психол. наук, старший науковий співробітник, експерт вищого кваліфікаційного класу, працювала тривалий час на посадах голови секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним експертом лабораторії криміналістичних експертиз Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» до 2016 р., стаж експертної роботи з 1978 р. ORCID 0000-0002-0166-4437

Попова Г. В. — канд. психол. наук, доцент, підполковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-3814-4037

Вітомський Ю. Л. — канд. психол. наук, офіцер запасу СБ України. ORCID 0009-0004-5206-5065

Землянська О. В. († 06.07.2020) — д-р психол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-6547-2621

Чернякова О. В. — канд. психол. наук, доцент, завідувачка кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0002-0384-4829

Большаков С. І. — канд. військ. наук, доцент, керівник ТОВ «Науково-дослідний інститут судової експертизи та оцінки», атестований судовий експерт за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», суб'єкт оцінки майна та майнових прав, полковник ЗСУ у відставці. ORCID 0000-0003-2394-0225

Тунтула О. С. — канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. ORCID 0000-0002-1699-1668

Ткач Ю. Д. — канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ORCID 0009-0006-3675-2548

Єгорова Т. М. — старший науковий співробітник Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, голова секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з 2015 р., атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р. ORCID 0000-0002-4097-5449

Лисенко А. Б. — голова професійної громадської організації «Колегія поліграфологів України», директор Комітету з освіти правління громадської професійної організації «Міжнародна асоціація професіоналів в поліграфології» (AIPP, Мексика), експерт-аналітик 1 категорії, поліграфолог, підполковник СБУ в запасі. ORCID 0000-0002-8131-9931

Шаповалов В. О. — головний редактор журналу «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» (2016 р.), старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем психологічного вивчення особового складу) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України (2020 р.), поліграфолог. ORCID 0009-0004-0472-6201

Савкіна Т. В. — старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних, мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1998 р. ORCID 0009-0007-9784-2253

Савостін О. П. — старший судовий експерт відділу почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України, психолог — судовий експерт другого кваліфікаційного класу комунальної установи «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1982 р. ORCID 0009-0003-6666-0247

Безушко С. В. — канд. пед. наук, доцент. ORCID 0009-0008-2069-1642

Вербина Ю. В. — канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика. ORCID 0009-0004-2947-9251

Хлонь О. М. — канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0001-9733-8531

Зміст

ПЕРЕДМОВА **6**

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ) **7**

1.1. Теорія та історія застосування спеціальних знань **8**

Козленко І. М. **Проведення поліграфологічних** перевірок в Україні: стан і перспективи **8**

Бурба О. І. **Організація науково-технічної** експертизи в Україні **18**

Зубовський Д. С. **Феномен психічної** травми та явищ, які з нею пов'язані . . **19**

Собчик Л. Н. **Психологічні проблеми** екстремальної поведінки школярів . . **24**

1.2. Проблемні аспекти застосування поліграфа **31**

Гуральський В. Ю. **Висновок по** тесту «No Opinion» («Inconclusive»): теоретичні основи та методи, тактики, способи вирішення **31**

Бойко В. М. **Проблема у** ставленні персоналу до поліграфологічних перевірок. Запровадження процедури тестування на поліграфі з "нуля" у бізнес-структурі **43**

Тракалюк О. Л., Кузьменко М. Д., Зубовський Д. С. Передовий досвід впровадження процедури опитування з використанням поліграфа в діяльності силових структур зарубіжних країн **50**

1.3. Правове та науково-прикладне забезпечення професійної діяльності **52**

Здоровило Н. С. **Можливості застосування** результатів психофізіологічного дослідження з застосуванням поліграфа в рамках кримінально-процесуального законодавства **52**

Коренюк П. І., Голубицький М. Ю. Правові засади технічного регулювання в Україні **62**

Руденко А. М. **Передтестова бесіда:** принципи й техніка проведення **73**

1.4. Точка зору фахівця **83**

Гуровський К. В. **Особливості проведення** перевірок за допомогою поліграфа з дітьми віком 14-16 років **83**

Луцюк А. М. **Вивчення особистісних** особливостей тестованого в процесі поліграфологічного обстеження **90**

1.5. Інновації наукової школи юриспруденції професора аланкіра **98**

Ланцедова Ю. О. **Деякі новітні** доктрини антикримінального судочинства . **98**

1.6. Сторінка вченого **108**

Палій Л. В., Бедан В. Б. Вплив загального фізіологічного стану досліджуваного на результати тестування **108**

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ **115**

Брак кваліфікованих дитячих психологів у школах є причиною неконтрольованого росту дитячої агресії **115**

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ **116**

Стандарт ASTM E2229 і рецензовані видання з поліграфології в Україні . . **116**

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ **118**

Передмова

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» належить до реферативно-наукових видань. Оригінальні дослідження ми оприлюднюємо вперше, а найцікавіші праці, що вже вийшли в інших виданнях, подаємо як реферати: стислий виклад змісту, анотацію та бібліографічний опис першоджерела за ДСТУ 8302:2015. Реферат не замінює оригіналу — він допомагає знайти саме те дослідження, яке потрібне вам сьогодні.[6]

Вітаємо, колеги! Перед вами номер 2018. Том 3, № 5 (17) за вересень–жовтень 2018 року. Тут 14 матеріалів для тих, кого цікавлять теорія та історія спеціальних знань, поліграф і виявлення обману, нормативне регулювання експертизи, досвід фахівців, і для тих, хто тільки обирає свій шлях у юридичній психології.

> *Чи знали ви? 1908 року Гуго Мюнстерберг видав книгу «On the Witness Stand» («На місці свідка»), зібравши в ній свої журнальні статті про психологію і злочин. Він дорікав правникам: «Лише юрист упертий», бо судді, адвокати й присяжні вважають, що психолог-експериментатор їм не потрібен. У 2018 році минає 110 років від цієї події.*[7]

Радимо почати з матеріалу «Большаков Сергій Іванович - вчений, судовий експерт, оцінювач, посадовець, засновник Школи оцінки Большакова С.І., стаж судово-експертної, оціночної діяльності більше 17 років», який читачі обирають найчастіше. Можливо, саме ваше дослідження стане наступною сторінкою в історії судової експертизи. Редакція відкрита для статей науковців і практиків.

Редакція журналу

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ)

Позначки: «Анотація» — оригінальний матеріал, уперше оприлюднений у журналі; «Реферат» — стислий виклад праці або офіційного документа, уперше оприлюднених в іншому виданні чи на іншому ресурсі; під кожним рефератом наведено відомості про першу публікацію; наявний DOI зазначено біля відомостей про оприлюднення. Цифри у квадратних дужках відсилають до списку References після кожної публікації: описи за ДСТУ 8302:2015, українські й російські назви подано латиницею (транслітерація за постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55), їхній переклад англійською — у квадратних дужках.

Читачеві. За кожною публікацією цього номера стоять реальні справи: кримінальні провадження, сімейні спори, позови про відшкодування моральної шкоди, перевірки із застосуванням поліграфа. Анотація допоможе швидко зорієнтуватися, а повний текст за посиланням відкриє методики, аргументи сторін і правові позиції Верховного Суду, які можуть знадобитися у вашій наступній справі. Читайте, порівнюйте з власною практикою і діліться знайденим з колегами.

1.1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ПЕРЕВІРОК В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ[1]

Козленко І. М.

DOI: 10.53672/ej.1.2018.01[1] Check for updates

Анотація. Спеціального закону про використання поліграфа в Україні немає, проте перевірки на ньому замовляють роботодавці, приватні особи й учасники судових справ, а законність процедури фірми-виконавці, за спостереженням Козленка І. М., обґрунтовують туманно й непереконливо. Автор ставить за мету оцінити стан нормативного регулювання поліграфологічних перевірок і запропонувати шляхи його вдосконалення для досудового та судового розслідування злочинів і кадрових перевірок працівників. Проаналізовано відомчі інструкції МВС України (2004) та Міністерства доходів і зборів України (2013), Інструкцію про опитування особового складу Національної гвардії України (наказ МВС від 01.09.2017 № 749), Порядок психофізіологічного дослідження у Державному бюро розслідувань (постанова КМУ від 11.05.2017 № 449), наказ ГПУ від 12.06.2017 № 180, законопроєкти № 2521 (Г. Москаль) і № 4094 «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі», протилежні доктринальні позиції щодо поліграфа в кримінальному процесі, опитування слідчих, потерпілих, свідків і обвинувачених, проведене В. І. Комісаровим, та узагальнення судової практики В. П. Сердюка. Законопроєкт № 4094 автор вважає сумнівним через ризик порушення прав людини й використання перевірок для звільнення «непотрібних» працівників. Підтримуючи пропозицію Чупрікової І. Л. закріпити поліграфологічну експертизу як різновид судової експертизи, він формулює умови, за яких дані поліграфа можуть набути доказового значення: добровільна згода особи, право на захисника, зокрема на безоплатну правову допомогу, усунення зовнішніх чинників впливу, перевірка на вживання заспокійливих і наркотичних засобів та на нанесення на шкіру засобів протидії, присутність лікаря чи психолога, нижня вікова межа з віку кримінальної відповідальності, заборона перевіряти показання з чужих слів, використання результатів лише в сукупності з іншими доказами. Регулювання, за висновком автора, перебуває на етапі становлення: держава не атестує експертів-поліграфологів, а сама експертиза не має усталеної назви. Майбутній закон має закріпити принципи законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження, перелік посад з обов'язковою перевіркою, оцінку кваліфікації поліграфологів, їхню дисциплінарну відповідальність і можливість повторного дослідження. Висновки адресовано законодавцям, поліграфологам, слідчим і суддям.

Ключові слова: поліграф, поліграфологічна перевірка, психофізіологічна експертиза, правове регулювання, кримінальне провадження, законопроєкт № 4094, допустимість доказів, права людини, кадрові перевірки працівників, відомчі інструкції.

Polygraph Examinations in Ukraine: Current State and Prospects

Kozlenko I. M.

Abstract. Ukrainian legislation does not expressly provide for the use of the polygraph, yet polygraph testing is increasingly commissioned by employers, private persons and parties to litiga-

tion, while service providers justify its legality only vaguely. Kozlenko I. M. assesses the state of legal regulation of polygraph examinations in Ukraine and proposes ways to regulate their use in pre-trial and judicial investigation and in employee screening. The analysis covers departmental instructions of the Ministry of Internal Affairs (2004) and the Ministry of Revenues and Duties (2013), the instruction on polygraph interviews of National Guard personnel (order No. 749 of 1 September 2017), the procedure for psychophysiological examinations in the State Bureau of Investigation (Cabinet of Ministers resolution No. 449 of 11 May 2017), the Prosecutor General's Office order No. 180 of 12 June 2017, draft laws No. 2521 and No. 4094, opposing doctrinal views, V. I. Komissarov's survey of criminal case participants and a review of court practice. Draft law No. 4094 is seen as doubtful because of risks to human rights and possible misuse for dismissals. Supporting I. L. Chuprikova's proposal to recognise polygraph examination as a type of forensic examination, the author lists conditions under which polygraph data could acquire evidentiary value: voluntary consent, the right to defence counsel, removal of distorting external factors, checks for sedatives, drugs and skin-applied countermeasures, the presence of a physician or psychologist, an age threshold tied to criminal responsibility, a ban on testing hearsay and use of results only together with other evidence. Regulation is still emerging: the state does not certify polygraph examiners and the examination lacks a uniform name. A future law should set principles of legality, independence, objectivity and completeness, positions requiring mandatory testing, competence assessment, disciplinary liability and repeat examinations.

Keywords: polygraph, polygraph examination, psychophysiological examination, legal regulation, criminal proceedings, admissibility of evidence, human rights, employee screening, draft law, Ukraine.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.1.2018.01***[1]*;* *ліцензія CC BY 4.0 (за згодою автора).*

Повний текст

Текст статті.

У 1870-1880 роках були розроблені методи інструментального дослідження і записи показників фізіологічного стану людини: кров'яного тиску, частоти пульсу і дихання. Відкриття біоелектричних процесів в живому організмі і успіхи електроніки зумовили можливість запису коливань електричних потенціалів шкіри, м'язів,
а пізніше електричної активності мозку. Це дозволило вченим створити перші реєстратори фізіологічних реакцій людини – поліграфи. Вони використовувалися в медичних цілях для визначення фізіологічних параметрів хворого [12].

В Україні застосування поліграфа (детектора брехні) прямо законодавством не передбачено. Незважаючи на відсутність законів про використання поліграфа, він дедалі активніше використовується українцями для перевірки співробітників, родичів, для здійснення експертизи під час судового розгляду тощо. Сьогодні чимало фірм пропонують послуги з перевірки поліграфом співробітників, родичів. На всіх сайтах, що пропонують ці послуги, законність процедури перевірки обґрунтовують вельми туманно, і, м'яко кажучи, непереконливо. Від потенційних клієнтів, просто приховують відсутність нормативної бази, що регулює використання перевірки на поліграфі [13].

На сьогодні відсутність законодавчої нормативної бази щодо використання поліграфа створює чимало проблем. Наприклад під час такої перевірки людині може бути зав-

дана шкода (моральна/фізична), а відсутність відповідного закону значно це ускладнює. Мимоволі згадується вислів: «Що не заборонено законом, то дозволено..!?!» тобто, хто як хоче так і застосовує поліграф, незважаючи на високу вірогідність порушення прав людини.

Найактуальніше та і найрозповсюдженіше на сьогодні використання поліграфа на нашу думку у роботодавців, які мають «нав'язливе бажання» перевірити своїх співробітників на детекторі брехні. Необхідно убезпечити всіх нас від подібних ситуацій, котрі можуть виникнути не сьогодні-завтра у кожного з нас. Законодавче встановлення морально-етичних меж, які не може переступати перевірка на детекторі брехні допомогло б у цьому і так не легкому питанні.

В свою чергу, нормативно-правове регулювання застосування поліграфа в правоохоронних органах України має деякі напрацювання. Так, в 2004 та 2013 роках були складені та затверджені інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів в МВС України та в Міністерстві доходів і зборів України, Служби безпеки України відповідно, які крім усього пройшли також правову експертизу та були зареєстровані в Міністерстві юстиції України. Поряд з цим, в період часу з 12.03.2013 по 27.11.2014 років в Верховній раді Україні знаходився на розгляді Проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» № 2521 запропонований народним депутатом України Г. Москалем. Автор законопроекту Г. Москаль вважав, що його прийняття призведе до створення можливості використання у суді результатів обстежень на поліграфі.

В лютому 2015 року громадською організацією «Колегія поліграфологів України» спільно з науковцями Національної академії внутрішніх справ, представниками Міністерства доходів і зборів України та іншими фахівцями було розпочато роботу щодо підготовки законопроекту який би на законодавчому рівні дозволив закріпити застосування поліграфа в державі. Підсумком цього процесу має стати створення єдиного підходу, концепції, сформованої шляхом консолідації міжнародного досвіду, та прийняття закону для вирішення практичних і теоретичних проблем у сфері застосування поліграфологічних технологій в Україні. На розгляд Верховної Ради України планується наразі запропонувати єдиний нормативно-правовий документ, який би містив чіткий підхід щодо прав осіб, які проходять дослідження на поліграфі та порядку використання отриманих за допомогою поліграфу результатів.

Крім того, 17.02.2016 у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 4094 «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» у якому зазначено, що особи, які претендують на посади в поліції, держслужбовці, які хочуть зайняти більш високу посаду, зобов'язані пройти перевірку на поліграфі. Така сама вимога стосується прокурорів, зокрема йдеться про проходження ними щорічно таємної перевірки доброчесності, і в тому числі з використанням поліграфа. Ініціатором законопроекту виступив народний депутат А. Тетерук.

На нашу думку це дуже сумнівний законопроект. З однієї сторони, це крок до хоч якогось законодавчого закріплення і визначення примарних меж використання поліграфу. З іншої сторони, чи не буде це порушенням і обмеженням переперевірці прав людини, чи не буде це ще однією підставою для звільнення «не потрібної» людини. Техніку

надурити не можливо, а поліграфолог також людина, і якщо це буде людина, так би мовити, з системи, не має ніякої гарантії що не будуть порушені права особи, яка проходить опитування за допомогою поліграфа. У 2017 році з'явилась Інструкція про порядок організації і проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа затверджена наказом МВС від 1 вересня 2017 року № 749, який вступить в силу після опублікування. Інструкція визначає основні принципи, напрями, умови, порядок організації та проведення опитування особового складу з використанням поліграфа в Національній гвардії України.

Крім того, з 14 липня 2017 року діє постанова КМУ від 11 травня 2017 року № 449 Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, порядок визначає основні принципи, напрями, умови, організацію проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань. Так, 12.06.2017 за № 180 видано наказ ГПУ Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України, яким затверджено Інструкцію про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України. Інструкція визначає основні принципи, завдання, умови, організацію проведення опитування осіб з використанням поліграфа в органах прокуратури України.

Проте, вона не регулює використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України під час виконання завдання кримінального провадження. Викладене вище демонструє те, що вітчизняні чиновники різних вертикалей державного управління владою починають усвідомлювати важливість спеціальних досліджень із використанням поліграфа та їх значущість для правозастосовної практики. Від них залежить не так то й багато, а саме дослухатися до думки не науковців, а практиків, які працюють з поліграфом безпосередньо, з тим, щоб надати можливість законодавчо врегулювати цю діяльність в Україні.

Продовжуючи думку необхідності законодавчого закріплення можливості застосування поліграфа в Україні, колишній народний Г. Москаль зазначив, що прийняття Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» приведе до створення можливості використання у суді результатів обстежень на поліграфі. Тим самим у КПК України з'являться прогресивні норми щодо можливості врахування у судовому процесі підсумків перевірок на детекторі брехні, якщо особа погодилася на проведення поліграфічного обстеження, як це має місце у багатьох країнах світу [10]. Але, як відомо, на законодавчому рівні питання застосування поліграфа в рамках кримінального провадження в Україні так і залишилось неврегульованим, а проект знято з розгляду.

У своєму проекті Г. Москаль пропонував визначити можливість перевірки особи на детекторі брехні особливим різновидом втручання в приватне спілкування. Він запропонував таким чином доповнити ч. 4 ст. 258 КПК України: «Особливим видом втручання в приватне спілкування (життя) є перевірка правдивості показань особи на поліграфі (детекторі брехні) відповідно до статті 264-1 цього Кодексу», вносячи таким чином абсолютно нову статтю 264-1, в якій говориться, що перевірка правдивості свідчень на поліграфі (детекторі брехні) є психофізичною експертизою, яка проводиться експертами відповідної кваліфікації, з науковообгрунтованими методиками. Передбачувана стаття зак-

ріплює, що в кримінальному провадженні використовуються результати перевірок на поліграфі, проведені за принципом неупередженості, об'єктивності, професіоналізму кваліфікованими судовими експертами державних спеціалізованих установ.

Застосування детектора брехні не може суперечити основним правам, свободам і законним інтересам людини, її честі та гідності. Відповідно до законопроекту, результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення в процесі доказування. Дослідження здійснюється за добровільною згодою особи з обов'язковою відеофіксацією, в якій в кадр повинні потрапляти як особа випробовуваного, так і показання графіків фізіологічних реакцій на екрані поліграфа. Відмова від проходження перевірки на поліграфі не є підставою для визнання особи винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, але ці відомості вносяться до протоколу слідчої (розшукової) дії. Застосування поліграфу не допускається у випадках, якщо особа страждає порушеннями серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів та/або перебуває в стані психічного або фізичного виснаження, або регулярно вживає наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи інші медичні засоби, що їх містять.

Чупрікова І.Л. частково не погоджуючись з такою позицією, зазначає, що це є втручання в приватне спілкування та відноситься до негласних слідчих (розшукових) дій, а дослідження на поліграфі ніяк не може бути проведено без відома особи, щодо якої воно проводиться. Ми погоджуємось з її пропозицією щодо можливості закріплення проведення поліграфологічної експертизи як різновиду судової експертизи і внесення відповідних зміни до Закону України «Про судову експертизу», а також видання окремих інструкцій для експертів-поліграфологів, які регламентували б їхню діяльність. Аргументуючи свою думку, Чупрікова І.Л. зазначає, що перевірка на поліграфі має багато спільних рис з експертизою в тому вигляді, якою ми її уявляємо.

Є дві позиції з цієї точки зору. До першої – відносяться вчені, які різко заперечують проти використання поліграфа в кримінальному провадженні. Противники використання його в цілях розслідування з'явилися разом з проникненням поліграфологічних досліджень у вітчизняну криміналістичну та кримінально-процесуальну науку [7, С.92]. До них відносяться І.Ф. Пантелєєв, О.М. Ларін, П.А. Елькінд. Вони стверджують, що встановити правду за допомогою поліграфа неможливо і що органи досудового розслідування застосовують поліграф не стільки для одержання доказів, скільки для здійснення психологічного впливу на допитуваного. На їхню думку, процедура застосування поліграфа по суті є формою тортур, що принижує людську гідність, що, у свою чергу, тягне недопустимість такого доказу. На думку цих вчених, з якою ми не можемо погодитись, «детектор брехні» необхідно заборонити рішуче і беззастережно, як несумісний з правовими та етичними принципами кримінального судочинства [6, с. 10].

Інша група юристів вважає за можливе використовувати поліграф, як засіб одержання доказової інформації. С.Р. Бєлкін, П.І. Гуляєв, В.І. Комісаров обґрунтовують свою позицію, опираючись в основному на досвід зарубіжних практиків. Результати опитування, проведені професором В. Комісаровим з цього питання, виявилися дуже цікавими і навіть несподіваними. На початок, ніхто з опитаних учасників досудового розслідування ніколи не бачив цього приладу. А на кінець, на запитання «чи знаєте ви, що таке поліграф і чи вважаєте припустимим застосування його в ході розслідування злочинів?» слідчі здебільшого відповідали, що чули про застосування такого приладу за кордоном. Деякі

пояснювали, що мають нечіткі уявлення про поліграф. Практично всі слідчі заявили, що використання поліграфа в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень неприпустимо (так їх навчили у вищих закладах освіти), проте вони охоче взяли б участь у такому допиті. Після роз'яснення їм технічних умов застосування поліграфа слідчі приходили до висновку, що тестування потерпілого, свідка, підозрюваного чи обвинуваченого з його згоди в ході досудового чи судового розслідування кримінальних правопорушень не суперечить кримінальному процесуальному закону. При бесіді з потерпілими і свідками з'ясувалося, що більшість із них взагалі не чули про поліграф, але якщо його буде використано лише з їхньої згоди, то деякі протестувалися б. Частина опитаних узагалі були неспроможні відповісти на запитання, оскільки не розуміли про що йдеться. При опитуванні обвинувачених виявилось, що майже ніхто з них не чув про поліграф. Однак багато хто з них заявили, що не бояться ніяких приладів, за допомогою яких при допиті нібито можна встановити їхню причетність до вчиненого злочину. Практично всі вони (мабуть, через незнання можливостей приладу) висловили бажання пройти перевірку на поліграфі. Отже, переважна більшість опитаних не заперечувала проти використання поліграфа [3, с. 45].

Крім вже зазначених вчених, питаннями можливості отримання доказової інформації за допомогою детектора брехні досліджували О.В. Бєлюшина [1], І.І. Когутич [2, с. 79], О.І. Мотлях [8, с.118] та інші. Загалом, питання застосування поліграфа в інших галузях регулюється лише двома посадовими інструкціями: Інструкцією про застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України 2013 року, хоча саме міністерство вже ліквідовано, і Інструкцією про застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом Міністерства внутрішніх справ 2004 року. Зазначені інструкції є галузевими і регулюють тільки процедуру відбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ та Міністерстві доходів або перевірку діяльності вже прийнятих співробітників.

Говорячи про використання детектора брехні для виконання завдань кримінального судочинства, слід взяти до уваги повідомлення начальника Головного управління карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України Володимира Євдокимова, що органи внутрішніх справ України використовували у своїй діяльності 15 поліграфів у різних областях і за їх допомогою за два роки розкрили чимало тяжких злочинів, серед яких вбивства та розбійні напади. З цього можна зробити висновок, що практика його застосування в Україні є [15, С. 152].

Продовжуючи думку І.Л. Чупрікової нами виокремлено ще декілька «перешкод» усунувши які, данні отримані за допомогою поліграфу можуть бути визнані як докази у кримінальному провадженні. І так, закріпити можливість використання поліграфа на законодавчому рівні, як різновид судової експертизи; проводити поліграфологічне дослідження виключно за згодою підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого або іншої особи яка підлягає дослідженню на поліграфі; при проведенні дослідження повинні бути дотримані права особи, яка проходить дослідження відповідно до законів України, міжнародних стандартів, норм моралі та етики; особа, яка має проходити опитування за допомогою поліграфу повинна мати право присутності адвоката (захисника), якщо така особа не має достатньо коштів для оплати юридичної допомоги, то вона має отримати безоплатну правову допомогу. У випадках, коли КПК передбачає обов'язкове залучення

захисника, цей захисник повинен обов'язково бути присутнім при поліграфологічному дослідженні; усунути будь-які зовнішні чинники, які можуть вплинути на достовірність інформації, яку покаже поліграф (незручні умови тестування, пригнічювальна обстановка, мигання світла, грубість персоналу та інше); перед дослідженням перевірити, чи не вживала особа, щодо якої проводитиметься дослідження, заспокійливих препаратів, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; перевірити шкіру досліджуваного в тих місцях, де буде прикріплено датчик (оскільки змусити поліграф показувати недостовірну інформацію можна й шляхом нанесення спеціальних гелів, кремів на тіло, які заважають чітко сприймати фізіологічні реакції); при дослідженні повинен бути присутній лікар, а в разі якщо поліграфолог не має освіти психолога (психіатра), ще й присутність відповідного спеціаліста; встановити вікові межі, в рамках яких особа може проходити перевірку на поліграфі (пропонуємо дозволити таку перевірку з моменту настання віку кримінальної відповідальності і до тих пір, поки особа зможе усвідомлювати свої дії і керувати ними). Несправедливо було б встановити верхню межу такого віку у числовому форматі, оскільки все залежить від стану здоров'я; встановити заборону на перевірку на поліграфі показань з чужих слів; закріпити, що показання, отримані за допомогою поліграфологічного дослідження можуть бути використані у якості доказу лише у сукупності з іншими доказами.

Якщо абстрагуватися від кола наявних теоретичних і практичних суперечок щодо використання поліграфа, достатньо лише дотриматися ст. 28 ч. 2 Конституції України, що закріплює вільну згоду людини на медичне обстеження [4], ст.ст. 242-243 КПК України щодо підстав проведення експертизи та порядку залучення експерта [5], ст.ст. 7, 9, 10 Закону України «Про судову експертизу», які регулюють вимоги до рівня кваліфікації судових експертів і не потребують додаткового врегулювання [9].

Згідно зі статистичними даними Єдиного державного реєстру судових рішень України на сьогодні кримінальному провадженні (досудовому слідстві і судовому провадженні) поліграф успішно використовується при проведенні психофізичної експертизи або отриманні висновку спеціаліста-поліграфолога.

Крім того, динаміка застосування поліграфа у кримінальному провадженні невпинно зростає. У 7 випадках (33 %) справ призначалася судова психофізіологічна експертиза, результати якої оцінені та використані судом в обвинувальному висновку як доказ наявності в особи прихованої або скритої інформації щодо обставин злочину, у 8 випадках (38 %) «Інформація і право», №2(11) / 2014 справ суд оцінював висновки спеціалістів-поліграфологів і половину з них визнав неприпустимими. У чотирьох (20 %) справах досліджувані особи не приховували інформації, визнавши свої злочинні дії. В 6 випадках (30 %) справ було процесуально підтверджено добровільну участь особи в дослідженні за допомогою поліграфа. Заявлене одне клопотання адвоката про дослідження за допомогою поліграфа відхилено судом як необґрунтоване. Рівень вірогідності та об'єктивності висновків психофізичної експертизи та спеціалістів-поліграфологів слідчими та суддями не досліджувався [14].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що нормативно-правове регулювання застосування поліграфа в Україні перебуває на етапі становлення. В правоохоронних органах України були складені та затверджені інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів в МВС України та в Міністерстві доходів і зборів України, Служ-

би безпеки України, органах прокуратури України. Конституція України дозволяє людині не розголошувати інформацію особистого характеру, включаючи інформацію про вчинений нею злочин. Крім того, в Україні перевірка на детекторі брехні використовується в слідчо-судовій практиці для проведення психофізіологічної експертизи. Вона може проводитися в рамках не лише кримінального, а й цивільного, адміністративного процесів. Проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфу доцільно, якщо існують нерозв'язні протиріччя в показаннях учасників процесу. Висновки такої експертизи в Україні не можуть бути визнані доказом у справі і використовуватися судом при винесенні рішення або постановленні вироку, але такий доказ може бути лише додатковим або непрямим. Разом з тим, спеціалізованими державними установами така експертиза не здійснюється. Держава не атестує на сьогоднішній день експертів-поліграфологів. Тобто, цю експертизу можуть проводити організації та приватні особи, які не мають жодного державного дозволу, ліцензії, допуску на проведення цього виду судової експертизи, що унеможливлює її доказовий потенціал у кримінальних провадженнях.

Через відсутність законодавства щодо використанням поліграфа немає єдиної назви такої експертизи. У процесуальних документах і на сайтах експертів, що пропонують проведення такої експертизи, зустрічаються різні назви – судово-психологічна експертиза з використанням поліграфа, судова психофізіологічна експертиза, судова психолого-фізіологічна експертиза [13]. Загалом, в більшості країн світу обережно відносяться до законодавчого врегулюваня питання проведення досліджень із застосуванням поліграфа. Проте, у разі підготовки відповідного законопроекту в України в ньому окремо повинні бути прописані базові принципи проведення дослідження на поліграфі, а саме: законності, незалежності, об’єктивності, повноти дослідження та врахування поліграфологом світового рівня науково-технічних досягнень в даному напрямку, а також міжнародних стандартів, норм і правил поліграфологічних досліджень та безпеки праці тощо.

Основна мета всіх цих дій повинна бути – не завдати шкоди, не допустити не фахівця до дослідження. Крім того, існує нагальна потреба в визначенні критеріїв вимог до посад, при призначенні на які проходження дослідження на поліграфі для кандидатів є обов’язковим з зазначенням механізму реалізації отриманих поліграфологічних результатів через певну заборону подальшого призначення у разі отримання негативних даних. Окремо повинно вирішуватися питання оцінки рівня професійних знань осіб, які мають намір проводити психофізіологічне дослідження з використанням поліграфу, вирішення питань про їх дисциплінарну відповідальність, забезпечення можливості, у разі сумніву в правильності вже проведеного дослідження, призначити повторне тощо [11].

Список використаних джерел:

1. Белюшина О.В. Последний шанс доказати невиновность / О.В. Белюшина // БИЗНЕС-АДВОКАТ. – Июль, 2006 г. – No13 (229). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bestlawyers.ru/php/news/newsnew.phtml?id=370&idnew=23815&віагї=0

2. Когутич І.І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія /І.І. Когутич // Львів, 2008 - 420 с.

3. Комиссаров В.И. Использование полиграфа в борьбе с преступностью / В.И. Комиссаров // Законность. —1995.—No11. — С.43-47, с. 45

4. Конституція України : Закон України // Відоисості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 142.

5. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 23. – Ст. 15

6. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика. Научно-практическое и учебное пособие. – М.: ИЗД. БЕК, 1996, с. 10

7. Теоретические основы советской криминалистики. (Введение в науку). Учебное пособие для студентов ВЮЗИ / Митричев С.П. - М.: РИО ВЮЗИ, 1965. - 92 с.

8. Мотлях О.І. Психофізична експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів/ О.І. Мотлях // Право та державне управління: зб. наук. праць/гол. ред.. А.О. Монаєнко - Запоріжжя, 2011. - .No4 - С.118

9. Про судову експертизу: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

10. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): проект Закону України від 12.03.2013 No2521 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http:w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_17pf3511=46058.

11. Назаров О.А. Современные тенденции подготовки законопроекта в Украине о защите прав лиц, проходящих исследования на полиграфе. - Режим доступу: http://expert-nazarov.com/detektor-lzhi-poligraf/580-sovremennye-tendentsii-podgotovki-zakonoproekta-v-ukraine-o-zashchite-prav-lits-prokhodyashchikh-issledovaniya-na-poligrafe

12. Режим доступу: http://polygraph.ua/istoriya-poligrafa-v-detalyah/

13. Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/23/6998462/

14. Сердюк В.П., доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» застосування поліграфа (детектора брехні) кримінальному провадженні України «Інформація і право», № 2(11) / 2014

15. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чуприкова Ірина Леонідівна. - Одеса, 2016. - 191 с. С. 152.

***Анотація**: У статті розглянуто стан і перспективи проведення поліграфологічних перевірок в Україні. Наведені пропозиції щодо правового урегулювання використання поліграфу в Україні підчас досудового, судового розслідування злочинів та проведення поліграфологічних перевірок роботодавцями своїх співробітників.*

***Ключові слова:** поліграф, дослідження, експертиза, кримінальне провадження, перевірка, співробітник, роботодавець, фізіологічні реакції.*

***Аннотация**: В статье рассмотрены состояние и перспективы проведения полиграфологических проверок в Украине. Приведенные предложения по правовому урегулированию использования полиграфа в Украине во время досудебного, судебного расследования преступлений и проведения полиграфологических проверок работодателями своих сотрудников.*

Ключевые слова: *полиграф, исследования, экспертиза, уголовное производство, проверка, сотрудник, работодатель, физиологические реакции.*

Annotation: *The article examines the state and prospects of conducting polygraph examinations in Ukraine. The proposals on the legal regulation of the use of a polygraph in Ukraine during pre-trial, judicial investigation of crimes and carrying out of polygraph examinations by employers of their employees are presented.*

Key words: *polygraph, research, examination, criminal procedure, examination, employee, employer, physiological reactions.*

References

1. Kozlenko I. M. Provedennia polihrafolohichnykh perevirok v Ukraini: stan i perspektyvy [Polygraph Examinations in Ukraine: Current State and Prospects]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.1.2018.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/888-kozlenko-i-m-provedennya-poligrafologichnikh-perevirok-v-ukrajini-stan-i-perspektivi (onovlena versiia vid 07.11.2026). [in Ukrainian].

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ[1]

Бурба О. І.

Реферат. Реферат знайомить зі статтею О. І. Бурби «Організація науково-технічної експертизи в Україні», опублікованою в журналі «Науково-технічна інформація» (2015, № 3, с. 12–16). Автор узагальнює положення основних нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо організації і проведення експертизи в науково-технологічній сфері, розглядає базові засади організації науково-технічної експертизи в Україні та її інституційне забезпечення. Окремо проаналізовано питання організації і проведення науково-технічної експертизи робіт, що виконуються за державними цільовими програмами та державним замовленням. Реферат уміщено в рубриці «Теорія та історія застосування спеціальних знань» того самого номера, що й реферативний огляд О. А. Назарова «Наукова та науково-технічна експертиза: поняття, зміст, нормативно-правове регулювання»; редакція подає також резервне посилання на текст статті.

Ключові слова: науково-технічна експертиза, наукова експертиза, організація експертизи, нормативно-правове регулювання, інституційне забезпечення, державні цільові програми, державне замовлення.

Organisation of Scientific and Technical Expertise in Ukraine

Burba O. I.

Abstract. This review presents the article by Burba O. I. 'Organisation of Scientific and Technical Expertise in Ukraine', published in the journal Naukovo-tekhnichna informatsiia (2015, No. 3, pp. 12–16). The author summarises the main legal acts governing the organisation and conduct of expertise in the field of science and technology and considers the basic principles of organising scientific and technical expertise in Ukraine and its institutional framework. A separate part examines how scientific and technical expertise is organised and carried out for work performed under state target programmes and state contracts. The review appears in the same issue and rubric as Nazarov O. A.'s review of the concept, content and legal regulation of scientific and scientific-technical expertise.

Keywords: scientific and technical expertise, scientific expertise, organisation of expertise, legal regulation, institutional framework, state target programmes, state contracts.

Першоджерело: *Бурба О. І. Організація науково-технічної експертизи в Україні. Науково-технічна інформація. 2015. № 3. С. 12–16.*[2] *Реферат оприлюднено в журналі 22.07.2018.*

References

1. Burba O. I. Orhanizatsiia naukovo-tekhnichnoi ekspertyzy v Ukraini [Organisation of Scientific and Technical Expertise in Ukraine] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). URL: https://expertize-journal.org.ua/inshi-vidi-spetsialnikh-znan/910-organizatsiya-naukovo-tekhnichnoji-ekspertizi-v-ukrajini-o-i-burba-naukovo-tekhnichna-informatsiya-2015-3-s-12-16 (onovlena versiia vid 04.11.2026). [in Ukrainian].

2. Burba O. I. Orhanizatsiia naukovo-tekhnichnoi ekspertyzy v Ukraini [Organisation of Scientific and Technical Expertise in Ukraine]. Naukovo-tekhnichna informatsiia. 2015. № 3. S. 12–16. URL: https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/910/NTI_2015_3_4.pdf (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

ФЕНОМЕН ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ ТА ЯВИЩ, ЯКІ З НЕЮ ПОВ'ЯЗАНІ[1]

Зубовський Д. С.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.01[1] Check for updates

Анотація. Тези Д. С. Зубовського присвячено історичним витокам знань про психічну травму. Автор відштовхується від усталеного академічного уявлення, за яким перші описи психотравми пов'язують з іменем З. Фрейда та з досвідом Першої світової війни, відтвореним у романах Е. М. Ремарка, тоді як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) отримав більш-менш чітке наукове осмислення лише впродовж останніх тридцяти років. Мета роботи – показати, що описи наслідків психічної травми значно давніші. Матеріалом аналізу обрано «Епос про Гільгамеша», поетичний твір давньосхідної літератури, який складався близько півтора тисячоліття починаючи з XVIII–XVII ст. до н. е., був записаний аккадською мовою на глиняних табличках і увібрав давні шумерські перекази. Методом слугує психологічне прочитання епічного тексту: фрагменти, що описують реакцію Гільгамеша на агонію і смерть найближчого друга Енкіду, автор зіставляє з діагностичними ознаками ПТСР. Показано, що втрата друга спричиняє в героя «екзистенційне потрясіння» базових уявлень про скінченність людського життя. Гільгамеш одягає одяг покійного, уникає спілкування, усамітнюється в пустелі, безцільно блукає, його не полишають нав'язливі думки про пережите горе, відчуття безпорадності й страх власної смерті. У висновках Д. С. Зубовський доводить, що в наведених рядках чітко простежуються почуття відстороненості, скорочення перспективи майбутнього та постійна безпорадність; разом зі стійкими болісними нав'язливими спогадами про трагедію ці ознаки відповідають чинному визначенню ПТСР у міжнародних психіатричних класифікаціях. Отже, перший відомий і доволі точний опис наслідків психологічної травми, на думку автора, щонайменше на 4000 років давніший, ніж прийнято вважати. Тези становлять інтерес для психологів, психіатрів і судових експертів, які працюють з особами, що пережили травматичні події, і демонструють можливості використання епічних текстів як джерела з історії психотравматології.

Ключові слова: психічна травма, посттравматичний стресовий розлад, Епос про Гільгамеша, історія психотравматології, горе, втрата близької людини, нав'язливі спогади, давньосхідна література.

The Phenomenon of Psychological Trauma and Related Phenomena

Zubovskyi D. S.

Abstract. Conventional academic accounts trace the first descriptions of psychological trauma to Sigmund Freud and to the experience of the First World War portrayed in the novels of Erich Maria Remarque, while post-traumatic stress disorder (PTSD) received a reasonably clear scientific definition only in the last three decades. In these conference theses, Zubovskyi D. S. argues that written descriptions of trauma sequelae are far older. The material analysed is the Epic of Gilgamesh, a work of ancient Near Eastern literature composed over roughly fifteen centuries from the 18th–17th centuries BC, recorded in Akkadian on clay tablets and drawing on earlier Sumerian legends. Using a psychological reading of the literary text, the author compares passages describing Gilgamesh's reaction to the agony and death of his closest friend Enkidu with the diagnostic features of PTSD. The loss causes an existential shock to the hero's basic beliefs about the finiteness of human life: he puts on his dead friend's

clothing, avoids other people, withdraws into the desert, wanders aimlessly and is haunted by intrusive thoughts, helplessness and fear of his own death. The author concludes that these lines reveal a sense of detachment, a foreshortened sense of the future and persistent helplessness, which, together with recurrent distressing memories of the tragedy, correspond to the current definition of PTSD in international psychiatric classifications. In his view, the epic contains the earliest fairly accurate description of trauma consequences and pushes the history of the subject back by at least 4,000 years. The theses will interest psychologists, psychiatrists and forensic experts working with trauma survivors and show the value of literary sources for the history of psychotraumatology.

Keywords: psychological trauma, post-traumatic stress disorder, Epic of Gilgamesh, history of psychotraumatology, grief, bereavement, intrusive memories, ancient Near Eastern literature.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 29.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.01***[1].

Повний текст

Текст тезисів.

Постановка проблеми. Останнім часом мене все більше цікавить феномен психічної травми та явищ, які з нею пов'язані. Чим далі заглиблююсь в цю тематику, тим більше дивуюся своїм попереднім стереотипам та упередженням. Ось і вирішив поділитися з вами своїми нещодавніми спостереженнями.

Ще з університетської лави, у мене, як напевно і у більшості колег, сформувалось стійке академічне уявлення про появу перших знань про психічну травму та описів її прояву. В основному вони зводилися до персони З.Фрейда (куди ж без цього дядька) та тих жахів Першої світової війни, які з усіма деталями описав Ремарку своїх книгах. Однак матеріал, який нещодавно потрапив мені до рук, повністю перевернув ці уявлення з ніг на голову. Виявляється, що я омолоджував цю тематику як мінімум на 4.000 років!!!

Результати дослідження. Напевно про давньогрецьку міфологію та героїчні епоси, «колиски західної цивілізації», чули всі! А як на рахунок їх шумеро-аркадських аналогів? Так, відразу мушу погодитися з зауваженнями про екзотичність такої тематики, але визнайте, гортаючи сторінки таких книг, аж ніяк не сподіваєшся натрапити на опис симптоматики, яка тільки останні 30 років отримала більш-менш чітке наукове розуміння (- я маю на увазі ПТСР). Ось і я, коли починав читати «Епос про Гільгамеша», не очікував зустріти там перший в історії (і, до речі, доволі точний) опис наслідків психологічної травми.

«Епос про Гільгамеша» - це найвидатніший поетичний твір давньосхідної літератури, що створювався протягом півтори тисячі років, починаючи з XVIII—XVII століть до н. е. Твір, був увічнений на глиняних дощечках акадською мовою та увібрав у себе поетичне переосмислення давніх шумерських переказів.
У «Епосі» зображуються ключові епізоди героїчного життя Гільгамеша - славнозвісного воїна та володаря Уруку. Наскільки відомо сьогоднішній археології Гільгамеш (або Більгамеш) був цілком реальною історичною постаттю – жерцем та військовим вождем міста. Однак не зважаючи на свою реальність доволі рано Гільгамеш став зображатися напівбожеством, і навколо його постаті почали формуватися багаточисленні легенди та міфи. В кінцевому результаті ці міфи та легенди стали основою появи першого в історії людства історико-героїчного епосу.

«Епос про Гільгамеша» містить велику кількість різноманітних філософських та героїчних епізодів, однак, для історії вивчення психічної травми найбільше значення має опис реакції Гільгамеша на агонію та затяжний процес помирання його найближчого друга - Енкіду. Ця подія стає для Гільгімеша глибинною індивідуальною трагедією та призводить до «екзистенційного потрясіння» його базових уявлень про скінченність людського життя. Зокрема, для опису горювання героя по своєму другу в епосі наводяться

наступні рядки:
Торкнув він серце - воно не б'ється.
Закрив він другу лице, немов нареченій,
Сам, як орел, над ним кружляє,
Мов левиця, чиї левенята в пастці,
Грізно кидається взад і вперед він,
Мов кужіль, роздирає волосся,
Наче скверну, вбрання зриває...

Після втрати близької людини та обумовленого нею психологічного потрясіння Гільгамеша охоплюють переживання глибокого та невтримного відчаю. Він одягає одяг покійного та намагається уникнути спілкування з оточуючими усамітнюючись в пустелі. Однак навіть там його постійно не полишають нав'язливі думки, які знову і знову повертають його до пережитого горя. Він безцільно бродить та розмірковує над смертю Енкіду, відчуваючи непоборну безпорадність та страх своєї власної смерті. В епосі це описується наступним чином:
Енкіду, друг мій, якого так любив я,
З яким ми всі труди ділили,-
Людська доля його спіткала!
Шість днів проминуло, сім ночей проминуло,
Поки черви до носа його проникли.
Смерті я вжахнувся, життя не знайду я:
Думка про героя мене терзає!
Дальнім шляхом біжу в пустелю:
Думка про Енкіду, героя, мене терзає -
Дальнім шляхом блукаю в пустелі!
Як я замовкну, як промовчу я?
Милий мій друг став землею!
Енкіду, милий мій друг, став землею!
Так само, як він - чи я сам не ляжу,
Щоб не піднятись уже ніколи?
А тепер, скорпіоне, тебе зустрів я,-
Смерті лютої хай не побачу!

Висновок. У наведених вище рядках чітко простежуються такі широко відомі наслідки переживання психічної травми, як: почуття відстороненості, почуття скорочення перспективи майбутнього та постійне почуття безпорадності. Ці критерії, у поєднанні зі стійкими та болісними нав'язливими спогадами про трагедію, відображають поточне визначення ПТСР у міжнародних психіатричних класифікаціях.

У тезах відмічається, що останнім часом актуальність феномену психічної травми та явищ, які з нею пов'язані набуває все більшого значення. Чим далі автор заглиблюється в цю тематику, тим більше дивується своїм попереднім людським стереотипам та упередженням. Вивчення творів давньогрецької міфології та героїчних епосів на думку автора надає можливість дослідити повяву перших знань про психічну травму та її прояв в звичайному житті.

Ключові слова: *психічна травма, давньогрецька міфологіія.*

В тезисах отмечается, что в последнее время актуальность феномена психической травмы и явлений, которые с ней связаны приобретает все большее значение. Чем дальше автор углубляется в эту тему, тем больше удивляется своим предыдущим человеческим стереотипам и предубеждениям. Изучение произведений древнегреческой мифологии и героических эпосов по мнению автора позволяет исследовать повяву первых знаний о психической травмы и ее проявление в обычной жизни.

Ключевые слова: *психическая травма, древнегреческая мифология.*

References

1. Zubovskyi D. S. Fenomen psykhichnoi travmy ta yavyshch, yaki z neiu poviazani [The Phenomenon of Psychological Trauma and Related Phenomena]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/917-zubovskij-d-c-fenomen-psikhichnoji-travmi-ta-yavishch-yaki-z-neyu-pov-yazani (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ[1] *(мова оригіналу — російська; назву подано в перекладі)*

Собчик Л. Н.

Анотація. Л. Н. Собчик звертається до проблеми раннього виявлення підлітків, схильних до екстремальної поведінки, засобами психодіагностики. Вихідне положення статті полягає в тому, що методи діагностики особистісних властивостей розкривають приховані, не завжди очевидні аспекти внутрішньоособистісної дезадаптації підлітка, яка назовні проявляється неадекватною поведінкою, злочинними або суїцидальними вчинками. Мета авторки – привернути увагу педагогів і шкільних психологів до своєчасного виокремлення групи ризику та адресної роботи з нею. Як інструментарій для періодичних скринінгових обстежень учнів запропоновано дитячий і підлітковий індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО), багатошкальний тест СМІЛ, колірний тест МЦВ, метод портретних виборів Сонді та методику діагностики міжособистісних стосунків (ДМО). Описано вікові чинники дезадаптації: загострення закладених природою рис темпераменту й характеру, гормональні зміни, пробудження сексуального інтересу, руйнування звичного образу «Я» у 13–15 років, когнітивний дисонанс між «ідеальною» моделлю світу та реальністю, протестні реакції проти авторитарного тону дорослих, а також болісне самолюбство й підвищена чутливість до неповаги. Для нігілізму й бунтарства, суїцидальних думок і дисморфофобії наведено характерні профілі СМІЛ, колірні вибори та фактори Сонді. Детально схарактеризовано акцентуації характеру: епілептоїдну та збудливу (мстивість, раптова агресія, жорстокість в афекті), «слабкий» гальмівний тип (ведена роль у злочинних групах), циклотимну, істероїдну, психастенічну, сенситивну й експансивну шизоїдні. Авторка наголошує, що акцентуація є лише передумовою, а її реалізація залежить від вчасно розпізнаних індивідуальних особливостей. У дівчат частіше трапляються сенситивний, циклоїдний та істероїдний типи реагування з ризиком суїциду, у хлопців – імпульсивний та епілептоїдний. Піки профілю СМІЛ понад 75 Т-балів мають насторожувати соціальні служби, які покликані спрямовувати спонтанну поведінку й агресію в соціально прийнятну активність: спорт, заняття за інтересами, мистецтво. Стаття корисна шкільним психологам, психологам-експертам і фахівцям із профілактики правопорушень неповнолітніх.

Ключові слова: дитяча психологія, девіантна поведінка, психодіагностика, суїцидальна поведінка, агресивна поведінка, акцентуації характеру, підлітковий вік, скринінг, СМІЛ, профілактика правопорушень неповнолітніх.

Psychological Problems of Extreme Behaviour in Schoolchildren

Sobchyk L. N.

Abstract. Personality diagnostics can reveal hidden aspects of an adolescent's intrapersonal maladjustment that later surface as inappropriate behaviour, offences or suicidal acts. Sobchik L. N. argues that regular psychological screening of pupils allows school psychologists to detect aggressive or suicidal tendencies and drug use early and to begin corrective work in time. The proposed toolkit comprises the child and adolescent versions of the Individual Typological Questionnaire (ITO), the multiscale SMIL test, the MCV colour choice test, the Szondi portrait choice method and the diagnostics of interpersonal relations (DMO). The paper describes age-related sources of maladjustment: sharpening of innate temperament and character traits, hormonal changes, awakening sexual interest, disruption of the self-image at 13–15 years, cognitive dissonance between an idealised model of the

world and reality, and protest reactions against authoritarian adults. For nihilism and rebellion, suicidal ideation and dysmorphophobia, the author gives typical SMIL profiles, colour choices and Szondi factors. Character accentuations are reviewed in detail, including epileptoid and excitable, inhibited, cyclothymic, hysteroid, psychasthenic, sensitive and expansive schizoid types, with their likely routes into unlawful behaviour. Accentuation is treated as a predisposition rather than a fate. Girls more often show sensitive, cycloid and hysteroid reaction patterns associated with suicide risk, whereas boys show impulsive and epileptoid ones. SMIL peaks above 75 T should alert social services, which are expected to channel aggression into acceptable activities such as sport, hobbies and the arts. The paper addresses school psychologists, forensic psychologists and specialists in preventing juvenile offending.

Keywords: child psychology, deviant behaviour, psychodiagnostics, suicidal behaviour, aggression, character accentuation, adolescence, screening, SMIL, juvenile delinquency prevention.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 29.07.2018.*

Повний текст

Текст тезисов.

Постановка проблеми. Психологические методы диагностики личностных свойств раскрывают перед нами картину, отражающую скрытые, далеко не всегда очевидные аспекты внутриличностной дезадаптации подростка, проявляющиеся во вне не всегда адекватным поведением, преступными или суицидальными поступками. Если школьный психолог периодически будет проводить скрининговые исследования школьного контингента, то работу по коррекции неадекватного поведения, агрессивных (или суицидальных) тенденций, пристрастие к наркотикам можно выявить заранее. Такие психодиагностические тесты как детский и подростковый лаконичный ИТО (индивидуально-типологический опросник), многошкальный тест СМИЛ, цветовой тест МЦВ, Метод портретных выборов Сонди как раз предназначены для этих целей.

Результаты исследований. Природой заложенные свойства темперамента и характерологические черты в подростковом периоде заостряются и становятся причиной затрудненной социально-психологической дезадаптации. Едва наметившиеся контуры цельной личности подвергаются двустороннему воздействию изнутри и снаружи. Мощный всплеск выбрасываемых в кровоток гормонов, бурное развитие признаков половой принадлежности, пробудившийся сексуальный интерес при отсутствии привитой культуры любовных отношений приводит к уродливым формам поведения в контактах с противоположным полом. Представители тормозимого типа замыкаются в себе, отгораживаются, ведут себя угловато, неуклюже, проявляют негативизм в присутствии особ другого пола, испытывают комплекс неполноценности; гипертимные, возбудимые личности ведут себя в этой ситуации то нарочито нагло и демонстративно, то агрессивно и запальчиво. Но ведь это происходит с ними впервые, у них нет опыта и правильного понимания ни смысла и ценности этих отношений, ни физиологических и социальных последствий. Таково же их отношение к курению и алкоголю: чем более запретным представляется им это занятие, тем больше их к нему тянет. Изменение очертаний фигуры и лица, ломка голоса, характерные для 13 - 15 лет нарушают привычный образ “Я”. Уже не ребенок, еще не взрослый - подросток мучительно ищет образ своего нового “Я” - и не

скоро его находит. Избыток физической энергии, высокая поисковая активность с тенденцией к самореализации сталкиваются с проблемой освоения новой социальной роли, связанной со вступлением во взрослую жизнь, представление о которой зиждется на книжных сведениях, на впечатлениях, почерпнутых в кинофильмах или с экранов телевидения, и на той модели социума, которую подросток видит в своем окружении - семья, школа, двор. Модель адекватного отношения к жизненным ценностям, к самому себе и к окружающим формируется постепенно. То, что мы получаем в подростковом возрасте, закладывается в детстве. Еще только вступая во взрослую жизнь, на ее пороге подросток испытывает на себе противоречивость существующей в его сознании "идеальной" модели мира и реальной действительности. Чем больше рознятся они между собой, тем больше проявляется тот когнитивный диссонанс, который по-разному переживается разными по своим личностным особенностям подростками. У большинства этот стресс сопровождается горькими разочарованиями, ломкой самосознания, изменением или обновлением субъективного образа "Я" в связи с новым пониманием своего места в окружающем мире, протестными реакциями против авторитарного тона взрослых, тенденциями к низвержению идеалов старшего поколения. И в этот момент его реакции могут стать утрированными или искаженными и приводить к неадекватному поведению.

Далее – для тех психологов, которые уже применяют или собираются воспользоваться психологическими тестами – конкретные советы подсказки, на что следует обратить особое внимание. В тех случаях, когда сведения о жизни, об истории своей страны, о текущих событиях преподносятся подростку искаженно, в завуалированном виде, прикрытыми флером ханжества, а реальное поведение взрослых не соответствует тому, что они проповедуют в своих поучительных нотациях, реакции подростка могут оказаться чрезвычайно резкими и пагубными как для него самого, так и для окружающих. Это обычно сказывается на школьном, равно как и на семейном психологическом микроклимате. Разочарованность, нигилизм, негативное отношение к окружающим взрослым, бунтарские тенденции с отрицанием любых авторитетов, (высокий профиль СМИЛ 49826'-/, выбор цветов 73 на первых позициях, s+!!m-!!! по Сонди) - все это может привести к неожиданным поступкам. В такой момент "героем" в глазах подростка может стать антисоциальная личность, а ценности уличной группы сверстников могут обрести наибольшую значимость и увести его в сферу противоправных действий. На фоне жестокой ломки привычных с детства стереотипов и столкновения с правдой реальной жизни могут возникнуть мысли о самоубийстве (профиль СМИЛ 2"4'-/9, выбор МЦВ 60752341 или 70654132), могут также появиться пагубные привычки. Поэтому подростковый возраст требует особенно внимательного отношения к индивидуальности и дифференцированного подхода со стороны окружающих взрослых.

Нередко подростки испытывают муки собственного несовершенства, комплекс некрасивости вплоть до клинических проявлений (дисморфофобии): Такого рода проблемы отражает профиль СМИЛ типа 278'0-/ или 76'48-/, цветовой выбор 06257341 или 75364012.

Необходимо также учитывать свойственное этому возрасту болезненное самолюбие. Большое значение придается мнению других о своей персоне при одновременно подчеркнутом напускном безразличии к этому мнению. Методика ДМО (диагностика межличностных отношений) при изучении группы подростков показывает, кого каждый из

обследуемых считает лидером, кого воспринимает враждебно, с кем предпочитает дружить и т.д. Эмоции гнева и восхищения, гордости и презрения в их максимальном выражении с перепадами экзальтации и отчаяния составляют основной фон настроения подростков (типичный для этого возраста профиль СМИЛ 94'-/). Чрезвычайно болезненно проявляется повышенная чувствительность к неуважению в отношении собственной личности, принижению своего достоинства. При этом доминирует уверенность в себе, вера в свои возможности, надежда добиться счастья. Придавить все это, перечеркнуть гордые устремления, подрезать крылья у мечты в этом возрасте непозволительно, так как вера в себя и в осуществимость надежд необходимы для того, чтобы личность состоялась.

Заостренные черты характера у подростков могут проявляться как разные варианты акцентуации характера. Среди них - эпилептоидный и близкий к нему - возбудимый. Если свойства данного типа личности не находят себе достойного применения в социально приемлемых видах активности, то реакции подростка могут вылиться в мстительные и враждебные действия, так как этому типу акцентуированной личности свойственна повышенная чувствительность к критическим замечаниям, легко загорающаяся и внезапно вспыхивающая агрессия. В состоянии аффекта поведение таких подростков бывает особенно жестоким и разрушительным. Случайная драка может вылиться в серьезные последствия, и подросток неожиданно для себя может оказаться в ситуации, которая расценивается как противоправный поступок. При дефиците материальных средств он может пойти на грабеж при полном отсутствии понимания того, что его действия преступны: в силу собственных представлений о справедливости он может думать, что этим актом он выразил протест против социального неравенства или компенсировал то, в чем ему отказала судьба. Возбудимый тип отличается склонностью к импульсивным реакциям, к непродуманным действиям и высказываниям, плохим усвоением опыта, максимализмом взглядов, неустойчивыми эмоциями, быстро сменяющими друг друга полярными реакциями гнева-восторга, неустойчивостью самооценки при избыточной амбициозности, отсутствием ориентации на общепринятые нормы поведения и моральные устои окружающей среды. При этом отмечается повышенная податливость в отношении антисоциальных влияний, прагматично-потребностная мотивация, направленная на удовлетворение любой ценой собственных сиюминутных желаний, что в конечном итоге также может привести к противоправному поведению.

Акцентуанты, особенности личности которых базируются базируется на почве "слабого", тормозимого варианта нервной системы, в противоправной среде занимают ведомую роль и вовлекаются в криминальную деятельность “сильными” (стеничными, активными) личностями, не умея оказать им сопротивление, увлекаясь их ярко декларируемыми идеями или попросту примыкая к ним из соображений большей защищенности. При этом любой лидер среди сверстников для подростков всегда более притягателен, чем взрослый член семьи или учитель, так как чаще всего в семье и в педагогической среде они редко находят понимание.

Для циклотимных личностей характерны возникающие без видимых причин или по минимальному поводу перепады настроения от избыточно повышенного до неадекватно пониженного, депрессивного. Истероидный тип акцентуации проявляется стремлением постоянно быть в центре внимания окружающих; отличаясь эмоциональной убе-

дительностью и артистичностью, подростки данного типа придают слишком большое значение тому, что о них думают и говорят значимые другие. Тщеславие и подражательность поведения - это тот рычаг, воспользовавшись которым каждый может перетянуть такого подростка на свою сторону, и жаль, если это удается сделать не позитивному, конструктивному окружению, а тем силам, которые находятся по другую сторону от добра. Психастеники отличаются тревожно-мнительным настроем, для них характерна конформность как неумение формировать собственное мнение и избыточно зависимая позиция от авторитетов. Приверженность суевериям и ритуальным действиям, которые как бы "предупреждают несчастья" и ограждают от "злого рока", может у них перерасти в дурные привычки (например, обгрызание ногтей), навязчивые действия или страхи (фобии).

К этой галерее акцентуаций следует добавить сензитивных и экспансивных шизоидов; и те и другие отличаются своеобразием интересов и высказываний, непредсказуемостью поступков, выраженным субъективизмом. Нередко у истоков формирования личности этого типа наблюдается дефицит теплого отношения к ребенку в раннем детстве, жестокость и грубость применявшихся к нему методов воспитания. Но у первых (сензитивных шизоидов) доминирует интровертированность (уход в мир мечтаний и фантазий), отсутствует активное противодействие среде, отмечается повышенное чувство обиды, сопровождающееся отгороженностью и необщительностью. У вторых - экспансивных шизоидов - резко обозначенный индивидуализм проявляется вовне как подчеркнутая независимость и нетерпимость к другим мнениям и взглядам, стиль поведения отличается парадоксальностью высказываний, неожиданностью поступков и подчеркнутой неконформностью взглядов. Если такой подросток вступает на тропу противоправного поведения, то он редко становится рядовым членом преступной группы, чаще - это "степной волк", хищник-одиночка. Почвой для вовлечения в преступную среду для него может быть повышенное чувство независимости и пренебрежение к общепринятой морали общества, а также эмоциональная жесткость и холодность. При наличии хорошего интеллекта и способностей, подростки такого типа могли бы проявиться как незаурядные личности на ниве творческой деятельности, но нередко именно непризнание окружающими их своеобразного таланта вызывает у них реакцию протеста и противодействия. Первоначально эти протестные реакции могут не выходить за рамки хулиганского поведения, но в дальнейшем усугубление личностной девиации может привести к серьезным криминальным действиям, которые как бы компенсируют подростку непризнание обществом его права на свой индивидуальный стиль самоутверждения.

Акцентуация личности у подростка - это лишь предиспозиция, а как она реализуется в жизни зависит от вовремя разспознанных индивидуальных особенностей и умелого направления этих свойств в социально полезное русло. У подростков самопонимание еще на достигает необходимого уровня, а контролируемость эмоционально-поведенческих реакций не обладает достаточной прочностью, чрезвычайно лабильна самооценка, характеризующаяся то непомерными взлетами амбиций, то резкими спадами. Это и отличает незрелость личности, ее неполную сформированность (профили СМИЛ с высокими баллами по 4-й – «импульсивность» и 9-й (завышенная самооценка» шкалами, с избыточно проявляющейся тенденцией к независимости, противодействию и стремлением командовать, но не подчиняться - I , II, III и IV октанты теста ДМО). Поэтому эмоци-

ональные всплески и протестно-агрессивные реакции 13-15-лет-них мальчишек и девчонок столь ярки и неуправляемы. Среди них выявляются также тенденции наиболее характерные для мужского и женского пола. У девочек чаще встречается сензитивный, циклоидный и истероидный типы реагирования, уходящие корнями в тормозимые и лабильные свойства нервной системы и чреватые суицидальными наклонностями (высокие 1-я, 2-я, 3-я и 7-я шкалы СМИЛ, 7-й, 5-й, 4-й цвета на первых позициях, избыточные факторы s-, m-, d- теста Сонди, высокие шкалы сензитивности, тревожности и эмотивность по ИТО). Среди мальчиков чаще можно наблюдать импульсивный и эпилептоидный (взрывной) типы реагирования (возбудимые, активные и ригидные свойства нервной системы).

Акцентуация характера может быть настолько сильно выраженной, что поведение подростка и его контакты с окружением резко затрудняются и могут осуществляться только при условии, если окружающие во всем ему уступают, но при этом вынуждены в значительной мере отказаться от реализации своих собственных интересов или для данного лица создается особая социальная ниша. В худшем случае окружающий социум вынужден прибегать к мерам пресечения и выделяет специальный тип обучения или труда под особым надзором. Такой тип реагирования в профилях СМИЛ отражается соответствующими пиками, располагающимися выше 75 Т-баллов, что должно вызывать тревогу у окружающих и социальных служб, которые в целях профилактики противоправного поведения или суицидальных тенденций должны разрабатывать меры, способствующие канализации спонтанного поведения и агрессии в социально дозволенную активность (спорт, занятия по интересам, искусство).

Выводы. Этой публикацией я хочу привлечь внимание педагогов и психологов к проблеме экстремального поведения школьников, с тем, чтобы своевременно выделять зону риска среди учащихся и прицельно работать с ними, предупреждая преступные действия и прочие неадекватные поступки. Институт прикладной психологии готов безвозмездно передавать школьным психологам наиболее эффективные психодиагностические методики, которые помогу нам вместе решать весьма сложную проблему по социально-психологической адаптации детей – нашего будущего. Адрес Института прикладной психологии – info@sobchik.ru Людмиле Николаевне Собчик.

Список использованной литературы:

1. Собчик Л.Н. Психолог о подростках в школе и семье / Л.Н. Собчик // Моск. психол. журн. – 2002. – № 3. - Режим доступа: http://magazine.mospsy.ru/nomer3/sob_04.shtml

2. Собчик Л.Н. Психолог о подростках в школе и семье / Л.Н. Собчик // Практическая психология и логопедия. — 2008. — № 2. — С. 36—56.

3. Собчик Л.Н. Нападения в школах. Как прогнозировать подростковую агрессию? - URL: https://psy.su/feed/6580 (Опубликовано 23 января 2018).

В статье расматриваются психологические методы диагностики личностных свойств, которые раскрывают картину скрытых, далеко не всегда очевидных аспектов внутриличностной дезадаптации подростка, проявляющиеся во вне не всегда адекватным поведением, преступными или суицидальными поступками. По мнению автора, если школьный психолог периодически будет проводить скрининговые исследования школьного контингента, то работу по коррекции неадекватного поведения, агрессивных (или суицидальных) тенденций,

пристрастие к наркотикам можно выявить заранее.

Ключевые слова: *детская психология, девиантное поведение, психодиагностика*

У статті розглядаються психологічні методи діагностики особистісних властивостей, які розкривають картину прихованих, далеко не завжди очевидних аспектів внутриличностной дезадаптації підлітка, які проявляються у поза не завжди адекватною поведінкою, злочинними або суїцидальними вчинками. На думку автора, якщо шкільний психолог періодично проводитиме скринінгові дослідження шкільного контингенту, то роботу по корекції неадекватної поведінки, агресивних (або суїцидальних) тенденцій, пристрасть до наркотиків можна виявити заздалегідь.

Ключові слова: дитяча психологія, девіантна поведінка, психодіагностика

References

1. Sobchyk L. N. Psykholohichni problemy ekstremalnoi povedinky shkoliariv [Psychological Problems of Extreme Behaviour in Schoolchildren]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/918-sobchik-l-n-psikhologicheskie-problemy-ekstremalnogo-povedeniya-shkolnikov (onovlena versiia vid 23.02.2020). [in Ukrainian].

1.2. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА

ВИСНОВОК ПО ТЕСТУ «NO OPINION» («INCONCLUSIVE»): ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИ, ТАКТИКИ, СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ[1]

Гуральський В. Ю.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.02[1] Check for updates

Анотація. Висновок «No Opinion» («Inconclusive») залишається для поліграфолога найнезручнішим результатом: тестування завершено, але встановити, правдиво чи неправдиво обстежуваний відповідав на запитання, неможливо, і цей підсумок ще треба пояснити замовникові. Гуральський В. Ю., поліграфолог із понад п'ятирічним стажем, ставить за мету з'ясувати причини такого висновку та запропонувати способи зменшити його частку. Автор виходить із гіпотези, що ймовірність невизначеного результату пов'язана з форматом тесту, адже в бальній оцінці кожного формату вже закладено певну похибку. Розмежовано три можливі підсумки числового аналізу поліграм: виявлену неправду (DI, SPR), відсутність ознак неправди (NDI, NSPR) і результат «немає думки». Причини останнього згруповано за трьома джерелами. З боку поліграфолога це погано опрацьовані релевантні й контрольні запитання, нез'ясовані мета тесту і мотив обстежуваного, формальна передтестова бесіда, неврахований емоційний і фізіологічний стан, пізно розпізнана протидія, порушення правил запису й ротації запитань, неврахування артефактів під час обрахунку (за правилом щонайменше трьох і не більше п'яти чартів одного формату). З боку обстежуваного вирішальними є навмисна та ненавмисна протидія, брак концентрації, приховування інформації та медичних протипоказань. Третя група пов'язана із самими методиками: спираючись на стандарти точності 2012 року та метааналіз Американської поліграфної асоціації 2011 року, автор показує, що статистичні пороги прийняття рішення свідомо допускають частку невизначених результатів (до 0,20), а найменша вона в однотемних тестах. Власний аналіз 1 500 тестових форматів дав 25,6 % висновків «Inconclusive» і 74,4 % однозначних; здебільшого для достовірного результату знадобилося п'ять чартів. Окреслено наслідки невизначеного висновку: затягування процедури, сумнів у результаті, підозра в протидії, недовіра замовника до компетентності фахівця. Завершують статтю десять практичних рекомендацій (повторне однотемне тестування, перевірка поліграм на артефакти, оцінювання лише реакцій у стандартному вікні, перегляд формулювань запитань), корисних для поліграфологів і судових експертів, які оцінюють висновки психофізіологічних досліджень.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічне дослідження, висновок «Inconclusive», результат «No Opinion», числовий аналіз поліграм, протидія, передтестова бесіда, формат тесту, однотемний тест, артефакти, достовірність результату.

The "No Opinion" ("Inconclusive") Test Outcome: Theoretical Foundations, Methods, Tactics and Ways of Resolution

Huralskyi V. Yu.

Abstract. An inconclusive (no opinion) outcome is one of the most problematic results in polygraph practice: the examination has been completed, yet neither truthfulness nor deception can be established, and the examiner still has to explain the result to the client. Huralskyi V. Yu., a polygraph examiner with over five years of practice, examines why such outcomes occur and how their rate can be reduced. The working hypothesis links inconclusive results to the test format, since every numerical scoring system has a built-in margin of indeterminate decisions. The paper distinguishes three outcomes of numerical chart analysis (DI/SPR, NDI/NSPR and no opinion) and groups the causes of inconclusive results into three clusters. Examiner-related factors include poorly developed relevant and comparison questions, an unexplored test purpose and examinee motivation, a formal pretest interview, neglect of the examinee's emotional and physiological state, late detection of countermeasures, violations of recording and question rotation rules, and scoring errors caused by artefacts, given the rule of three to five charts per format. Examinee-related factors are deliberate and unintentional countermeasures, poor concentration and concealment of information or medical contraindications. Method-related factors follow from the 2012 accuracy standards and the 2011 American Polygraph Association meta-analysis: decision thresholds tolerate inconclusive rates of up to 0.20, and single-issue formats produce the fewest. The author's own analysis of 1,500 test formats found 25.6% inconclusive and 74.4% conclusive outcomes, with five charts usually needed for a definite result. Ten practical recommendations are offered, among them a repeated single-issue test, artefact checks, scoring only reactions within the standard response window and reformulation of questions.

Keywords: polygraph examination, inconclusive result, no opinion, numerical scoring, countermeasures, pretest interview, test format, single-issue test, artefacts, decision accuracy.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.02***[1].

Повний текст

Текст статті.

Об'єктом дослідження в статті є висновок по тесту «No Opinion» або «Inconclusive», його теоретичні основи та способи отримання достовірного результату при проведенні психофізіологічних досліджень на поліграфі.

Предметом дослідження наукової праці є виявлення залежностей отриманих достовірних висновків проведеного дослідження від різноманітних факторів, що впливають на проведення дослідження та причин отримання результату по тесту «Inconclusive». Можливості впливу з боку поліграфолога при проведенні психофізіологічного дослідження на зниження відсотку вірогідності отримати результат «Inconclusive».

Ціль дослідження є розкриття можливостей удосконалення процесів проведення поліграфологічного дослідження в напрямку зменшення вірогідності отримання результату «Inconclusive». Аналіз та створення методичних порад для поліграфолога по зниженню вірогідності inconclusive та підвищення вірогідності отримання достовірного результату в тесті.

Гіпотеза — отриманий результат в тесті «No Opinion» або «Inconclusive» має причинно-наслідкові зв'язки з форматами, які використовує полігрфолог при проведенні

психофізіологічного дослідження. Оскільки достовірність отриманого результату по тесту залежить від математичного обрахунку (бальної оцінки) певного формату тесту в обрахунку якого вже закладено певна похибка отримання результату «No Opinion» або «Inconclusive».

Задачі дослідження - проводиться дослідження та перевірка зовнішніх факторів, як з боку тестованого так і з боку поліграфолога, що мають вплив на отримання достовірного результату в ході проведеного тесту. Виявлення умов та дослідження способів впливу на них, з метою усунення негативних факторів, що призводять до підвищення вірогідності отримання результату «Inconclusive». Створення методичних порад для зниження отриманих даних з висновком «No Opinion» або «Inconclusive».

При проведенні поліграфологічного тесту основною метою є отримання достовірного результату, що дасть можливість в тесті при використанні статистичних даних автономних фізіологічних реакцій, виявити вірогідність критеріїв правдивості чи неправдивості (брехні) відповідей на запитання. Але не завжди при проведенні поліграфологом психофізіологічного дослідження є можливість зробити однозначний та достовірний висновок по заданому питанню чи по самому проведеному тесту. Перш за все слід розібратися, що висновками по тесту можуть бути ухваленні рішення згідно фінального етапу числового обрахунку балів поліграм — числовий аналіз. Тобто це співвідношення фізіологічних відповідей з систематичним числовим розподілом, в поєднанні з правилами прийняття рішень за результатами поліграфологічного тестування. Проводиться для того щоб аналіз результатів поліграфологічного тестування був більш об'єктивним і стандартизованим.

В результаті числового обрахунку робиться один з висновків: неправда виявлена, брехня не виявлена та немає однозначного висновку «Inconclusive».

1. Висновок проведеного психофізіологічного дослідження в якому виявлено неправдивість відповідей тестованого:

«Deception Indicated» (DI) / неправда виявлена — критерій оцінки, яку застосовував поліграфолог, що дозволило йому зробити висновок, про не правдивість відповідей щодо релевантної проблеми, яка досліджувалась в ході тесту.

«Significant Physiological Responses» (SPR or SR) / значимі фізіологічні реакції — це назва, прийнята в програмах скринінгових поліграфологічних перевірок уряду США для позначення показників, відповідних до результату «Виявлена неправда» у тестах конкретної проблеми.

2. Висновок проведеного психофізіологічного дослідження в якому виявлено правдивість відповідей тестованого:

«No Deception Indicated» (NDI) / не виявлено брехні — критерій оцінки, яку застосовував поліграфолог, при аналізі критеріїв, які вказують на те, що тестований був правдивий щодо релевантної проблеми.

«No Significant Physiological Responses» (NSPR or NSR) / немає значимих фізіологічних реакцій — прийняте у федеральному уряді США формулювання для позначення результату поліграфологічної перевірки благонадійності, відповідної до результату NDI (не виявлено брехні) у тестах однієї проблеми.

3. Висновок проведеного психофізіологічного дослідження в якому неможливо прийняти однозначний висновок про правдивість чи неправдивість відповідей тестованого на поставлені запитання тесту.

«No Opinion» або «Inconclusive» / немає думки — результат психофізіологічного дослідження, в якому було закінчене тестування, але не була встановлена правдивість чи неправдивість відповідей, тому що фізіологічні дані були суперечливі, неадекватні, помилкові або перекручені. Результат «немає думки» за замовчуванням виникає завжди, коли не виконуються критерії ухвалення рішення про наявність брехні або наявність правди, у цьому випадку вони відносяться до встановлених порогів, що дозволяють ухвалити таке рішення. Альтернативним терміном є «невизначений результат» або «немає висновку».

Перш за все необхідно визначити, чи потрібно результат «Inconclusive» вважати помилкою при математичному обрахунку результату психофізіологічного дослідження. В ході дослідження теми «Inconclusive», встановлено основні причини виникнення результату по тесту «немає думки»: по вині чи по причині не доопрацювань поліграфолога, по вині тестованого та по вині методик, які використовувались в психофізіологічному дослідженні. При обробці статистичних даних проведених тестів, а також при проведенні опитування поліграфогів можна виділити основні групи факторів, що спричинюють отримання результату «Inconclusive» при проведенні психофізіологічних досліджень:

1. Отриманий результат «Inconclusive» по вині чи по причині не доопрацювань поліграфолога. Фактори, що впливають на отримання достовірних результатів тесту викликані помилками поліграфолога в ході проведення тесту, проведення неякісної предтестової бесіди або порушення протоколу предтестової бесіди. Слід виділити такі групи факторів впливу на результативність тесту:

1.1. Проблеми з типами запитань. В даному контексті слід розглядати, що поліграфологом не були опрацьовані питання релевантної або контрольної теми, що призвело до того, що тестований був не сконцентрований на питанні чи питаннях. Проблемою поганої деталізації релевантної тематики є те, що тестований в ході тесту не сконцентрувався на тій чи іншій події, що перевірялась поліграфологом. А отже не було усвідомлення, що даним питанням перевірялось. Якщо поліграфолог не провів якісну бесіду та не опрацював релевантну тематику, то в такому випадку тестований може відволікатися на широкий спектр питань в даній тематиці. Також проблемою може бути невірно сформульоване релевантне запитання, коли поліграфолог не врахував деталі пояснень тестованого в бесіді, що є причиною нерозуміння запитання або неоднозначності відповіді. Проблемою формулювання контрольних запитань можуть бути нечіткі формулювання, не обговоренна тематика, відсутність концентрації на певній події. Все це може призвести до того, що питання не буде мати тієї значимості, щоб виконати свою функцію і в результаті чого збільшується вірогідність отримати висновок «Inconclusive».

1.2. Неопрацьована ціль тесту, не виявленний мотив тестованного. Це може призвести, що тестований буде не сконцентрований взагалі в ході тестування, не розуміє навіщо задаються ті чи інші запитання. Тобто відсутність уваги тестованого веде до збільшення вірогідності отримати результату «Inconclusive». Якщо поліграфолог не опрацював мотив тестованого то це призводить до байдужості з боку тестованого до самої про-

цедури та до запитань, які йому задаються. Тестований ставиться до тесту, як до формальності, що може викликати подальші порушення в тесті з його боку.

1.3. Формальне проведення процедури тестування. Всі порушення протоколу предтестової бесіди збільшують вірогідність отримати «Inconclusive» в тесті. Відсутність інструкцій, пояснень етапів тестування, пояснень тих чи інших дій поліграфолога призводить до того, що тестований не розуміє що йому робити, починає порушувати правила чи навіть протидіяти.

1.4. Неопрацьований емоціональний стан тестованого. Підвищене негативне відношення тестованого, вплив з боку інших людей-детракторів, поради щодо проходження тестування (як позитивні так і негативні). Ці фактори призводять до того, що тестований має свою думку або негативне відношення, через що йому важко довіряти поліграфологу, що може призвести до ряду проблем: порушення інструкцій, протидія, приховування деталей, брехня, формальне ставлення до тесту, тощо. Таким чином стан тестованого призводить до його дій, що впливають на отримання достовірного результату в ході тестування.

1.5. Відсутність індивідуального підходу до тестованого. Не треба забувати, що кожна людина це індивідуальність. Поліграфолог в кожному тесті має враховувати індивідуальний емоційний, фізіологічний, когнетивний, поведінковий стан тестованого. Тобто необхідно врахувати фізіологічні особливості людини, чи можуть вони вплинути на отримання достовірного результату, оскільки є і абсолютні медичні протипоказання для проведення психофізіологічного дослідження. Враховуючи емоційний стан тестованого слід розуміти, що відсутність концентрації або уваги в тесті може бути викликано зовнішніми факторами — проблеми в особистому житті, наявність більш актуальних та важливих справ.

1.6. Своєчасно нерозпізнана протидія. Будь яка протидія прозводить до того, що неможливо якісно обрахувати результати тестування, а отже призводить до збільшення вірогідності отримати результат «Inconclusive». Або загальна протидія в ході психофізіологічного дослідження призводить до того, що поліграфолог має завершити тест з висновком «Inconclusive» по запитанням та робити висновок про протидію.

1.7. Помилки при проведенні форматів тестування. Будь які помилки призводять до зниження якості проведеного дослідження, а отже збільшують вірогідність отримання результату «Inconclusive», або взагалі може призвести до неможливості обрахунку та аналізу результатів дослідження. Впливають на зниження достовірності результатів порушення правил запису поліграм, невірна ротація питань, обрахунок реакцій поза вікном реакцій, обмовки, порушення часових інтервалів, невраховані артефакти, прийняття рішення без якісного обрахунку «на око», тощо. Слід враховувати, що сюди можна віднести і неуважність з боку поліграфолога.

1.8. Помилки при числовому аналізі результатів тестування. Найчастіше помилки в обрахунках викликані артефактами — процес, що не властивий об'єкту дослідження і спотворює результати дослідження. Ця зміна фонових показників, не пов'язаних зі стимулом. Оцінюються тільки реакції, однак якщо артефакти в поліграмах мають певну закономірність, їх можна прийняти як реакцію. Помилкою програмного обрахунку є то, що невраховані артефакти, які аналізуються програмою, що спотворюють результат. По-

милкою при обрахунку поліграфологом також є те, що поліграфолог не виявив та обраховував артефакт в результаті чого достовірність результатів тестування знижується. Артефакти на релевантні чи на контрольні запитання призводять до того, що поліграфолог має бракувати питання і не обраховувати його в данному чарті. Враховуючи правило, що мінімально має бути 3 чарта та не перевищувати 5 чартів тесту одного формату в обрахунок має братись як мінімум 3 чарти з якісними реакціями. Якщо після проведення максимальної кількості 5 чартів тесту поліграфолог не має змоги через велику кількість артефактів проаналізувати 3 якісних чарти, в такому випадку необхідно вказувати що не має можливості зробити достовірний висновок по зпитанню (Inconclusive), або має робити висновок про протидію з боку тестованого.

Також є випадки, коли після проведення мінімальної кількості чартів (3-х чартів) для аналізу отриманих результатів є змога зробити висновок о правдивості чи не правдивості по заданому питанню, але поліграфолог продовжив проводити тестування і подальший математичний обрахунок призводить до результату «Inconclusive».

2. Отриманий результат «Inconclusive» по вині тестованого. Фактори, що впливають на отримання достовірних результатів тесту, викликані порушеннями з боку тестованого, протидією. Виділяються такі групи факторів, що спричинюють результат «Inconclusive»:

2.1. Протидія - свідомі дії, спрямовані на те, щоб за результатами поліграфологічного тестування були зроблені помилкові висновки, або ж було неможливо зробити однозначні висновки. Визначити протидію можливо за атиповими реакціями: пов'язані атипові реакції з якимось одним питанням; повторюються вони в кількох чартах або по декількох каналах на один тип питань; спостерігається кілька типів атипових реакцій в зв'язку з окремим типом питань; реєстровані реакції розсинхронізовані.

Фізична протидія знижує можливість зробити однозначний висновок на 10%. Основні канали виявлення фізичного протидії: дихання і тремор. Ментальне протидія знижує можливість зробити однозначний висновок до 40% Основні канали виявлення ментального протидії: ЕДА. Говорити про фармакологічному протидії без пояснень з боку тестованого - не можна, оскільки важно сказати який канал виявляють дану протидію.

Слід розглядати 2 типи протидії, які знижують результативність тесту та призводить до результату «Inconclusive»: спрямована протидія та ненавмисна. Спрямована протидія — це навмисний зрив тестування, що спрямований на неможливість визначення правдивості чи не правдивості відповідей на питання, або на помилкові висновки по результатам тестування. Ненавмисна протидія — це недотримання правил тестування, або наміри допомогти поліграфу виявити правдивість відповідей, що призводять до порушень, артефактів та неможливості якісного обрахунку поліграм.

2.2. Відсутність концентрації в ході тестування. В більшості випадків викликане відсутністю мотиву проходження тесту, формальностей проходження тестування, відсутність відповідальності по отриманим результатам тесту, відсутність заінтересованості або наміри саботувати тест. Всі ці фактори призводять до того, що тестований не буде проявляти емоційні та когнітивні процеси, не буде включатися в процес тестування та ігнорувати правила проходження тестування. Деякі поліграфологи виділяють відсут-

ність або недостатність страху тестованого бути спійманим на брехні, що є причиною цього результату.

2.3. Приховування інформації. Є причиною відсутності рапорту, недовіри з боку тестованого до поліграфолога чи процедури тестування, відсутність мотивації, нерозуміння цілей тесті. Наслідком приховування інформації є некоректність формулювання питань або коли питання не відповідають поставленим цілям, все це призводить до зниження якості тесту та до отримання результату «Inconclusive».

2.4. Фізіологічні особливості тестованого. Проблема виникає в разі приховування з боку тестованого свого фізіологічного стану на день проведення тесту — не виконання правил, що призводять до неможливості проведення якісного тестування, або приховування абсолютних медичних протипоказань, що унеможливлюють проведення тесту взагалі. Якщо не враховувати стан здоров'я взагалі, або на момент проведення тесту, то це призводить до зменшення достовірності отримання результату по тесту.

3. Отриманий результат «Inconclusive» по вині методик, які використовувались в психофізіологічному дослідженні. Використовуючи ту чи іншу методику поліграфолог для отримання результату по тесту використовує числовий аналіз результатів поліграфологічного тестування. Числовий аналіз було введено, щоб прийнятий висновок по тесту був об'єктивним та стандартизованим.

В 2012 році було прийнято стандарти діяльності поліграфолога, які відповідають певним критеріям точності. В даних вимогах заявлено, що однотемного діагностичні опитування, повинні проводитися із застосуванням технік, забезпечують середній рівень точності критеріїв, рівний 0,90 або вище, з рівнем «Inconclusive», що складає 0,20 або нижче. Діагностичні опитування, що проводяться з використанням протоколу парного тестування, повинні забезпечувати середній рівень точності критеріїв, рівний 0,86 або вище, з рівнем «Inconclusive», що складає 0,20 або нижче. Опитування, проведені в слідчих цілях, повинні здійснюватися із застосуванням технік, що забезпечують середній рівень точності критеріїв, рівний 0,80 або вище, з рівнем «Inconclusive», що складає 0,20 або нижче. Таким чином, це вказує, що бальний аналіз передбачає статистичні бар'єри. В стандартизованих методиках, для зниження вірогідності виправдання брехні - «неправильний негативний результат» (помилка 2 типу), або звинувачення правдивого - «неправильний позитивний результат» (помилка 1 типу) в математичному обрахунку закладено отримання результату «No Opinion» або «Inconclusive». Точність всіх тестів залежить від двох видів діяльності: отримання достатнього обсягу діагностичної інформації і правильна інтерпретація цієї інформації. [1, с. 196]

Табл.1 Середнє значення (стандартні відхилення) і {95% довірчий інтервал} для правильних висновків (CD) та «Inconclusive» (INC) для обґрунтованих методів.

Доказові техніки / TDA-метод	**техніки парного тестування / TDA-метод**	**Слідчі техніки / TDA-метод**
Федеральний однокомпонентний/ ESS CD = 0,904 (0,032) {0,841 до 0,966} INC = 0,192 (0,033) {0,127 до 0,256}	**AFMGQT/ESS** CD = 0,875 (0,039) {0,798 до 0,953} INC = 0,170 (0,036) {0,100 до 0,241}	**AFMGQT/7-позиційний** CD = 0,817 (0,042) {0,734 до 0,900} INC = 0,197 (0,030) {0,138 до 0,255}

Однокомпонентний тест порівняння зон/ESS CD = 0,921 (0,028) {0,866 до 0,977} INC = 0,098 (0,030) {0,039 до 0,157}	**Однокомпонентний тест Бакстера/ Бакстер** CD = 0,862 (0,037) {0,787 до 0,932} INC = 0,196 (0,040) {0,117 до 0,275}	**CIT/Оцінка Лікка (Lykken)** CD = 0,823 (0,041) {0,744 до 0,903} INC = NA
IZCT/Горизонтальний CD = 0,994 (0,008) {0,978 до 0,999} INC = 0,033 (0,019) {0,001 до 0,069}	**Федеральний однокомпонентний/7-позиційний** CD = 0,883 (0,035) {0,813 до 0,952} INC = 0,168 (0,037) {0,096 до 0,241}	**DLST(TES)/7-позиційний** CD = 0,844 (0,039) {0,768 до 0,920} INC = 0,088 (0,028) {0,034 до 0,142}
MQTZCT/Матті (Matte) CD = 0,994 (0,013) {0,968 до 0,999} INC = 0,029 (0,015) {0,001 до 0,058}	**Федеральний ZCT / 7-позиційний** CD = 0,860 (0,037) {0,801 до 0,945} INC = 0,171 (0,040) {0,113 до 0,269}	**DLST(TES)/ESS** CD = 0,858 (0,037) {0,786 до 0,930} INC = 0,090 (0,026) {0,039 до 0,142}
Юта ZCT DLT / Юта CD = 0,902 (0,031) {0,841 до 0,962} INC = 0,073 (0,025) {0,023 до 0,122}	**Федеральний ZCT / 7-позиційний доказовий** CD = 0,880 (0,034) {0,813 до 0,948} INC = 0,085 (0,029) {0,028 до 0,141}	-
Юта ZCT PLT / Юта CD = 0,931 (0,026) {0,879 до 0,983} INC = 0,077 (0,028) {0,022 до 0,133}	-	-
Юта ZCT комбінований / Юта CD = 0,930 (0,026) {0,875 до 0,966} INC = 0,107 (0,028) {0,048 до 0,165}	-	-
Юта ZCT CPC-RCMP Серія A / Юта CD = 0,939 (0,038) {0,864 до 0,999} INC = 0,185 (0,041) {0,104 до 0,266}	-	-

В табл. 1 вказано вказана невиважена точність критеріїв і рівень «Inconclusive» по кожному методу. Поєднання всіх обґрунтованих методів продемонструвало рівень точності критеріїв 0,869 (0,036), за винятком «Inconclusive». Довірчий інтервал 95% склав від 0,798 до 0,940. Средній рівень результатів з «Inconclusive» склав 0,128 (0,030) з довірчим 95% інтервалом від 0,068 до 0,187. Аналізуючи статистичні дані, слід виділити, що найменша вірогідність отримання результату «No Opinion» або «Inconclusive» при проведенні психофізіологічного дослідження з використанням форматів однотемних тестів.[1, с. 235]

Але слід зазначити, що вірогідність отримати результат «Inconclusive» буде збільшуватись при використанні форматів психофізіологічного дослідження в яких бальна оцінка для прийняття рішення при обрахунку отриманих даних є вищим.

Табл. 2 Критерії обрахунку та зміна відсотку «Inconclusive».

Розглядаючи статистику по форматам - достовірність даних, точність та «No Opinion» або «Inconclusive» було проведенно власне дослідження в якому було проаналізовано вибірку в 1 500 тестових форматів та отримано такі результати.

1. Результативність:

З проаналізованих 1 500 тестових форматів встановлено, що в 25,6% тестових форматів отримано висновок «No Opinion» або «Inconclusive». Інші формати, що склали 74,4% мають достовірний результат, що свідчить про правдивість відповідей чи виявлення брехні при відповіді на запитання (діаграма 1.).

Діаграма 1. Результати за аналізом проведених тестів тестування (1 500 форматів)

2. Кількість проведених чартів для отримання достовірного результату:

Результати, що наведені в діаграмі 2 вказують на те, що в більшості випадків для отримання достовірного результату було проведено 5 чартів.

Діаграма 2. Кількість проведених чартів для отримання результату.

3. Протидіяв ході тестування:

При аналізі результативності тестових форматів не всі тести були якісними для обрахунку, оскільки на обрахунок впливала протидія з боку тестованого. Для аналізу брались такі показники, як наявність протидії, відсутність протидії, а при аналізі маргінальних реакцій важко встановити, чи була протидія в ході проведення психофізіологічного дослідження.

Діаграма 3. Протидія в аналізі проведених тестових форматів.

Розглянувши основні причини, внаслідок яких виникає «No Opinion» або «Inconclusive» при проведенні психофізіологічного дослідження, слід визначити, як це впливає на процес проведення тесту, на підведення висновків по тесту та надання результату замовнику тестування. Можна визначити основні наслідки (проблеми), до чого призводить «Inconclusive» по тесту:

1. Збільшення кількості часу проведення тесту. Це пов'язано з тим, що поліграфолог витрачає час на перевірку отриманого висновку по запитанню, на аналіз причин, що призвели до такого висновку, на аналіз протидії, підбір подальшої тактики перевірки питання, тощо.

2. Невпевненість в результаті по тесту. Оскільки «Inconclusive» не дозволяє прийняти однозначного висновку, це призводить до сумнівів в правильності дій поліграфолога, в достовірності математичного обрахунку, в відсутності зовнішніх факторів, що вплинули на тестування.

3. Підозри на протидію з боку тестованого в ході проведення тестування. Оскільки в ході тесту не аналізуються артефакти, це призводить до того, що при великій кількості порушень виникають підозри на спрямовану протидію та наміри зірвати тестування з боку тестованого.

4. Сумніви з боку замовника тестування. При доведенні загального результату по тесту «Inconclusive» у замовника можуть виникати сумніви в компетентності поліграфолога, в достовірності висновку взагалі, підозри на домовленість тестованого та поліграфолога, тощо.

Рекомендації для проведення тестування та при проведенні математичного обрахунку поліграм, коли поліграфолог може вплинути на зменшення вірогідності отримання результату «Inconclusive»:

1. Проведення повторного тесту для перевірки запитання по якому отримано «Inconclusive». Підбір формату, який найкраще підходить для перевірки, вданому випадку проведення однотемного тестування по конкретрій темі, яка була оцінена в «Inconclusive».

2. Дотримання правил тестового формату (структура тесту, ротація питань, тестований відповідає "ні" на питання, часовий інтервал між пред'явленням і питаннями, тощо).

3. Оцінити наскільки фізіологічний стан тестованого адекватний та дозволяє проводити тестування (виключити направлену протидію, недиференційовані реакції, втому, відсутність концентрації).

4. Перевірити поліграми на наявність артефактів, в тому числі не зазначених. Та внести їх в лист обрахунку.

5. Переконатися, що ми оцінюємо тільки реакцію, а не відновлення каналів. Для того щоб реакцію можна було взяти в обрахування канал повинен бути стабільним 3 цикли і більше. Також, не беруться в обрахування реакції при наявності на поліграмах безлічі неспецифічних реакцій і вторинної хвилі будь-якого типу.

6. Для кожної системи оцінки є стандартне вікно реакції. Якщо реакція почалася до або після - це реакція не на питання, ми точно не знаємо, що її спровокувало - такі реакції ми також виключаємо з обрахунку.

7. Оцінювати КГР можна, якщо його значення знаходиться в діапазоні від 50 до 500 Ом. Все, що вище або нижче даного діапазону оцінювати не рекомендується.

8. Не можна робити висновок по питанню, якщо по ньому недостатньо чистих чартів (повинно бути мінімум 3 чистих чарту).

9. Проведення перевірки запитання по якому отримано висновок «Inconclusive». Аналіз попереднього тесту та визначання пріоритетного нового тестового формату, яким має проводитись перевірка «Inconclusive».

10. Підбір повторних запитань. Проводиться після аналізу попереднього тесту, визначаються фактори, які вплинули на отримання «Inconclusive» по тесту. Завдання поліграфолога полягає у визначенні найкращих питань для цього конкретного тесту. Питання, які є складними або неоднозначними, часто створюють плутанину в свідомості тестованого про те, яка частина цього питання становить найбільшу небезпеку для нього. Необхідно формулювати релевантну тематику, таким чином, щоб питання було чітким, зрозумілим для тестованого і відповідало цілям попереднього тесту. При формулюванні контрольної тематики слід визначитись з типом контрольних запитань та вибрати якісні питання.

Список використаної літератури:

1. Американская полиграфическая ассоциация (2011). Мета-анализ критериев точности обоснованных полиграфических техник [Электронная версия], с адреса http://www.polygraph.org.

2. Крапол, Д. Дж. (Krapohl, D. J.) (2002). Краткий отчет: Обновленная информация по объективной системе оценки. Полиграф, 31, 298-302.

3. Дональд Крапол Марк Хендлер і Ширлі Штурм (2012) Термінологічний довідник з інструментальної психофізіологічної детекції брехні (PDD) 3 — видання.

4. James R. Wygan (2005) Scoring Cutoffs - Picking The Best. Polygraph, 34, 86 — 102.

5. Vance V. MacLaren & Donald J. Krapohl (2005) Objective assessment of comparison question polygraphy.

Аннотация: *Для полиграфологов всегда остается актуальная тема вывод по тесту «No Opinion» или «Inconclusive», поскольку возникает вопрос, почему нет возможности сделать однозначный вывод, и что это означает. Вывод «No Opinion» - означает ли это, что тестируемый ответил на заданный вопрос правдиво или скрыл какую-то информацию и соврал. В данной статье раскрывается суть понятия «No Opinion» или «Inconclusive», какие причины повлияли на тест и привели к такому выводу. Дается оценка факторов, которые негативно влияют в ходе тестирования на получение достоверного результата психофизиологического исследования. Также даются методические рекомендации, как можно работать с такими результатами и как получить достоверный результат в итоге. В данной статье проанализированы статистические данные, о том какой формат является более надежным и имеет меньший процент получения вывода по тесту «No Opinion» или «Inconclusive». С какими проблемами сталкивается полиграфолог при выводе «No Opinion» или «Inconclusive» и доведении данного результата заказчику тестирования.*

Анотація: *Для поліграфологів завжди залишається актуальною темою висновок по тесту «No Opinion» або «Inconclusive», оскільки виникає питання, чому немає можливості зробити однозначний висновок, і що це означає. Висновок «No Opinion» - чи означає це, що тестований відповів на поставлене запитання правдиво чи приховав якусь інформацію і збрехав. В даній статті розкривається суть поняття «No Opinion» або «Inconclusive», які причини вплинули на тест і привели до такого висновку. Дається оцінка факторів, які негативно впливають в ході тестування на отримання достовірного результату психофізіологічного дослідження. Також даються методичні рекомендації, як можна працювати з такими результатами і як отримати достовірний результат в підсумку. В даній статті проаналізовані статистичні дані, про те який формат є більш надійним і має менший відсоток отримання висновку по тесту «No Opinion» або «Inconclusive». З якими проблемами стикається поліграфолог при висновку «No Opinion» або «Inconclusive» і доведенні цього результату замовнику тестування.*

Abstract: *For polygraph examiners, there is always a topical issue on the "No Opinion" or "Inconclusive" test, since the question arises why it is impossible to draw an unambiguous conclusion, and what this means. The conclusion is "No Opinion" - does this mean that the test person answered the question truthfully or concealed some information and lied. This article reveals the essence of the concept of "No Opinion" or "Inconclusive", what reasons influenced the test and led to this conclusion. An evaluation of the factors that negatively influence during the testing for obtaining a reliable result of psychophysiological research is given. Also, methodical recommendations are given, how it is possible to work with such results and how to obtain a reliable result in the end. This article analyzes statistical data about which format is more reliable and has a lower percentage of the output of the "No*

Opinion" or "Inconclusive" test. What are the problems faced by the polygraph examiner in the derivation of "No Opinion" or "Inconclusive" and bringing this result to the testing customer.

References

1. Huralskyi V. Yu. Vysnovok po testu "No Opinion" ("Inconclusive"): teoretychni osnovy ta metody, taktyky, sposoby vyrishennia [The "No Opinion" ("Inconclusive") Test Outcome: Theoretical Foundations, Methods, Tactics and Ways of Resolution]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.02. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/880-guralskij-v-yu-visnovok-po-testu-no-opinion-inconclusive-teoretichni-osnovi-ta-metodi-taktiki-sposobi-virishennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМА У СТАВЛЕННІ ПЕРСОНАЛУ ДО ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ПЕРЕВІРОК. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ТЕСТУВАННЯ НА ПОЛІГРАФІ З “НУЛЯ” У БІЗНЕС-СТРУКТУРІ[1]

Бойко В. М.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.03[1] Check for updates

Анотація. Шахрайство й зловживання найманих працівників завдають бізнесу відчутних збитків, проте власники компаній нерідко остерігаються запроваджувати перевірки на поліграфі, побоюючись масового відтоку кадрів. Бойко В. М. описує річний досвід запровадження «з нуля» поліграфологічного тестування у львівській компанії з продажу цінних товарів, що має десятки магазинів. Теоретичне тло становлять наведені в книзі С. Альбрехта, Дж. Венца і Т. Вільямса оцінки втрат бізнесу від шахрайства персоналу, досліди Д. Аріелі, за якими відсутність контролю збільшує кількість обману в 5 разів, та оприлюднені С. Савенком результати дослідження Kreston GCG: 62 % опитаних українських компаній стикалися із шахрайством, а втрати від нього й халатності персоналу становлять 5–15 % доходу. Автор послідовно розкриває етапи впровадження. Спершу з генеральним директором і керівником з персоналу узгоджено принципи роботи; далі оголошено правила, за якими працівник, що перед тестуванням відверто повідомив про власні зловживання й успішно пройшов опитування, не зазнає санкцій, а ухилення чи негативний результат можуть стати підставою для перегляду трудових відносин; наостанок підбито підсумки. З лютого 2017 р. тестування пройшли 154 працівники, 31 з них повторно (усього 185 тестувань). Перша хвиля виявила місячні втрати на 790 000 грн; за рівнем зловживань персонал поділено на групи А (25 %), Б (28 %) і С (47 %), що автор вважає підтвердженням відомого співвідношення «три, три і чотири з десяти». Звільнено 4 працівників, ще 11 відмовилися від тестування. Середня шкода від одного працівника, яка після першої хвилі становила 5230 грн, у другій хвилі серед 30 керівників знизилася до 696 грн. Анонімне опитування 55 працівників за 11 запитаннями показало, що 61,5 % схвалили рішення прощати зловживання за умови правдивості, 67,2 % не відчували негативу після тестування, 68 % вважають, що процедура зменшує кількість зловживань; водночас частина персоналу сприймає її як приниження гідності й вияв недовіри. Матеріал корисний поліграфологам і керівникам служб безпеки, які планують запровадити поліграф у кадрову політику компанії.

Ключові слова: поліграф, поліграфологічне тестування, кадрова безпека, шахрайство персоналу, зловживання працівників, бізнес-структура, корпоративний стандарт чесності, ставлення персоналу, анонімне опитування, плинність кадрів.

The Problem of Staff Attitudes Towards Polygraph Screening: Introducing Polygraph Testing from Scratch in a Business Organisation

Boiko V. M.

Abstract. Employee fraud causes substantial losses to companies, yet business owners are often reluctant to introduce polygraph testing because they fear mass staff turnover. Boiko V. M. reports one year of experience in implementing polygraph screening from scratch in a Lviv company that sells valuable goods through dozens of shops. The background draws on estimates of fraud losses from the book by W. Albrecht, G. Wernz and T. Williams, on D. Ariely's experiments showing that a lack of control increases cheating fivefold, and on a Kreston GCG survey reported in the Ukrainian press, accord-

ing to which 62 % of the companies polled had encountered fraud and losses from fraud and negligence reached 5–15 % of revenue. The author describes the stages of implementation: agreeing principles with the chief executive and the head of human resources; announcing that employees who disclose their own misconduct before the test and pass it face no sanctions, whereas evasion or a negative result may lead to a review of employment; and evaluating the outcomes. From February 2017, 154 employees were tested, 31 of them twice (185 tests in total). The first wave revealed monthly losses of 790,000 hryvnias, and staff were grouped by level of abuse into groups A (25 %), B (28 %) and C (47 %). Four employees were dismissed and eleven refused testing. In the second wave among 30 managers, the average damage per employee fell from 5,230 to 696 hryvnias. An anonymous survey of 55 employees found that 61.5 % approved of forgiving disclosed abuses, 67.2 % felt no negativity after testing and 68 % believed testing reduces abuse, while some regarded the procedure as humiliating. The findings are relevant to polygraph examiners and corporate security managers.

Keywords: polygraph, polygraph screening, personnel security, employee fraud, workplace misconduct, business organisation, corporate honesty standard, staff attitudes, anonymous survey, staff turnover.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.03***[1].

Повний текст

Текст статті.

У бізнес-середовищі завжди було актуальним питання боротьби з шахрайством та нечесності персоналу. Адже через корисливість працівників великих збитків можуть зазнати компанії, які нехтують фінансовою безпекою. У книзі “Шахрайство. Промінь світла на темні плями бізнесу” описано (Стів Альбрехт, Тім Уільямс), що досить складно знайти консолідовані статистичні дані стосовно втрат бізнес-структур від шахрайства працівників. Такі загальні дані збирались лише федеральною службою США (ФБР), проте подібні розслідування більше стосувались банківських шахрайств та фінансових зловживань в медичній системі. Також подібні дані збирались фірмами та компаніями, які постраждали від шахрайства. Проте ці дані не повні через те, що самі фірми не бажають виносити подібну інформацію на загал. Статистичні дані страхових компаній також важко брати до уваги, оскільки такі фірми страхують лише невеликий відсоток жертв, які постраждали від шахрайства. Проте автори книги все ж опублікували дані із відкритих джерел про втрати через шахрайство. За інформацією Торгової палати США - втрати від зловживань найманих працівників становить від 20 до 40 мільярдів доларів щорічно. Такі цифри ставлять на перше місце шахрайство працівників у порівнянні з крадіжками та розбоями. ФБР та інші федеральні служби оцінюють загальні щорічні втрати у бізнесі через шахрайство працівників у розмірі від 60 до 200 мільярдів доларів щорічно.

З різних джерел зрозуміло, що компанії США та всього світу досить серйозно страждають від шахрайства. У більшості зарубіжних наукових робіт вказується, що власники бізнесів втрачають від 0.5 до 2 відсотків своїх прибутків.

Якщо дану проблему розглянути в Україні, то загальну офіційну статистику важко знайти, через подібні проблеми. Проте існують українські журналістські дослідження про шахрайство у вітчизняних компаніях. Зокрема у статті “Не спійманий - не злодій?

Про шахрайство в українських компаніях" наведені наступні дані: за результатами дослідження компанії "Kreston GCG" з'ясувалося, що 62% опитаних в Україні компаній стикалися з фактами шахрайства. А 40% компаній стикалися з фактами розкрадання активів і фіктивними втратами. Втрати від шахрайських дій та халатності персоналу становлять від 5 до 15% доходу українських компаній. За оцінками 60% опитаних вітчизняних компаній, річні втрати від шахрайських схем становлять до 100 тис. дол., обсяг втрат у 20% компаній складав від 100 тис. до 5 млн доларів.

З вищеописаного помітно, що бізнес-структури в Україні також досить відчутно страждають від шахрайства власного персоналу. Наукові досліди, які згадані в книзі "Шахрайство. Промінь світла на темні плями бізнесу", вказують на те, що кожні три працівника з десяти шукають методи щось вкрасти. Інші троє з тої ж десятки будуть красти лише тоді, коли з'явиться така нагода. А четверо з десяти не будуть красти при будь-якій нагоді взагалі. Подібні досліди на студентах проводив Ден Аріелі [1]. Автор описав досить багато дослідів, в яких дійшов висновків, що відсутність контролю збільшує кількість обману у 5 разів більше, а також наявність у групі особи, яка демонстративно обманює систему збільшує рівень шахрайства серед інших членів групи у 8 разів. Перед власниками бізнесу постійно постає питання у якісному контролі персоналу. Для виявлення та усунення шахрайства компанії використовують різні методи від фінансових аудитів до аналізу матеріалів відеонагляду. Одним з альтернативних методів виявлення та боротьби з шахрайством є введення поліграфологічного тестування. Проте не кожна бізнес-структура бажає вводити таку процедуру як обов'язковий стандарт для персоналу.

При пропозиції послуг поліграфолога власникам бізнесу часто чути у відповідь застереження стосовно ймовірного великого відтоку кадрів через негативне сприйняття процедури працівниками. Введення поліграфологічного тестування та відношення персоналу до даної процедури — будуть основними темами розглянутими в статті.

Нижче викладено реальний досвід введення стандарту поліграфологічного тестування у одній з компаній Львова (близько 250 працівників). Вказана компанія займається продажем цінних товарів, що має десятки магазинів. Протягом 10-ти років керівництво компанії проявляло нетерпимість до працівників, які за допомогою зловживань бажали збагатитись. Кілька разів звільняли весь персонал деяких магазинів, після виявлення реальних фактів зловживань. Протягом трьох років попереджували керівний склад магазинів про можливе введення поліграфу у компанії. Після резонансної ситуації для компанії Генеральним Директором було прийнято рішення про запрошення у штат поліграфолога. На великій нараді перед керівним складом компанії було представлено поліграфолога.

Введення процедури поліграфологічного тестування. Першим етапом стало обговорення з керівництвом (Генеральний Директор та Керівник по роботі з персоналом) основних принципів введення процедури поліграфологічного тестування. Питання, що найбільше хвилювали керівництво — це:

1) Чи буде зменшено кількість зловживань після проходження працівниками тестування?

2) Який відсоток відтоку кадрів можна очікувати через відмови або ж через негативний результат?

Безумовно буде зменшено кількість зловживань, на скільки саме — покаже час. Стосовно втрат персоналу, за прогнозами і спостереженнями поліграфолога втрати не будуть перевищувати 10-ти відсотків від кількості персоналу.

Другий етап — оголошення принципів роботи з результатами поліграфологічних тестувань:

1) Кожен працівник пройде перше тестування, в якому він має себе проявити абсолютно відкрито. До тестування необхідно повідомити про власні зловживання та пройти успішно саме опитування на поліграфі. З позитивним результатом, в незалежності від порушень, працівник може бути впевненим у подальшій співпраці та не остерігатися жодних санкцій.

2) При ухиленні або ж при негативному результаті тестування — трудові відносини з працівником можуть бути переглянуті.

Також було погоджено, що по темі прихованих доходів від роботи будуть прояснятися два параметри: 1) разовий прихований дохід; 2) сумарний дохід за місяць.

Третій епат — підведення підсумків після першої хвилі тестувань. Тестування були розпочаті у лютому 2017 року з керівної ланки компанії. За рік пройшли тестування 154 працівники, 31 з яких проходили повторне тестуваннння [2]. Після першої хвилі тестувань були виявлені місячні втрати на загальну суму 790 000 гривень [3]. Середня сума фінансової шкоди від зловживань одного працівника становить — 5230 гривень. Після аналізу всіх тестувань першої хвилі працівників було поділено на три групи, виходячи із рівня зловживань. Група А — рівень зловживань високий — працівник наносив більше 3000 гривень шкоди компанії за місяць. Група Б — середній рівень зловживань — працівник наносив шкоду у межах від 1000 до 3000 гривень за місяць. Група С — низький рівень зловживань — працівник наносив шкоду до 1000 гривень за місяць.

Група А — 25% працівників.

Група Б — 28% працівників.

Група С — 47% працівників.

Опрацювавши дані компанії, підтвердилась теорія на основі дослідів з згаданої книги, коли 3 з 10 працівників шукають можливості збагатитись через зловживання, інші 3 з 10 працівників зловживають лише за зручної ситуації, а решта 4 з 10 не будуть зловживати. На кінець 2017 року після 154 тестувань працівників було звільнено 4 працівника. Також 11 працівників відмовились приходити на тестування. Після першої хвилі тестувань керівного складу (31 працівників) було виявлено зловживань на загальну суму — 561000 грн. [4]. Кожному працівнику був наданий період близько року для того, щоб усунути зловживання та підтвердити це наступним тестуванням. Друга хвиля тестувань розпочалась з січня 2018 року з керівним складом, кількістю 30 чоловік[5]. Станом на березень 2018 року, після 30-ти тестувань керівного складу сума річних втрат компанії від зловживань становить — 20900 гривень. Середня сума фінансової шкоди від зловживань одного працівника після введення поліграфу — становить 696 гривень. Через рік після введення процедури тестування на поліграфі керівництво компанії переконалось, що даний метод надає можливість ефективно контролювати персонал. Проте в самій компанії

неодноразово працівники зізнавались в тому, що така процедура є приниженням гідності людини або ж демонстрація недовіри керівництва до підлеглих.

Відношення персоналу до процедури поліграфологічного тестування. У березні 2018 року, після того, як тестування пройшли майже всі працівники компанії, було проведено опитування стосовно сприйняття процедури працівниками. У опитуванні прийняло участь 55 працівників компанії та було задано 11 питань, з кількома варіантами відповіді (детальні результати опитування див. “Додаток 1”).

В ході аналізу результатів опитування виявлені окремі факти, які яскраво демонструють ставлення персоналу до поліграфологічного тестування:

- 36,2% працівників нічого страшного не вбачали в нововведені і вказали, що їм не складно проявляти правдивість перед керівництвом, а 8,5 % працівників відповіло, що першою реакцією був жах та бажання звільнятися; ;
- 61,5% працівників оцінили позитивно рішення керівництва прощати будь-які зловживання у разі правдивості;
- 48% опитаних вказали, що для них мотивуючим фактором у виборі бути правдивим під час тестування була позиція керівництва щодо правдивості;
- 11% працівників вказали, що відчували емоційний тиск у ході тестування, а решта — 89% відчували лише хвилювання від самої перевірки;
- 14% опитаних зазначили, що відчували важкість та сором під час опису власних зловживань;
- 42% працівників після тестування думали про те, що постараються докласти зусиль, щоб подібних зловживань у майбутньому не виникало;
- 67,2% опитуваних не відчували негативу після тестування, 13,5% відчували негатив до себе, 7,5% - до поліграфолога, 11,3% - до керівництва;
- 30,2% опитаних обрали варіант “друге тестування було легшим. Хотілось підтвердити, що зроблені правильні висновки”;
- 68% працівників відповіли, що процедура тестування на поліграфі у більшій мірі може зменшити кількість зловживань по системі;
- 43,4% працівників відповіли, що результатам поліграфологічних тестувань варто довіряти, 9,4% опитаних вважають, що результатам поліграфологічного тестування можна довіряти на 100%, а 5,7% працівників вказали, що довіряти результатам не варто взагалі;

Висновки. З працівників, які віднеслись з жахом до введення процедури тестування на поліграфі у 50% випадках давали відповідь, що відчували тиск з боку поліграфолога та мали на нього негатив після тестування. А з тих працівників, які не вбачали нічого страшного в введені процедуру — 89% опитаних негативу після тестування не відчували, а 11% відчували негатив лише по відношенню себе. З опитуваних, які проходили повторне тестування та надали відповідь, що було соромно розповідати про зловживання у 75% випадках надавали відповіді, що під час повторного тестування було легше та хотілось підтвердити, що висновки зроблені правильні. А з працівників, які проходили тестування повторно та вказали, що нічого не відчували під час опису власних порушень у 20% випадках вказали, що друге тестування було кращим та легшим, а у 80% обрали відповідь про те, що повторне тестування нічим не відрізнялось. З працівників, які відчували

підтримку з боку поліграфолога в тестуванні у 75% випадках відповідали, що довіряють результатам поліграфологічного тестування, у 20% частково довіряють результатам, та 5% не довіряють результатам. А з працівників, які відчували негатив з боку поліграфолога у 75% обирали відповідь, що частково довіряють результатам, а 25% вказали, що взагалі не довіряють. На основі наведених опитувань помітно, що від 7 до 13% опитуваних відчували негатив перед введенням процедури, під час проходження тестування та після завершення тестування.

Використана література:

1. С. Альбрехт, Дж.Венц, Т. Уильямс "МОШЕННИЧЕСТВО Луч света на темные стороны бизнеса» Перевод с английского Д. Рапопорта / W Albrecht G. Wernz T. Williams «FRAUD Bringing Light to the Dark Side of Business» IRWIN Professional Publishing 1995;

2. Дэн Ариели "Вся правда о неправде. Почему и как мы обманываем". Перевод с английского Павла Миронова / Dan Ariely "The (honest) truth about dishonesty. How we lie everyone – especially ourselves";

3. Стаття, автор Сергій Савенко - "Не спійманий - не злодій? Про шахрайство в українських компаніях". - https://news.finance.ua/ua/news/-/407897/ne-spijmanyj-ne-zlodij-pro-shahrajstvo-v-ukrayinskyh-kompaniyah.

Примітки до статті:

[1] Досліди наведені з книги «Вся правда про неправду».

[2] Станом на березень 2018 року, 31 працівник проходив друге тестування, через рік після проходження першого тестування.

[3] До уваги приймались лише пояснення працівників, без урахування неправдивих відповідей. Період, за який були задані питання — останній рік. Вказана сума базується на повідомлених фактах працівників стосовно прихованих доходів за місяць (одні працівники пояснювали про місячні приховані від керівництва доходи в розмірі 20-30 тисяч гривень, інші вказували про відсутність прихованих доходів).

[4] Критерій оцінювання аналогічний, як і у випадку з підрахунком зловживань по всій системі.

[5] Один з керівників був звільнений у кінці 2017 року.

Анотація: *У даній статті описано досвід введення процедури тестування на поліграфі в одній з компаній міста Львова (близько 200 робочих місць). Описано реакції персоналу на введення нової процедури та заходи, які були обрані керівництвом компанії для прийняття нового корпоративного стандарту щодо чесності. На основі статистичних даних деталізовано те, як змінювався рівень правдивості протягом року, зменшувався рівень зловживань та рівень втрат персоналу через звільнення або ж відмову від проходження тестування. Статистичні дані зібрані з 185 тестувань, які проведені за рік. Також буде наведено результати анонімного опитування працівників компанії. Підведені підсумки щодо доцільності введення поліграфологічного тестування у бізнес-структурі.*

Аннотация: *В данной статье описан опыт внедрения процедуры тестирования на полиграфе в одной из компаний города Львова (около 200 рабочих мест). Описаны реакции персо-*

нала на введение новой процедуры и меры, которые были выбраны руководством компании для принятия нового корпоративного стандарта по честности. На основе статистических данных детализировано то, как менялся уровень правдивости в течение года, уменьшался уровень злоупотреблений и приведен общий уровень потерь персонала из-за увольнения или отказа от прохождения тестирования. Статистические данные собраны на основании 185 тестирований, проведенных за год. Также будут приведены результаты анонимного опроса сотрудников компании. Подведены итоги о целесообразности введения полиграфологического тестирования в бизнес-структуре.

Summary: *The article describes the experience of introducing a procedure of polygraph testing in one of the companies in Lviv (about 200 employees). The reactions of the staff to the introduction of a new procedure are described as well as the measures that were chosen by the company's management to adopt a new corporate standard of honesty. On the basis of statistical data, it is detailed how the level of truthfulness has been changing over the course of the year, and how the level of abuses and the staff losses (due to the dismissal or the refusal to pass the testing) has been reducing. The statistics are compiled from 185 tests conducted during the year. The results of an anonymous survey of company employees will also be presented. The findings on the feasibility of introducing polygraph testing in the business structure are summarized.*

References

1. Boiko V. M. Problema u stavlenni personalu do polihrafolohichnykh perevirok. Zaprovadzhennia protsedury testuvannia na polihrafi z "nulia" u biznes-strukturi [The Problem of Staff Attitudes Towards Polygraph Screening: Introducing Polygraph Testing from Scratch in a Business Organisation]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.03. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/889-bojko-v-m-problema-u-stavlenni-personalu-do-poligrafologichnikh-perevirok-zaprovadzhennya-protseduri-testuvannya-na-poligrafi-z-nulya-u-biznes-strukturi (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ОПИТУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ СИЛОВИХ СТРУКТУР ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН[1]

Тракалюк О. Л., Кузьменко М. Д., Зубовський Д. С.

Реферат. Тракалюк О. Л., Кузьменко М. Д. і Зубовський Д. С. (Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України) аналізують зарубіжний досвід організації та проведення опитування з використанням поліграфа, насамперед у силових структурах. Актуальність автори пов'язують зі Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», завданнями протидії корупції та вдосконалення кадрового відбору, а також з тим, що застосування поліграфа в Україні досі сприймається неоднозначно, хоча з лютого 2015 року Колегія поліграфологів України та інші фахівці готують законопроєкт про правове врегулювання цієї процедури. За оцінкою авторів, перевірки на поліграфі проводять у понад 75 країнах, а визнаним лідером є США. Детально розглянуто американську нормативну базу: директиву Міністерства оборони 5210.48 (програма оцінювання достовірності), інструкцію 5210.91 та армійське положення AR 195-6. Останнє визначає поліграф лише допоміжним засобом розслідування, вимагає письмової згоди, забороняє запитання про релігію, расу, політичні погляди й сексуальну орієнтацію, не допускає негативних наслідків за відмову і встановлює вимоги до підготовки, сертифікації та контролю якості роботи поліграфологів. Описано практику Ізраїлю (військова поліція; документи засекречені), Канади (кадровий відбір у Королівській канадській кінній поліції), Литви (закон про застосування поліграфа 2000 р., скринінг становив близько 98 % перевірок), Польщі, Бельгії (циркуляр 2003 р. і ризик фактичного використання помилкових результатів як доказів), а також Угорщини, Македонії й Чорногорії, де застосування поліграфа передбачено кримінально-процесуальним законодавством. Автори констатують суттєві відмінності як у практиці опитувань, так і в їх юридичному забезпеченні. Для України запропоновано розробити міжвідомчі нормативні документи, запровадити відомчий контроль і супровід поліграфологів, систему їх сертифікації та підвищення кваліфікації, а в законопроєкті передбачити судове оскарження, перелік посад, для яких перевірка обов'язкова, письмову згоду й відповідальність за порушення. Висновки придатні для вдосконалення правового регулювання поліграфологічних перевірок у секторі безпеки й оборони.

Ключові слова: опитування з використанням поліграфа, передовий досвід, силові структури зарубіжних країн, кадровий відбір, скринінг, правове регулювання, сертифікація поліграфологів, сектор безпеки і оборони.

Best Practices in Introducing Polygraph Interviews in the Security and Defence Agencies of Foreign Countries

Trakaliuk O. L., Kuzmenko M. D., Zubovskyi D. S.

Abstract. Polygraph screening remains controversial in Ukraine, although since February 2015 the Collegium of Polygraphologists of Ukraine and other specialists have been drafting a law to regulate it. Trakaliuk O. L., Kuzmenko M. D. and Zubovskyi D. S. of the Scientific and Methodological Centre for Personnel Policy of the Ministry of Defence of Ukraine examine how polygraph interviews are organised in the security and defence agencies of foreign countries. Drawing on legislation, departmental regulations and published studies, the authors note that polygraph examinations are used in more

than 75 countries, with the United States as the recognised leader. They analyse US Department of Defense Directive 5210.48 and Instruction 5210.91 and Army Regulation 195-6, which treats the polygraph as an auxiliary investigative aid, requires written consent, excludes questions on religion, race, political views and sexual orientation, prohibits adverse action for refusal and sets requirements for examiner training, certification and quality control. The practice of Israel, Canada, Lithuania, Poland, Belgium, Hungary, Macedonia and Montenegro is reviewed, including Lithuania's 2000 law on polygraph use, under which screening accounted for about 98% of examinations, and Belgium's 2003 circular, under which erroneous results may in practice end up as court evidence. The authors find substantial differences both in practical procedures and in their legal support. For Ukraine they recommend interagency regulations, departmental oversight and support for examiners, a certification and continuing education system and, in the draft law, judicial review, a list of posts subject to mandatory checks, written consent and liability for violations. The findings can inform the regulation of polygraph screening in Ukraine's security and defence sector.

Keywords: polygraph interview, best practices, foreign security agencies, personnel selection, polygraph screening, legal regulation, examiner certification, security and defence sector.

Першоджерело: *Тракалюк О. Л., Кузьменко М. Д., Зубовський Д. С. Передовий досвід впровадження процедури опитування з використанням поліграфа в діяльності силових структур зарубіжних країн. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2017. Вип. 1. С. 57–64. (копія:).*[2][3] *Реферат оприлюднено в журналі 29.07.2018.*

References

1. Trakaliuk O. L., Kuzmenko M. D., Zubovskyi D. S. Peredovyi dosvid vprovadzhennia protsedury opytuvannia z vykorystanniam polihrafa v diialnosti sylovykh struktur zarubizhnykh krain [Best Practices in Introducing Polygraph Interviews in the Security and Defence Agencies of Foreign Countries] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). URL: https://expertize-journal.org.ua/doslidzhennya-na-poligrafi/916-peredovij-dosvid-vprovadzhennya-protseduri-opituvannya-z-vikoristannyam-poligrafa-v-diyalnosti-silovikh-struktur-zarubizhnikh-krajin-o-trakalyuk-m-kuzmenko-d-zubovskij-visnik-kijivskogo-natsionalnogo-universitetu-imeni-tarasa-shevchenka-vijskovo-spetsialni-nauki-2017-vip-1 (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

2. Trakaliuk O. L., Kuzmenko M. D., Zubovskyi D. S. Peredovyi dosvid vprovadzhennia protsedury opytuvannia z vykorystanniam polihrafa v diialnosti sylovykh struktur zarubizhnykh krain [Best Practices in Introducing Polygraph Interviews in the Security and Defence Agencies of Foreign Countries]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky. 2017. Vyp. 1. S. 57–64. (kopiia:). URL: https://military.bulletin.knu.ua/uk/article/view/6581 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Trakaliuk O. L., Kuzmenko M. D., Zubovskyi D. S. Peredovyi dosvid vprovadzhennia protsedury opytuvannia z vykorystanniam polihrafa v diialnosti sylovykh struktur zarubizhnykh krain [Best Practices in Introducing Polygraph Interviews in the Security and Defence Agencies of Foreign Countries]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky. 2017. Vyp. 1. S. 57–64. (kopiia:). URL: https://expertize-journal.org.ua/images/dzherela/trakaliuk-kuzmenko-zubovskyi-2017-1.pdf (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

1.3. ПРАВОВЕ ТА НАУКОВО-ПРИКЛАДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА[1]

Здоровило Н. С.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.04[1] Check for updates

Анотація. Нормативне врегулювання застосування поліграфа в Україні останніми роками помітно активізувалося, проте використання результатів психофізіологічних досліджень у кримінальному судочинстві жодним документом досі не врегульовано, і, на думку Здоровило Н. С., саме це породжує «самодіяльність» та ризик порушення прав людини. Авторка, практикуючий поліграфолог, аналізує правові основи застосування результатів поліграфологічного тестування в кримінальному процесі, виокремлює суперечності щодо їх доказового значення й пропонує шляхи їх подолання. Аналіз охоплює Конституцію України (ст. 28, 32), КПК України (ст. 95, 101, 360), Закон України «Про судову експертизу» (ст. 10), Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (наказ Міністерства юстиції від 08.01.1998 № 53/5), відомчі акти (наказ Міністерства доходів і зборів від 02.08.2013 № 329, наказ Міністерства оборони від 14.04.2015 № 164, постанову Кабінету Міністрів від 11.05.2017 щодо Державного бюро розслідувань, наказ Генеральної прокуратури від 12.06.2017 № 180), законопроєкти № 2521 (2013), № 4094 і № 4094-1 (2016), а також погляди В. І. Комісарова та науковців, які вважають застосування поліграфа формою примусу. Показано, що чинні акти регулюють лише кадровий відбір і службові розслідування, а законопроєкти 2016 р. передбачають добровільність опитування, право особи брати участь у редагуванні питань і відмовитися від тестування, обмеження щодо неповнолітніх та виснажених осіб, залучення до експертиз недержавних фахівців. Головну суперечність авторка вбачає в тому, що висновок поліграфолога може мати доказове значення лише тоді, коли його залучено як експерта, тоді як держава не атестує судових експертів-поліграфологів, а роз'яснення спеціаліста до джерел доказів не належать. Додатково обмежує тестування підозрюваного конституційний принцип добровільності: винувата особа навряд чи погодиться на перевірку, а примус заборонено. Запропоновано доповнити КПК України нормою про порядок використання поліграфа, запровадити попередній медичний огляд тестованих осіб і організувати єдині курси підготовки поліграфологів, наприклад на базі Міністерства юстиції, щоб вони набували кваліфікації, достатньої для участі в кримінальному процесі як експерти.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічне дослідження, кримінальне судочинство, докази, висновок експерта, спеціаліст, судовий експерт-поліграфолог, законопроєкт про поліграфологічну діяльність, принцип добровільності, Кримінальний процесуальний кодекс України, підготовка поліграфологів.

Possibilities of Using the Results of Psychophysiological Examination with a Polygraph Under Criminal Procedure Legislation

Zdorovylo N. S.

Abstract. Over the last few years the use of the polygraph in Ukraine has been increasingly regulated, yet no legal instrument governs the use of psychophysiological examination results in criminal proceedings. Zdorovylo N. S., a practising polygraph examiner, analyses the legal basis for applying polygraph test results in the criminal process, identifies the contradictions surrounding their evidentiary value and proposes ways of resolving them. The analysis covers the Constitution of Ukraine (Articles 28 and 32), the Criminal Procedure Code of Ukraine (Articles 95, 101 and 360), the Law of Ukraine on Forensic Examination, Ministry of Justice Instruction No. 53/5 of 8 January 1998, departmental acts of the Ministry of Revenues and Duties (2013), the Ministry of Defence (2015), the State Bureau of Investigation (2017) and the Prosecutor General's Office (2017), draft laws No. 2521 (2013), No. 4094 and No. 4094-1 (2016), and the views of Komissarov V. I. and of critics who regard polygraph testing as a form of coercion. The author shows that the existing acts cover only personnel screening and internal investigations, while the 2016 drafts would establish voluntary participation, the examinee's right to take part in editing the questions and to withdraw, restrictions for minors and exhausted persons, and the involvement of non-state specialists. The central contradiction is that a polygraph examiner's conclusion can carry evidentiary weight only if the examiner is engaged as an expert, whereas the state does not certify forensic polygraph experts and a specialist's explanations are not a source of evidence. The constitutional principle of voluntariness further limits the testing of suspects. The author proposes adding a provision on polygraph use to the Criminal Procedure Code, introducing a prior medical check of examinees and setting up unified training for polygraph examiners, for instance under the Ministry of Justice.

Keywords: polygraph, psychophysiological examination, criminal proceedings, evidence, expert opinion, specialist, forensic polygraph examiner, draft law on polygraph activity, voluntariness, Criminal Procedure Code of Ukraine, training of polygraph examiners.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.04***[1].

Повний текст

Текст статті.

Всім відомо, що поліграф є ефективним засобом здобуття інформації. В багатьох розвинених країнах світу перевірка на детекторі брехні окрім приватної сфери використовується в слідчо-судовій практиці для проведення психофізіологічної експертизи. Вона може проводитися в рамках не лише цивільного, а й адміністративного і кримінального процесів.

Наразі, перевірки на поліграфі проводяться більш ніж у 75 країнах світу, серед яких загальновизнаним лідером є США. Великою популярністю він користується в діяльності правоохоронних органів Японії, Туреччини, Ізраїль, Бельгії, Індії, Казахстану, Канади, Китаю, Колумбії, Латвії, Литви, Естонії, Македонії, Південної Кореї, Сербії, Сінгапуру, Фінляндії, Хорватії, Чорногорії. Серед держав-сусідів: Польщі, Болгарії, Чеської Республіки, Словаччини, Словенії, Угорщини, росії, Білорусі, Молдови та ін. Хоча слід зазначити, що у світі є і країни, де заборонено використання поліграфа (Австралія, Німеччина, Австрія).

Поліграф - це комп'ютерний технічний засіб, що відповідно до його технічних характеристик здійснює реєстрацію змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь

на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів, не завдає шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу [5]. В основі використання поліграфу лежить той факт, що чим вагоміша для людини певна інформація, яку вона намагається приховати, тим більший рівень уваги до цієї інфрмації, що виявляється в зміні ряду фізіологічних показників. Основними причинами необхідності поширення використання поліграфа є можливість застосування для будь-якого виду розслідування, швидке виявлення брехні; забезпечення отримання додаткової інформації, яка прямо або побічно пов'язана з напрямом або об'єктом розслідування; прискорення ходу розслідування при відносно невисоких витратах; забезпечення об'єктивної і швидкої оцінки достовірності повідомленої опитуваною особою інформації.

Середньостатистичний правопорушник, завдяки широкому висвітленню методів роботи працівників міліції у ЗМІ, значно краще підготовлений до протидії правоохоронцям як на етапі здійснення злочину, так і на етапі спроб уникнення відповідальності. Та водночас статистичні показники фактів незаконних засуджень, притягнення невинних осіб до відповідальності, незаконні дії по відношенню до підозрюваних та обвинувачених з боку працівників силових відомств в Україні, як І в інших державах, вимагають радикальних підходів до методів протидії таким фактам. Сьогодні зусилля науковців та законотворців повинні бути спрямовані на детальне вивчення та легалізацію використання поліграфа в кримінальному процесі як інструменту для встановлення винних у вчиненні злочину чи навпаки засобу, за допомогою якого невинувата особа може виправдати себе. Тому необхідність введення в КПК України норми щодо використання поліграфу продиктована реаліями сьогодення.

Застосування поліграфу у процесі допиту підозрюваного досліджувало багато науковців. Зокрема такі як: С.І. Журін, А.Р. Москалюк, С. Бєлкін, І.Ф. Пантелеєв, О.М. Ларін, П.А. Елькінд, Т.В. Михальчук, В.І. Комісаров, А.М. Волик, О.В. Белюшина, О.І. Мотлях та інші. Проте не дивлячись на достатню кількість публікацій, дане питання лишається не вирішеним.

В Україні питання використання поліграфу у кримінальному судочинстві законом прямо не заборонено. До поточного року питання використання поліграфу було врегульовано як доволі загально, диспозитивно (наприклад, в Кодексі законів про працю є норми, що дозволяють проводити випробування з метою відповідності працівника займаній роботі, Законом України "Про ОРД" дозволено використовувати для отримання інформації технічні засоби, які не пригнічують волю та не погіршують стан здоров'я людей), так і окремими нормативними актами, створеними для конкретних державних органів на допомогу у реалізації їх завдань та функцій (наприклад, Наказом Міністерства доходів і зборів України № 329 "Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013, Наказом Міністерства оборони України № 164 "Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних силах України" від 14.04.2015). Слід зауважити, що зазначені накази регламентують використання поліграфа при здійсненні професійного відбору персоналу на деякі посади, що пред'являють до працівників, які їх обіймають, а також при проведенні внутрішніх або службових розслідувань.

Також є чинні нормативні акти, які в тій чи іншій мірі регулюють питання використання поліграфу в державних правоохоронних органах:

1) Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань" від 11.05.2017 [10], в якій регламентується порядок проведення тестування кандидатів на посади в Державне бюро розслідувань та співробітників даного органу. В документі визначено основні терміни, принципи проведення тестування, причини ініціювання тесту на поліграфі, вимоги до приміщення та самої процедури, стандартизовано вигляд довідки за результатами проведення тестування.

2) Наказ Генеральної Прокуратури України № 180 від 12.06.2017 "Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа у діяльності органів прокуратури України" [11], яким регламентовано використання поліграфу при прийнятті кадрових рішень та проведенні службових розслідувань в органах прокуратури. Наказом визначені основні поняття, принципи використання поліграфу, умови проведення опитування, наведено перелік орієнтовних тем, по яким можуть бути опитані кандидати на роботу та ін. По змісту перший і другий нормативні документи доволі схожі.

Але ці нормативні акти регулюють проведення опитування з використанням поліграфу з кандидатами на посаду в певні органи, або з діючими співробітниками таких органів. Застосування ж у кримінальному судочинстві результатів досліджень з використанням поліграфа жодним документом не врегульовано.

Відсутність чіткого законодавства у цій сфері призводить до самодіяльності, тобто, хто як хоче так І застосовує поліграф, незважаючи на високу вірогідність порушити права людини, тому протягом останнього року почалися активні спроби нормативного врегулювання питання застосування поліграфу в Україні. Серед новел законодавства, що знаходяться на розгляді, - законопроекти "Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі" та "Про поліграфологічну діяльність" [8;9]. Ці законопроекти мають ряд схожостей, бо мають на меті врегулювати питання щодо застосування поліграфу у приватній та державній сферах. Зокрема, обидва нормативні акти визначають основні поняття, підстави проведення дослідження, принципи проведення опитування, умови, за яких вони можуть відбуватися, протипоказання до проведення даного виду тестування, вимоги до висновків, умови зберігання матеріалів тестувань та ін.

Проекти передбачають використання опитування осіб на поліграфі з метою отримання запитів приватного характеру, оперативно-розшукових даних, службових і кадрових перевірок, а також виконання судових психофізіологічних експертиз, пов'язаних з цивільним, кримінальним, адміністративним, господарським та іншим судочинством України.

Ними визначено, що опитування (дослідження) особи з використанням поліграфа може бути проведене виключно за її письмової згоди чи усної заяви, зробленої шляхом повідомлення через аудіо- та/або відеозасоби. Опитувана особа має право брати участь у редагуванні питань тестування до повного узгодження з поліграфологом їх сутності. Також опитувана особа може не відповідати на поставлене запитання або відмовитися від подальшої участі в тестуванні у будь-який момент.

Забороняється застосовувати до опитуваної особи будь-які форми погроз, насильства чи інших незаконних засобів впливу, що принижують честь та людську гідність або створюють небезпеку для її законних інтересів, життя і здоров'я. Примушування особи до проходження процедури опитування на поліграфі заборонено. Також обома проектами визначено, коли право на проведення даного тестування обмежено (щодо неповнолітніх, осіб у стані фізичного чи емоційного виснаження, психічного захворювання, тощо). Отримані дані проведеного опитування особи на поліграфі надаються виключно його замовнику (ініціатору), правоохоронним та судовим органам влади відповідно до вимог чинного законодавства України, а також особі, яка проходила опитування.

Обидва проекти передбачають внесення змін до кримінального, цивільного та господарського процесуальних кодексів у частині залучення спеціалістів. Зокрема, змінами до КПК визначається, що за відсутності можливості виконання в державних спеціалізованих установах окремих видів судових експертиз, до їх проведенняможуть залучатися інші провідні спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями в конкретній галузі знань і спеціалізуються на таких дослідженнях та мають високу репутацію своєї практичної діяльності.

Використання поліграфу в кримінальному процесі стало б одним із засобів, який прискорив би процес доказування. Перевірка на поліграфі дозволила б не лише визначити найбільш перспективні напрями розслідування кримінальної справи, а й сприяти особам, які не вчиняли злочину, але підозрюються у ньому, довести свою невинуватість. Проте відсутність нормативного врегулювання цього питання не дає можливості повною мірою використати одержані результати в практичній діяльності правоохоронних органів та адвокатури. Тож, проведення комплексної психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфу вимагає вирішення багатьох завдань, які постають як перед законотворчими органами, так і перед правоохоронними органами та поліграфологами. Перспектива розвитку справи поліграфічних досліджень в кримінальному процесі у повній мірі залежить від введення в КПК України норми, яка б регулювала порядок використання "детектора брехні", а також від того, чи будуть організовані на постійній основі вітчизняні курси підготовки поліграфологів.

У 2013 році була спроба внести відповідні зміни до КПК - на розгляд Верховної Ради був наданий ***проект Закону України "Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)"*** [6]. Ним пропонувалося тестування на поліграфі в кримінальному процесі називати психофізіологічною експертизою, яка проводилася б експертами відповідної кваліфікації — судовими експертами державних спеціалізованих установ. Також проектом визначалися основні принципи і умови проведення такої експертизи, вказувалося, що її висновки мають орієнтовне значення в процесі доказування. Але законопроект було знято з розгляду. По факту, він містив доволі розмиті норми щодо використання поліграфу в кримінальному процесі, не було чіткого регламентування, у яких випадках, ким саме таке дослідження може проводитися та в якій мірі результати тестування впливатимуть на рішення по кримінальній справі.

Тестування на поліграфі відповідно до норм КПК на даний час до процесуальних дій не належить. Тому частина науковців притримуються думки, що поліграф варто застосовувати не стільки для одержання доказів, а для здійснення психологічного впливу

на особу, яку підозрюють у вчиненні злочину. Такі вчені, як І.Ф. Пантелєєв, О.М. Ларін, П.А. Елькінд вважають, що встановити правду за допомогою поліграфа неможливо, а процес застосування детектора брехні є однією з форм примусу та недозволених методів проведення розслідування. До того ж ця процедура, на їх думку, принижує честь та гідність людини [3].

Професор В.І. Комісаров вважає, що у випадку ухвалення рішення про застосування поліграфа слідчий повинен: запросити захисника (якщо передбачається допитувати підозрювану чи обвинувачену особу), педагога, перекладача (якщо передбачається допитувати неповнолітню чи глухоніму особу); встановити психологічний контакт з учасниками допиту; роз'яснити права і обов'язки всім учасникам допиту, про що зробити відповідну помітку у протоколі слідчої дії; роз'яснити останнім зміст, умови, порядок проведення слідчої дії та особливості використання інформації, одержаної під час тестування; пересвідчитися, що випробуваний зрозумів слідчого, і роз'яснити йому право відмовитися від тестування; одержати в писемній формі згоду пройти тестування з використанням поліграфа; попередити оператора про кримінальну відповідальність за свідомо неправдиву розшифровку поліграми, а, можливо, і за розголошення таємниці попереднього слідства; занести до протоколу допиту зауваження та заяви його учасників. Лише після цього можна розпочати процедуру тестування [2].

Так як процедура тестування на поліграфі пов'язана з реєстрацією показників життєдіяльності людини, на мою думку, попередньо, до перевірки на детекторі брехні, тестована людина повинна пройти медичний огляд і отримати схвалення лікаря на проведення такої перевірки.

Висновки експертизи з використанням поліграфу в Україні можуть бути визнані доказом у справі і використовуватися судом при винесенні рішення або постановленні вироку. Однак, такий доказ не може бути єдиним доказом провини, а лише додатковим або непрямим. Разом з тим, спеціалізованими державними установами така експертиза не здійснюється. Держава не атестує на сьогоднішній день експертів-поліграфологів. Тобто, цю експертизу можуть проводити організації та приватні особи, які не мають жодного державного дозволу, ліцензії, допуску на проведення цього виду судової експертизи.

З цього приводу є лише єдина вимога недопустимості, що вказана у постанові пленуму Постановами ВСУ (результати дослідження на поліграфі визнаються недопустимим доказом у разі залучення фахівця у спосіб, не визначений КПК України). Фахівець у кримінально-процесуальному праві - експерт чи спеціаліст. Проте між ними існують істотні відмінності. Експерт на підставі проведеного дослідження складає висновок, який є самостійним джерелом доказів, а спеціаліст надає слідчому лише консультативну або технічну допомогу в межах проведення слідчої (розшукової) дії. Висновки, які містяться в роз'ясненнях спеціаліста, не мають значення доказів. Тобто, для прийняття судом до уваги висновку поліграфолога він має залучатися лише як експерт.

А тут стикаємося з іншою проблемою — в Україні немає судових експертів-поліграфологів. Відповідно до ст. 10 Закону України "Про судову експертизу" [12] судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Вони можуть працювати у державних експертних установах (для

цього необхідно мати відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності), або ж не бути працівниками таких установ (залучаються у разі наявності необхідної освіти, проходження відповідної підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестації та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності). Тобто, на даний час немає підстав залучати поліграфолога в кримінально-процесуальному процесі у якості судового експерта.

Особа, яка не є атестованим судовим експертом, може згідно з п. 1.2.10 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 08.01.1998 р. № 53/5, залучатися до проведення комплексних експертиз із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань у разі потреби. Відповідно до зазначеної інструкції, залучатися можуть як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Тобто, сторонні фахівці залучаються до проведення експертиз у випадках, коли для проведення судової експертизи необхідні певні знання з такої фахової спеціалізації, яка є рідкісною і нею не володіють атестовані судові експерти.

Порядок залучення спеціаліста під час судового розгляду відрізняється від досудового провадження. По-перше, як спеціаліст може залучатися будь-яка обізнана особа, подруге, крім письмових роз'яснень, спеціаліст надає усні консультації (ст. 360 КПК України). Саме на судовій стадії, на мою думку, можливе більш широке і обгрунтоване застосування поліграфу як джерела доказів. Проте ані письмові, ані усні пояснення (консультації, роз'яснення) спеціаліста не віднесені законом до джерел доказів (ч. 8 ст. 95 КПК України) [7]. Хоча норми ч. 6 ст. 95 КПК України передбачають, що висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні ст. 101 «Висновок експерта» Кодексу. У такому разі сторона кримінального провадження має право допитати цю особу за правилами допиту експерта.

У нашій системі законодавства ухвали Вищих спеціалізованих судів не мають сили закону, але рекомендовані до застосування, слугують для тлумачення норм закону та однобічного їх розуміння учасниками судового процесу.

Відповідно до однієї з постанов пленуму ВСУ, не припустимо відкидати висновок психофізіологічної експертизи з застосуванням поліграфа без зазначення судом мотивів. Тобто, якщо дотримані загальні правила щодо порядку призначення та проведення психофізіологічної експертизи з застосуванням поліграфа, особа, що проводить дослідження, має належну кваліфікацію, суд не має права відкидати висновок як доказ.

Але відповідно до Постанови пленуму ВСУ від 2015 року не допустимо за допомогою досліджень на поліграфі визначати достовірність показань учасників судового процесу. Якщо прямо тлумачити цю рекомендацію, то виходить, на стадії судового розгляду немає необхідності застосовувати тестування на поліграфі ані до свідків, ані до обвинуваченого з метою виявити брехню в їх попередніх свідченнях.

При використанні поліграфу по відношенню до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, стикаємося з іншою проблемою. Конституція України дозволяє людині не розголошувати інформацію особистого характеру, включаючи інформацію про вчинений нею злочин. Також у ч. 3 ст. 28 і ст. 32 Конституції України закріплено основний принцип застосування поліграфа в Україні - принцип добровільності, а саме: «Жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам» [1]. Тобто, на практиці одне з основних завдань експертизи із застосуванням поліграфу — встановлення особи, винної у вчиненні злочину, буде практично не можливо виконати. Адже винувата особа навряд чи погодиться добровільно пройти даний тест, а примусити її до тестування законом заборонено, відмова від проходження тестування з використанням поліграфу не є підставою визнавати особу винною у вчиненні тих чи інших дій.

Висновки. застосування поліграфа у процесі допитування особи є ефективним методом для отримання потрібної для розслідування інформації. На даний період часу, використання поліграфу як засобу у протидії злочинності має невизначений процесуальний характер, а перспектива розвитку застосування даного пристрою залежить від введення в КПК України норми, яка б регулювала порядок його використання. Саме це забезпечить швидше розслідування і виявлення злочинців, а також дозволить зменшити показники незаконних засуджень та притягнення невинуватих осіб до кримінальної відповідальності. Також важливо організувати єдині професійні курси підготовки поліграфологів на базі, наприклад, Міністерства юстиції для отримання поліграфологами відповідної кваліфікації, достатньої для участі у кримінальному процесі у якості експертів.

Використана література:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 жовтня 2015 р.: Офіц. Текст. – К.: Алеерта, 2015. – 80 с.

2. Комиссаров В.І. Використання поліграфу в боротьбі зі злочинністю / В.І. Комиссаров // Законність. – 1995. – №11. – С. 43-47.

3. Криминалистика и паракриминалистика: науч.-практ. и учеб. пособие / А.М. Ларин. – М.: БЕК, 1996. – 179 с.

4. Михальчук Т.В. Використання інформації, отриманої телекомунікаційним шляхом, у розслідуванні злочинів: дис. канд. наук Т.В. Михальчук. – Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 224 с.

5. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів» від 02.08.2013. – № 329.

6. Проект Закону про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) : проект від 12 берез. 2013 р. № 2521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1. c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35 11= 46058.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

8. Проект Закону «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі»: проект № 4094 від 17.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203.

9. Проект Закону «Про поліграфологічну діяльність»: проект № 4094-1 від 04.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58326.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань» від 11.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF

11. Наказ Генеральної Прокуратури України № 180 від 12.06.2017 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа у діяльності органів прокуратури України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17

12. Закон України «Про судову експертизу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12

Анотація: *Протягом останніх років почалося активне нормативне врегулювання питання застосування поліграфу у різних сферах діяльності. В статті розглянуто правові основи застосування результатів поліграфологічного тестування у кримінальному процесі, виділені суперечливі моменти використання результатів тестування на поліграфі у якості доказової бази та запропоновані шляхи вирішення цих суперечностей.*

Ключові слова: *поліграф, кримінальне судочинство, експертний висновок, експертиза з використанням поліграфу.*

Summary: *In recent years, an active normative regulation of the use of the polygraph in various fields of activity has begun. In the article the legal bases of application of the results of polygraph testing in the criminal process are considered, controversial moments of use of the results of testing on the polygraph as an evidence base are selected and ways of solving these contradictions are proposed.*

Аннотация: *В последние годы началось активное нормативное урегулирование вопроса применения полиграфа в различных сферах деятельности. В статье рассмотрены правовые основы применения результатов полиграфологического тестирования в уголовном процессе, выделены спорные моменты использования результатов тестирования на полиграфе в качестве доказательной базы и предложены пути решения этих противоречий.*

References

1. Zdorovylo N. S. Mozhlyvosti zastosuvannia rezultativ psykhofiziolohichnoho doslidzhennia z zastosuvanniam polihrafa v ramkakh kryminalno-protsesualnoho zakonodavstva [Possibilities of Using the Results of Psychophysiological Examination with a Polygraph Under Criminal Procedure Legislation]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.04. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/881-zdorovilo-n-s-mozhlivosti-zastosuvannya-rezultativ-psikhofiziologichnogo-doslidzhennya-z-zastosu-

vannyam-poligrafa-v-ramkakh-kriminalno-protsesualnogo-zakonodavstva (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ[1]

Коренюк П. І., Голубицький М. Ю.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.05[1] Check for updates

Анотація. Євроінтеграційний курс України вимагає узгодити національну систему технічного регулювання з міжнародними та європейськими правилами, а від дієвості її правового підґрунтя залежать якість продукції, експорт і конкурентоспроможність вітчизняних виробників. Коренюк П. І. і Голубицький М. Ю. досліджують правові засади державного управління в цій сфері та визначають напрями його реформування. Джерельну базу становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців (О. Величка, В. Дятлової, О. Розенталя, О. Язвінської, Я. Юзьківа, О. Цициліано та ін.), закони України «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про безпечність та якість харчових продуктів» і підзаконні акти; застосовано системний підхід. Простежено шлях від створеної 1993 року системи сертифікації УкрСЕПРО, ефективність якої обмежував брак фінансування, до реформи 2012–2016 років, що відтворює регуляторні норми ЄС: запроваджено ринковий нагляд, скасовано доринковий контроль і понад 15 тисяч радянських стандартів, ухвалено 5283 стандарти та зміни до них, з яких 4968 гармонізовано з європейськими й міжнародними. Водночас автори фіксують вади, яких реформа не усунула. Центральний орган виконавчої влади у сфері технічного регулювання одночасно розробляє стандарти, видає сертифікати, перевіряє виробників і здійснює ринковий нагляд, що породжує конфлікт інтересів і дублювання функцій, а повноваження Державної ветеринарної та фітосанітарної служби й Державної інспекції з питань захисту прав споживачів розмежовано неоднозначно. Обов'язкова реєстрація технічних умов на кожен новий продукт, стандарти, здебільшого розроблені ще в 1970–1980-х роках, і широкий перелік продукції для обов'язкової сертифікації (у 2011–2015 роках її пройшли понад 90 % підприємств, тоді як у ЄС вона охоплює близько 10 %) знижують конкурентоспроможність; близько 46 % підприємств визнали, що вдавалися до неофіційних шляхів вирішення питань із державними органами. Автори пропонують утворити за європейським зразком чотири незалежні агентства (метрології, стандартизації, ринкового нагляду та захисту прав споживачів, оцінки відповідності), збільшити фінансування гармонізації стандартів і дослідити зв'язок стандартів із правами інтелектуальної власності. Висновки стануть у пригоді фахівцям господарського права, органам з оцінки відповідності та експертам, які у своїй практиці спираються на стандарти й технічні регламенти.

Ключові слова: технічне регулювання, стандартизація, оцінка відповідності, технічний регламент, сертифікація продукції, ринковий нагляд, метрологія, захист прав споживачів, гармонізація стандартів, європейська інтеграція, конфлікт інтересів, державне управління.

Legal Foundations of Technical Regulation in Ukraine

Koreniuk P. I., Holubytskyi M. Yu.

Abstract. Ukraine's European integration course requires the national system of technical regulation to be aligned with international and EU rules, and the effectiveness of its legal framework affects product quality, exports and the competitiveness of domestic producers. Koreniuk P. I. and Holubytskyi M. Yu. analyse the legal foundations of public administration in technical regulation and outline directions for its reform. The study draws on Ukrainian and foreign scholarship, the Laws of Ukraine on standardisation, on technical regulations and conformity assessment and on food safety

and quality, as well as secondary legislation, using a systems approach. The authors trace the path from the UkrSEPRO certification system created in 1993, whose effectiveness was limited by insufficient funding, to the 2012–2016 reform reproducing EU regulatory models: market surveillance was introduced, pre-market control and more than 15,000 Soviet standards were abolished, and 5,283 standards and amendments were adopted, 4,968 of them harmonised with European and international ones. Persistent shortcomings are identified. The central executive body for technical regulation simultaneously develops standards, issues certificates, inspects producers and conducts market surveillance, which creates a conflict of interest and duplication of functions, while the powers of other regulators are delimited ambiguously. Mandatory registration of technical specifications for every new product, standards mostly drafted in the 1970s and 1980s and broad mandatory certification (over 90% of enterprises in 2011–2015 against about 10% in the EU) undermine competitiveness and push businesses towards informal dealings with authorities. The authors propose four independent agencies on the European model (metrology; standardisation; market surveillance and consumer protection; conformity assessment), more funding for harmonisation and research into the link between standards and intellectual property rights.

Keywords: technical regulation, standardisation, conformity assessment, technical regulations, product certification, market surveillance, metrology, consumer protection, harmonisation of standards, European integration, conflict of interest, public administration.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.05***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Послідовна інтеграція національнодо світової економічної спільноти потребує цілеспрямованої політики в розвитку системи технічного регулювання в цілому, і системи стандартизації та сертифікації зокрема. Потрібно визначити в даному контексті шляхи удосконалення правових засад удосконалення технічного регулювання в Україні.

Актуальність теми дослідження. Важливість процесу вдосконалення, постійного оновлення технічного регулювання відповідно до вимог сучасності зумовлюється й тим, що це проблема не лише економічна, соціальна але й правова. Ефективне правове регулювання відносин у сфері технічного регулювання щодо забезпечення високої якості продукції, робіт, послуг в Україні сприяють розширенню експорту та розвиткові економіки держави та істотно підтверджують реальність інтеграційних прагнень України, що підтверджує актуальність обраної теми авторських досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання у сфері технічного регулювання привертають увагу вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків. Дослідженню питань технічного регулювання в Україні присвячені праці О. Величко [1], Л. Віткіна [2], І. А. Гамбург [3], І. Голінка [4], Т. Гордієнко [5], В. Грабовського [6], В. В. Дятлової [7], Т. П. Калити [8], Л. Лосюк [10], В. Ю. Лук'янової [11], О. М. Розенталя [19], О. Усенко [20], О. Цициліано [23], В. Шаповал [21], В. С. Щербини [22], Я. Юзьків [23], О. М. Язвінської [24] та інших видатних вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зважаючи на актуальність і недостатнє вивчення проблеми, у даній роботі ставиться за мету дослідити правові засади державного управління у сфері технічного регулювання на сучасному етапі та визначити основні напрямки його реформування відповідно до пріоритетних завдань входження України в європейські та світові інтеграційні структури.

Новизна. Наукова новизна та практичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому зроблено спробу узагальнити сучасний досвід державного управління в галузі технічного регулювання і запропоновано власне бачення перспектив його реформування в сучасних умовах. В статті проаналізовано стан нормативно-правового забезпечення технічного регулювання в Україні, визначено та розкрито проблеми, які існують у сфері вітчизняного технічного регулювання та обґрунтовано деякі підходи щодо удосконалення технічного регулювання в Україні.

Методологічне або загальнонаукове значення. Теоретичною основою статті виступили теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, чинні закони та підзаконні акти акти України, норми яких регулюють правовідносини у даній сфері. Виходячи з вищевказаного дана стаття має важливе методологічне значення з позиції трактування сутності та змісту правових засад технічного регулювання у категоріальному розумінні. Загальнонаукове значення полягає у розробці щляхів удосконалення технічного регулювання з використанням системного підходу у євроінтеграційному контексті.

Викладення основного матеріалу. Задекларовані Україною євоінтеграційні цілі вимагають привести систему технічного регулювання у відповідність до міжнародних і європейських вимог. За семантикою технічне регулювання є правовим регулюванням відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції, процесів та методів виробництва, перевірки їх дотримання та державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції. Питання це не э сталим ы його еволюція відбувається пыд впливом інтенсифікації інтеграційних процесів.

Перші спроби запровадити систему технічного регулювання, яка б відповідала міжнародній практиці, були зроблені у 1993 році, коли було створено державну систему сертифікації продукції УкрСЕПРО. Але через відсутність належного фінансування та намагання державних установ, організацій та підприємств забезпечити отримання регулярної плати за сертифікацію, вітчизняна система технічного регулювання була не зовсім ефективною.

Для досягнення рівня гармонізованих стандартів, достатнього для країни, яка має намір вступити в Європейський Союз, Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики запланував прийняти 1810 стандартів ISO протягом п'яти років, тобто 362 стандарти ISO щорічно. Зволікання з гармонізацією стандартів призвело до того, що українські технічні регламенти з підтвердження відповідності приймаються дуже повільно, відкладаючи на більш пізній час введення у дію реформованої системи технічного регулювання. Зволікання з гармонізацією стандартів призвело до того, що українські технічні регламенти з підтвердження відповідності приймаються дуже повільно, таким чином, відкладаючи на більш пізній час введення у дію реформованої системи технічного регулювання та зберігаючи стару систему.

Проблема реформування вітчизняної системи технічного регулювання ускладнюється ще й тим, що українські органи із сертифікації не мають відповідного обладнання, їм не вистачає компетентного персоналу, який би міг застосовувати європейські методи підтвердження відповідності. Фактично до прийняття Закону України «Про стандартизацію» [9] в Україні існувала система стандартизації, що залишилась від колишнього СРСР.

Значний внесок у поняття технічного регламенту та його практичне застосування зроблено Європейським Союзом. Для реалізації мети щодо створення в 1992 р. Спільного європейського ринку розроблено та впроваджено технічні регламенти, які містять вимоги до безпечності продукції для життя і здоров'я громадян, навколишнього середовища. Термін «технічний регламент» вперше введено Законом України «Про стандартизацію» [12], його трактування в цілому є узгодженим з визначеннями в міжнародних документах.

За останні півтора роки реформа системи технічного регулювання досягла значних результатів. Були затверджені базові Закони і підзаконні акти, був здійснений перехід від обов'язкової сертифікації пострадянського зразка до європейської системи оцінки відповідності техрегламентам. Застарілі ГОСТи перестали бути обов'язковими: було скасовано понад 15000 радянських стандартів. В рамках реформи **було прийнято 5283 стандартів** та змін до них, з яких **4968 – гармонізовано з європейськими та міжнародними.** Крім того, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України створило інфраструктуру органів з оцінки відповідності, оновило обладнання для лабораторій.

Адаптація вітчизняного законодавства до міжнародних правил та норм (більше до європейських) у сфері технічного регулювання здійснюється на основі прийнятих відповідних нормативно-правових актів. Основоположним нормативним правовим документом у сфері технічного регулювання та стандартизації є Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [19]. О. М. Розенталь, вважає, що основними бар'єрами у сфері стандартизації є витрати на впровадження та ціна стандартів та кількість перехресних посилань в різних стандартах. Особливо болючим для бізнесу є ситуація коли існує декілька стандартів, які потрібні для одного продукту або послуги [19,с.18].

Таким чином, стан системи технічного регулювання дає уяву про рівень технологічного прогресу будь-якої країни, конкурентоспроможність національної продукції та репутацію товаровиробників. В умовах глобалізації світової економіки всі складові сфери системи технічного регулювання демонструють тенденцію до уніфікації, одночасно надаючи додаткову гнучкість виробникам, які суворо конкурують між собою.

Відмітимо, що інтеграція до європейських структур шляхом набуття асоційованого, а згодом і повного членства в Європейському Союзі (ЄС) виступає стратегічним курсом для України [20, с. 227]. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-ВУ [18] регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) та споживачами харчових продуктів і визначає правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються, експортуються.

У процесі проведеного дослідження нормативної бази, ми з'ясували, що закони встановлюють такі основні принципи державної політики у сфері технічного регулювання як забезпечення участі фізичних та юридичних осіб у розробці нормативних докуме-

нтів, відкритість, прозорість та доступність процедур стандартизації, дотримання міжнародних та європейських правил і процедур у сферах стандартизації, пріоритетність прямого впровадження міжнародних та регіональних стандартів, забезпечення комплексного інформування всіх заінтересованих сторін за рівних умов, координація дій органів виконавчої влади і розмежування повноважень та уникнення дублювання [19].

Пріоритетним завданням інтеграції у світове економічне співтовариство має бути створення дієвого механізму організаційно-структурного регулювання [5,с.18]. При цьому питання про учасників відносин у сфері технічного регулювання господарської діяльності посідає важливе місце серед багатьох інших питань, що потребують правового забезпечення [22, с.411].

Вважаємо достатньо обґрунтованою позицію В.В.Дятлової, що для створення належної системи технічного регулювання в Україні враховано міжнародний досвід [7]. Адже недоречним є пошук відповідей на питання, що вже давно вирішені за кордоном, одночасно виникає можливість обирати лише позитивні приклади, що підтвердили користь застосування в практичній сфері.

Інтеграція України у світове економічне співтовариство передбачає проведення цілеспрямованої політики щодо створення державних систем стандартизації, сертифікації та метрології як складових технічного регулювання. При цьому пріоритетним завданням має бути створення дієвого механізму правового регулювання, що забезпечував би оптимальне функціонування системи технічного регулювання господарської діяльності як основи надійного захисту прав споживачів, ефективної роботи, захисту прав і законних інтересів суб'єктів технічного регулювання.

Правове забезпечення технічного регулювання господарської діяльності здійснює Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні приймає закони, що встановлюють правові та організаційні засади означених систем у сфері господарювання. Правовий статус, завдання, повноваження Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку України) як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади у сфері технічного регулювання визначені у Положенні про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Аналізуючи завдання і повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері технічного регулювання, можна зробити висновок, що він одночасно відповідає за розроблення та погодження стандартів, видачу сертифікатів, проведення перевірок виробників, забезпечення ринкового нагляду та захист прав споживачів, тобто поєднує функції елементів системи, що в Євросоюзі має назву «інфраструктура забезпечення якості». Така комбінація обов'язків і повноважень, виконавчої та контрольної функцій є джерелом серйозного конфлікту їнтересів, а деякі з функцій стосовно певних видів продукції дублюють інші державні органи, що призводить до неефективного використання державних коштів та значних фінансових витрат, часових втрат для суб'єктів господарювання. Тобто, постає необхідність в оптимізації функцій, регуляторних органів.

Як і у більшості держав ЄС, в Україні реформа поділила функції системи технічного регулювання між різними органами публічного управління, а саме між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України; Державною ветеринарною та фітосанітарною

службою України; Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів. Повноваження цих суб'єктів визначені у різних нормативно - правових актах неоднозначно.

Отже, формування недержавних національних організацій стандартизації і сертифікації вказує про відмову держав від монополії в даній галузі діяльності. Це дозволяє залучити максимальну кількість зацікавлених юридичних і фізичних осіб у процес стандартизації та знизити фінансовий тягар з утримання національних організацій. При цьому, як показує світовий досвід, вплив держави на діяльність цих органів у рамках існуючих систем стандартизації і сертифікації позначається через представництво, програми, а у більшості випадків контролюється державними органами. Тому висновок про повну незалежність системи як недержавної і такої, що самоорганізується, а також про пасивну участь і контроль з боку держави за її діяльністю робити поки що не варто.

Ми вважаємо, що уряд має збільшити виділення фінансових асигнувань для здійснення гармонізації українських стандартів з міжнародними та європейськими та має посилити інституційні рамки системи технічного регулювання для реального впровадження реформаторських законів. При цьому бажано уникати конфлікту інтересів та зіткнень між державними органами щодо розподілу ринку обов'язкового підтвердження відповідності з метою забезпечення конкуренції на цьому ринку як між державними, так і між приватними органами із сертифікації.

Реформа національної системи технічного регулювання та стандартизації 2012-2016 рр. полягає у спробі повного відтворення регуляторних норм ЄС, зокрема щодо обов'язкової сертифікації харчових продуктів, запровадження системи ринкового нагляду, відмови від доринкового контролю та запровадження контролю за товарами, розміщеними на ринку. Відбувся чіткий розподіл повноважень органів державної влади щодо нагляду за безпечністю харчових і нехарчових продуктів. Розпочався процес скасування обов'язкової сертифікації. Усі вітчизняні підприємства продовжують виробляти продукцію відповідно до стандартів, більшість з яких було розроблено ще в 1970-1980-х рр. Якщо ж для певного виду продукції державного стандарту немає, підприємства мають зареєструвати відповідні технічні умови. По-суті, для будь-якого нового продукту вимагається обов'язкова реєстрація технічних умов. Так, підприємство розробляє власні технічні умови й зобов'язане їх виконувати, проте ці умови не мають суперечити існуючим стандартам, мають бути зареєстровані та схвалені відповідним органом державної влади. Понад 57 % вітчизняних підприємств зазначають складність дотримання таких фіксованих норм за умов загострення конкуренції, близько 46 % підприємств вказали, що часто вдавалися до неофіційних шляхів вирішення питань із державними органами, витрачаючи на сумнівні платежі до 10 % від обороту компанії. Але внаслідок обтяжливості національної системи технічного регулювання вітчизняні підприємства й надалі втрачають конкурентоспроможність на ринках.

На думку О. М. Язвінської [24], виникає додаткова неузгодженість позицій між контрагентами, особливо на зовнішніх ринках. Це зумовлює низку управлінських проблем, що стримують розвиток бізнес-середовища в Україні: формальність запровадження ринкового нагляду. Зокрема, значного поширення у діяльності галузевих органів державної влади набуло використання обов'язкової сертифікації [24, с.349]. Системне упорядкування процедур технічного регулювання у країнах світу, зокрема США, країнах-членах ЄС та росії, відбувалося шляхом зміщення об'єкту нагляду від оцінки відповідності стандарту

конкретного продукту на всьому ланцюгу його вироблення до норм безпечності для певної групи товарів та якості сировини на ринку без контролю ланцюга виготовлення кінцевого продукту.

Так, у 2011-2015 роках понад 90 % підприємств на ринку пройшли сертифікацію на вимогу вповноважених органів. Особливо високий рівень вимог з боку вповноважених органів фіксується у галузях, що демонструють високу динаміку економічної діяльності (сільське господарство, галузі промисловості). Тоді як у ЄС обов'язкова сертифікація охоплює 10 % підприємств на ринку, зокрема національні стандарти країн-членів охоплюють від 2 до 30 % видів продуктів [8]. Проте навіть дотримання додаткових вимог сертифікації в Україні не гарантувало безпечності для споживачів, оскільки її нормативи (поряд із стандартами) більше пов'язані з технічними характеристиками продукції, ніж з її якістю, безпечністю.

Подолання ряду проблемних ситуацій, на нашу думку, доцільно здійснити через передання повноважень органів державної влади щодо стандартизації та метрології до єдиної державної наукової установи чи єдиного уповноваженого органу державної влади, що виконує функцію акредитації недержавних організацій зі стандартизації чи/та лабораторій. Отже, існуюча система технічного регулювання попри спробу реформи залишається спрямованою на консервацію існуючого технологічного рівня розвитку та фізично обмежує розширення внутрішнього ринку, формує несприятливий бізнес-клімат для вітчизняних виробничих підприємств.

Ми вважаємо, що потрібно створити за європейським зразком чотири незалежних агентства, кожне з яких відповідатиме за окрему сферу: метрологія; стандартизація; ринковий нагляд та захист прав споживачів; оцінка відповідності. Якщо така структура буде сформована та ефективно працюватиме, існуючий конфлікт інтересів між виробником, споживачем та контролюючими органами зниьсне, а система стане чіткою і прозорою для всіх суб'єктів господарювання. Система технічного регулювання є важливою складовою забезпечення конкурентоспроможності продукції, адже перед Україною є завдання щодо створення адаптованої до вимог СОТ і ЄС сучасної системи технічного регулювання.

Водночас аналіз реалізації заходів, проведених у рамках виконання Програми економічних реформ, свідчить про наявність певних недоліків. Основна мета цих заходів модернізація державно-управлінських відносин, створення дієвої системи державного забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини, наближення апарату управління до потреб громадян, пристосування його до вимог сьогодення. Разом з тим потрібно приділити увагу питанням доцільності та раціональності надання підтримки суб'єктам господарювання, а саме проблемі методики визначення економічної ефективності. І, на нашу думку, головними регуляторними перешкодами є системи видачі дозволів, державного нагляду, контролю та технічного регулювання.

Згідно з концепцією авторів О. Цициліано [23] та Я. Юзьківа [23], з чим ми погоджуємося, пропоновані механізми можуть бути реалізовані шляхом доповнення та уніфікації низки інструментів реалізації державної політики у сфері технічного регулювання, зокрема процедур, передбачених такими нормативно-правовими актами, як Закон України «Про стандартизацію» [12]. Вони вважають, і ми з цим погоджуємося, що потрібно

здійснювати їх уніфікацію через розробку нормативних актів як цілісного інструменту, що дозволить скасувати згаданий чинний закон, декрет і наказ, а також внести однозначні тлумачення до суміжних нормативно-правових актів щодо визначення видів економічної діяльності.

Але все ще багато компонентів системи технічного регулювання все ще лишаються нереформованими: занадто великий перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації; державна реєстрація технічних умов, що їх розробляє кожний виробник на кожний новий вид продукції; значна кількість застарілих стандартів на продукцію, що надмірно обмежують способи виробництва, не відповідаючи сучасному технологічному рівню; зміст вимог до продукції та механізми підтвердження відповідності та контролю їх дотримання не відповідають стандартам ЄС та інших зовнішньоторговельних партнерів України; недостатня інституційна та технологічна спроможність органів та структур, зокрема що займаються метрологією та оцінкою відповідності, не дають їм можливості приєднуватися до міжнародних організацій та об'єднань і отримувати визнання в інших країнах.

Проаналізувавши сучасний стан технічного регулювання в Україні, варто зауважити, що в умовах інформаційного перенасичення, що протікає по всьому світу процесу динамічного вдосконалення стандартів, вітчизняні підприємства, в тому числі малого та середнього бізнесу, для успішної конкуренції в умовах СОТ не в змозі самі орієнтуватися у співвідношенні різних національних і міжнародних стандартів та врахувати процеси їх розвитку, без чого неможливо планувати виробництво і успішно конкурувати на ринку. Такий стан вимагає синтезу інформації про різні види стандартів у єдину систему знання в галузі стандартизації. Проаналізувавши стан нормативно-правового забезпечення технічного регулювання в Україні та практику його реалізації, слід звернути увагу на необхідність запровадження новацій, які б наближували національну систему технічного регулювання до міжнародних стандартів;

Висновки. Пріоритетним завданням інтеграції держави у світове економічне співтовариство має бути створення дієвого механізму правового регулювання для забезпечення оптимального функціонування системи технічного регулювання господарської діяльності. Так, на нашу думку, повноваження даних суб'єктів визначені у різних нормативно-правових актах досить неоднозначно і потребують певного удосконалення. На нашу думку, основними завданнями реформування стандартизації мають бути підвищення взаємної поінформованості та співробітництва між органами із стандартизації та дослідницькими центрами і населенням, сприяння зміцненню та використання стандартів, зміцнення впливу української стандартизації на міжнародному рівні з метою зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції; реагування на глобальні зміни та аналіз впливу міжнародних стандартів на вирішення зовнішньоторговельних проблемзі стимулювання інновацій, проведення поглибленого наукового дослідження та виявлення проблем у взаємозв'язку між стандартами і правами інтелектуальної власності та їх правове регулювання. Таким чином, враховуючи значущість та місце правового регулювання в контексті даного дослідження, зауважимо, що зволікання зі створенням належної та дієвої законодавчої основи у даній сфері виступає затримкою технічного регулювання у країні. Адже саме наявність ефективного нормативно-правового забезпечення дозволяє найбільш чітко та однозначно визначати належну поведінку як керованих об'єктів, так і

керуючих суб'єктів, аналізованих нами правовідносин. При цьому Україна, враховуючи європейський досвід повинна шукати свій власний шлях реформування даної сфери.

Перспективи використання результатів дослідження. Запропоновані окремі підходи щодо удосконалення правових засад технічного регулювання в Україні не можуть претендувати на завершеність і пропонуються як авторське трактування і можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Величко О. Сучасний стан гармонізації національних стандартів України з документами і рекомендаціями OIML [Текст] / О. Величко, С. Проненко // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 4. – С. 18–23.

2. Віткін Л. Аналіз досвіду застосування Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ [Текст] / Л. Віткін // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 3. – С. 9–17.

3. Гамбург І .А. Законодавство про технічне регулювання господарської діяльності [Текст] / І.А. Гамбург // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 6. – С. 87–90.

4. Голінка І. Розвиток стандартизації на міжнародному, регіональному та національному рівнях [Текст] / І. Голінка // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2011. – № 1. – С. 11–17.

5. Гордієнко Т. Діяльність українських ТК та їх організаційно-методичне забезпечення [Текст] / Т. Гордієнко, В. Тетера // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2012. – № 2. – С. 15–21.

6. Грабовський В. Регіональна інтеграція України: технічне завдання в Україні [Текст] / В.Грановський, В.Нанівська, М.Борода // Збірник Міжнародного центру перспективних досліджень. – 2013. – № 12. – 17 с.

7. Дятлова В.В. система організаційно-технічного регулювання економіки:трансформаційні процеси в Україні [Текст] : монографія / В.В.Дятлова. – Донецьк: ВІК, 2011. – 399 с.

8. Калита Т.П. Системы управления качеством: По стандарту ИСО 9001 или по предприятию? [Текст] / Т. Калита // Стандарты и качество. – 2012. – № 2. – С. 70–72.

9. Конституція України [Текст]: [Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/

10. Лосюк Л. Основні тенденції розвитку сучасних концепцій СУЯ [Текст] / Л. Лосюк // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2011. – № 4. – С. 3–9.

11. Лукьянова В.Ю. Проблемы реформы технического регулирования [Текст] / В. Лукьянова // Стандарты и качество. – 2006. – № 12. – С. 24-107.

12. Про стандартизацію [Електронний ресурс]: [Закон України із змінами від 15.01.2015 р. № 124-VIII]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-vii

13. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності [Текст] : [Указ Президента України від 3.09.2007 № 816/2007] // Офіційний вісник України. – 2007. – № 66. – Ст. 2540

14. Про акредитацію органів з оцінки відпвідповідності [Текст]: [Закон України від 17.05.2001 р. № 2407-III] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 32. – Ст. 170.

15. Про технічні регламенти та оцінку відповідності [Електронний ресурс]: [Закон України від 16.02.2016 р.]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19/page.

16. Про безпечність та якість харчових продуктів [Текст]: [Закон України від 6 вересня 2005р. № 2809-IV(зі змінами від 02.10.2012)] // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 38. – Ст.502.

17. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів [Текст]: [Закон України від 31 трав. 2007 р. № 1103-У] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/

18. Про Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів [Текст]: [Указ Президента України від 13.04.2011 р. №465/2011] // Офіційний вісник України. – 2011. – №29. – Ст. 1271.

19. Розенталь О.М. Реформа технического регулирования как государственная политика и бизнес-проект [Текст] / О. Розенталь // Методы оценки соответствия. – 2006. – № 8.

20. Усенко О. Реформа технічного регулювання як запорука інтеграції України до світового господарства [Текст] / О. Усенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 226-229

21. Шаповал В. Планування стандартизації: завдання та проблеми [Текст] // Стандартизація. Сертифікація. Якість / В. Шаповал. – 2012. – № 2. – С. 6–14.

22. Щербина В.С. Господарське право [Текст]: підручник / В.С. Щербина. – [4-те вид., пере роб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

23. Юзьків Я. Узагальнена оцінка ситуації у сфері стандартизації та суміжних видів діяльності [Текст] / Я. Юзьків, О. Цициліано // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2012. – № 3. – С. 25–39.

24. Язвінська О.М. Система захисту прав споживачів в економічно високорозвинених країнах [Текст] / О. Язвінська // Юрид.Україна. – 2012. – № 2. – С. 55–62.

Анотація: *Ефективне правове регулювання відносин у сфері технічного регулювання щодо забезпечення високої якості продукції, робіт, послуг в Україні сприяють розширенню експорту та розвиткові економіки держави. Задекларовані Україною євоінтеграційні цілі вимагають привести систему технічного регулювання у відповідність до міжнародних і європейських вимог. Потрібно створити за європейським зразком чотири незалежних агентства, кожне з яких відповідатиме за окрему сферу: метрологія; стандартизація; ринковий нагляд та захист прав споживачів; оцінка відповідності. А зволікання зі створенням дієвої законодавчо-правової основи виступає затримкою технічного регулювання.*

Ключові слова*: правові, засади, технічне, регулювання, стандарти, підприємство, закон, система, ефективне, контроль.*

Аннотация: *Эффективное правовое регулирование отношений в сфере технического регулирования по обеспечению высокого качества продукции, работ, услуг в Украине способствуют расширению экспорта и развитию экономики государства. Задекларированные Украины евоинтеграцийни цели требуют привести систему технического регулирования в соответствие с международными и европейскими требованиями. Нужно создать по европейскому образцу четыре независимых агентства, каждое из которых будет отвечать за отдельную сферу: метрология; стандартизация; рыночном надзоре и защите прав потребителей; оценка соответствия. А промедление с созданием действенной законодательно-правовой основы выступает задержкой технического регулирования.*

Ключевые слова*: правовые, принципы, техническое, регулирования, стандарты, предприятие, закон, система, эффективное, контроль.*

References

1. Koreniuk P. I., Holubytskyi M. Yu. Pravovi zasady tekhnichnoho rehuliuvannia v Ukraini [Legal Foundations of Technical Regulation in Ukraine]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.05. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/885-korenyuk-p-i-golubitskij-m-yu-pravovi-zasadi-tekhnichnogo-regulyuvannya-v-ukrajini (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ПЕРЕДТЕСТОВА БЕСІДА: ПРИНЦИПИ Й ТЕХНІКА ПРОВЕДЕННЯ[1]

Руденко А. М.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.06[1] Check for updates

Анотація. Помилки, допущені під час передтестової бесіди, здатні знецінити весь подальший результат опитування з використанням поліграфа, тому Руденко А. М., практикуючий поліграфолог, розглядає цей етап як постійний напружений діалог з опитуваним від першої зустрічі до завершення дослідження. Спираючись на визначення з термінологічного довідника з наукової психофізіологічної детекції неправдивості та на власний досвід, автор систематизує цілі, порядок і тактичні прийоми бесіди. Серед цілей названо встановлення психологічного контакту зі зняттям напруження в непричетної особи й посиленням його в причетної, оцінку інтелектуального рівня та словникового запасу, виявлення вербальних і невербальних ознак неправдивості, фізичних та емоційних чинників, що унеможливлюють тестування, роз'яснення прав опитуваного, спільне обговорення й коригування тестових запитань. Описано сім фаз: вступ, загальну презентацію тестування, підтвердження добровільної згоди, збір біографічних даних, інформування про поліграф, ревізію тем і ревізію запитань. Автор радить попереджати опитуваного, що прилад не розрізняє приховування правди й відверту брехню, тож усе, що стосується предмета перевірки, варто розповісти заздалегідь; біографічну частину використовувати для побудови контрольних запитань; кілька подій перевіряти окремими тестами й окремими бесідами. Неохайне акцентування контрольної тематики, за автором, веде до хибної обвинувальної версії. Окремо розглянуто мовленнєві ознаки обману (паузи, застереження, слова-паразити, зміна темпу й інтонації, надмірна деталізація незначущого за збіднення опису значущої події, ухильні відповіді), урахування акцентуацій характеру (істероїдного опитуваного варто похвалити, емотивного заспокоїти, з гіпертимом працювати в активному темпі), організаційні й правові передумови перевірки, недовіру до методу з боку замовника та опитуваного. Помилки поліграфолога поділено на об'єктивні, зумовлені методичними труднощами, і суб'єктивні: некомпетентність, невикористання наявних знань через утому, упередженість, вплив думки замовника. Висновок автора: вміло проведена передтестова бесіда створює надійний фундамент тестування, а матеріал придатний як практичний орієнтир для поліграфологів і судових експертів, які проводять психофізіологічні дослідження.

Ключові слова: поліграф, передтестова бесіда, опитування з використанням поліграфа, психологічний контакт, контрольні запитання, ознаки неправдивості, акцентуації характеру, добровільна згода, помилки поліграфолога, психофізіологічна детекція неправдивості.

The Pretest Interview: Principles and Techniques

Rudenko A. M.

Abstract. Errors made during the pretest interview can undermine the outcome of the entire polygraph examination, and Rudenko A. M., a practising polygraph examiner, treats this stage as a continuous, demanding dialogue with the examinee that lasts from the first meeting to the end of testing. Drawing on the definition given in a terminology reference for the science of psychophysiological detection of deception and on his own practice, the author sets out the goals, sequence and tactics of the interview. Its goals include building rapport while reducing tension in uninvolved persons and

maintaining it in involved ones, assessing intellectual level and vocabulary, noting verbal and nonverbal signs of deception, identifying physical or emotional factors that preclude testing, explaining the examinee's rights and jointly reviewing and adjusting test questions. Seven phases are described: introduction, general presentation of the test, confirmation of voluntary consent, collection of biographical data, information about the polygraph, review of topics and review of questions. The examinee should be told that the instrument cannot distinguish concealment from an outright lie, so everything relevant must be disclosed in advance; biographical discussion supplies material for comparison questions, and several events should be tested in separate tests and interviews. Careless emphasis on comparison topics may produce an erroneous accusatory conclusion. The paper also covers speech indicators of deception, adapting tactics to character accentuations, organisational and legal preconditions, and distrust of the method by clients and examinees. Errors are divided into objective ones, caused by methodological difficulties, and subjective ones: incompetence, fatigue, bias and client influence. A skilfully conducted pretest interview is presented as the foundation of reliable testing.

Keywords: polygraph, pretest interview, polygraph examination, rapport, comparison questions, indicators of deception, character accentuation, informed consent, examiner errors, psychophysiological detection of deception.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.06***[1].

Повний текст

Текст статті.

Термінологічний довідник для наукової психофізіологічної детекції неправдивості дає таке визначення передтестової бесіди (інтерв'ю/опитування) – це початковий етап обстеження при психофізіологічної детекції неправдивості, під час якого обстежуваний і поліграфолог обговорюють тести, процедури, наявність хвороби в обстежуваного, а також деталі предмета обстеження. Передтестова бесіда також служить для підготовки випробуваного до тестування. Тривалість такого інтерв'ю з попереднім тестуванням варіюється від 30 хвилин до 2 годин або довше, залежно від складності справи, взаємодії екзаменатора й випробуваного й методики тестування. Усі методи психофізіологічної детекції неправдивості використовують передтестову бесіду.

Справедливо вважати, що бесіда перед дослідженням – це один з найважливіших етапів всього дослідження. По суті з опитуваним з моменту зустрічі і до завершення ведеться постійний напружений діалог. Допущені помилки в період передтестової бесіди в подальшому можуть негативно вплинути на кінцевий результат всього дослідження. Ефективні стратегії інтерв’ю дозволяють правдивим опитуваним підготуватися до когнітивного і емоційного впливу питань, що виносяться на перевірку, які вони будуть чути і на які вони будуть відповідати в ході тесту, що дасть можливість підтвердити їх непричетність до проблемних вчинків. Ці ж стратегії підвищують чутливість неправдивих опитуваних до питань, які виносяться на перевірку, що дозволить побачити їх причетність до проблемних дій.

Бесіда проводиться з метою:

- налагодження психологічного контакту з опитуваним та зняття емоційного напруження у непричетної особи та посилення його у причетної до подій, що виносяться на перевірку (тематики);
- вивчення опитуваної особи, визначення її інтелектуального рівня та особливостей словникового запасу;
- виявлення та оцінки вербальних та невербальних ознак неправдивої поведінки опитуваного;
- виявлення наявності будь-яких фізичних чи емоційних факторів, що можуть унеможливити перевірку на поліграфі;
- ознайомлення опитуваного з процедурою перевірки та його підготовки до виконання правил тестування;
- забезпечення повного знання опитуваного своїх прав та можливостей ними скористатися;
- успішного обговорення, коригування та розробки варіантів тестових питань;
- досягнення переконання про розуміння та усвідомлення опитуваним змісту всіх питань.

Спеціалісти поліграфологи з роками розробили певний порядок проведення попередньої бесіди з опитуваним, хоча він може дещо змінюватися в залежності від поставленого завдання, методу тестування і навіть від лінії поведінки опитуваного та його характерологічних особливостей. Але основні фази, що залишаються незмінними та йдуть у такій послідовності, це:

- Вступ;
- Загальна презентація про тестування;
- Підтвердження згоди на проведення дослідження;
- Збір біографічних даних;
- Інформація про поліграф;
- Ревізія тем;
- Ревізія питань, що виносяться на перевірку.

Вступ. Бесіда починається з привітання та представлення. Поліграфолог називає своє прізвище ім'я та по-батькові, називає місце роботи та посаду. Важливо мати з собою всі необхідні документи, які засвідчують кваліфікацію в області ОВП ("детекції брехні"). На прохання опитуваного необхідно їх пред’явити.

Озвучити завдання для тестування та хто замовник цього опитування. Необхідно з’ясувати в опитуваного чи знає він, який тип тестування він буде проходити. Чи має досвід тестування на поліграфі та якщо має, скільки разів він проходив таке дослідження.

На цьому етапі опитуванням повинне відбутися встановлення психологічного контакту, спонукання до бажання надавати необхідну допомогу в дослідженні події і готовності відповідати на питання, висловлювати свої міркування, думки, представлення і відчуття в обстановці довіри й щирості. При цьому бесіда не повинна носити звинувачувальну спрямованість або створювати враження тимчасового обмеження свободи. Це дуже важливе завдання. Ні в якому разі не можна робити на людину грубий тиск або ви-

являти свою недовіру. Необхідно звертатися гранично коректно, демонструвати абсолютну об'єктивність і неупереджене ставлення до людини. Опитуваний повинен усвідомити, що в його інтересах надавати вам, як особі, що займає певне посадове положення, посильну допомогу, не накликаючи на себе непотрібних підозр і звинувачень.

Знання поліграфологом життя обстежуваного, його поведінки, допоможуть встановленню контакту, знаходження істини. Образно висловлюючись, перш ніж обстежуваний переступить поріг кабінету, поліграфолог повинен знати про нього все.

Загальна презентація про тестування. Загальна презентація має надати опитуваному уявлення про такі складові тестування як відеозапис, цілі тестування, теми, що виносяться до обговорення, про те, що буде ознайомчий тест, пояснення про датчики поліграфа, інформування про тривалість тестування. Суть процедури та принцип роботи необхідно викладати з урахуванням інтелектуально-освітнього рівня опитуваної особи.

Перш за все, спеціаліст має інформувати опитуваного про повну безпеку даного заходу для його здоров'я. Необхідно також повідомити опитуваного елементарні відомості про фізіологічні зміни, які відбуваються в організмі під час намагання приховати будь-яку інформацію. Спеціалісту необхідно проінформувати опитуваного, що будь-який поліграф працює в режимі якісних показників, тобто з його допомогою неможливо визначити різницю між станом, коли людина просто приховує правду, і станом, коли людина відверто обманює. Ось чому, для нього дуже важливо розповісти все, що може бути відомо, або що він може підозрювати по відношенню до даного питання. У протилежному випадку та інформація, яку він приховує, вплине на перебіг перевірки і людина буде сприйматися як брехун, в той час як вона просто не прояснила певні питання. Поліграфологу необхідно особливо сконцентрувати увагу на цьому ефекті і його значимості для тестування.

В результаті грамотно проведеної даної частини передтестової бесіди в особи, не причетної до події, має сформуватися впевненість в тому, що поліграф цю непричетність підтвердить. У причетної ж особи має бути сформоване чітке розуміння безперспективності приховування будь-якої інформації стосовно предмету дослідження.

Підтвердження добровільної згоди і можливості проходити обстеження з використанням поліграфа. Необхідно дізнатися в опитуваного чи дійсно він дав свою згоду добровільно, без психологічного, фізичного тиску з боку організатора заходу. Якщо відповідь позитивна з опитуваним необхідно підписати згоду на проведення ОВП. Також під час обговорення заяви про згоду обговорюються питання, що стосуються придатності до проходження тестування. Опитуваний має повідомити, що в змозі проходити тестування і це має бути зафіксовано на відео. Якщо опитуваний приймає будь-які ліки, він має повідомити про їх ефект. Також, важливо опитуваному коротко і ясно пояснити, як йому слід поводитися під час тестування, щоб успішно пройти перевірку та довести зміст інструкції, якої слід суворо дотримуватися. Якщо на даному етапі опитуваний відмовляється від подальшого тестування, то дослідження припиняється.

Збір біографічних даних. Крок, що стосується збору біографічних даних дозволяє стабілізувати спілкування з суб'єктом та отримати інформацію, яка дозволить розвинути процес емпатії та відкоригувати підготовлені тести.

Часто обстежуваний намагається справити виграшне враження про себе, і фахівець повинен скористатися цим для розробки контрольних питань вже на першій стадії бесіди по біографії, про роботу, взаєминах на роботі, в сім'ї і т.д. Є сенс запитати, чи були задоволені ним його колишні начальники, щоб дати йому можливість представити себе чесним, відданим справі службовцям, який ніколи нічого не крав у роботодавця, людиною, який є (був) хорошим сином, батьком і т.д., який ніколи не робив нічого дуже поганого. Оскільки обстежуваний хоче створити про себе гарне враження, від поліграфолога знадобиться схвалення, підтримка, щоб направити бесіду по тому шляху.

Інформація про поліграф. Мета даного етапу полягає в залученні опитуваного в процес тестування. Поліграфолог має підкреслювати, що від опитуваного очікується активне сприяння процесу тестування, для того щоб не зашкодити результатам. Важливо прояснити та обговорити всі запитання про тест, які виникають в опитуваного**.**

Обговорення тем, що винесені на тест. Прискіпливе спільне обговорення питань є невід'ємним елементом передтестової бесіди. Надзвичайно важливо, щоб опитуваний добре розумів питання, винесені на перевірку. Інакше реакції на них виявляться безглуздими. У випадку, якщо у спеціаліста виникне підозра, що опитуваний не дуже чітко розуміє суть запитання, то він має попрохати останнього, щоб той сам пояснив, як він сам розумів запитання.

Після завершення цього етапу передтестової бесіди поліграфолог повинен визначити, чи є необхідність в корекції вже наявної в його розпорядженні всієї батареї тестів і по тактиці її застосування в ході обстеження, оскільки деякі підготовлені тести можуть впасти, а інші ж виявитися просто непотрібними. В цьому випадку фахівець виключає з процедури деякі тести, а при необхідності додає нові. На цій фазі передтестового етапу поліграфолог вносить зміни в контрольну тематику і всіляко акцентує її, щоб цілеспрямовано актуалізувати у свідомості обстежуваного особистісні смисли, пов'язані з утриманням контрольних питань. У разі, якщо контрольна тематика акцентована фахівцем неохайно і формально, то це може привести в подальшому до помилкових висновків, тобто до прийняття помилкової обвинувачувальної версії.

Рекомендації (зверніть увагу):

Як ми бачимо, процедура ОВП, перш за все, процедура спілкування, обстежуваного і поліграфолога. Тобто ми маємо справу з взаємовпливом однієї особистості на іншу. Будь висококваліфікований поліграфолог вносить в хід передтестової бесіди тонкі емоційні нюанси, обумовлені всім своєрідністю його особистості. Незважаючи на видимі відмінності в манері проведення передтестової бесіди, можна виділити те спільне, що об'єднує всіх висококваліфікованих фахівців, а саме принцип індивідуалізації бесіди.

Саме в процесі передтестової бесіди з перших секунд появи обстежуваного в кабінеті поліграфолог повинен зарекомендувати себе компетентним, авторитетним, грамотним, професійним фахівцем, що викликає довіру, повагу і навіть симпатію.

Спеціаліст повинен виходити з того, що обстежуваний, навіть якщо він не причетний до розслідуваної події, може бути спочатку налаштований проти нього і демонструвати своє негативне ставлення до ОВП. В окремих випадках він сам буде провокувати фахівця з метою створення ненормальних умов для роботи. В цьому випадку поліграфолог повинен зберігати повний спокій, демонструвати коректність і ні в якому разі не підда-

ватися на провокації. Поліграфолог повинен постаратися перевести контакт з обстежуваних особою в спокійне русло з тим, щоб до моменту тестування з використанням датчиків отримати доступ до максимально спокійною його психіці.

При цьому, «тонкість» роботи обумовлена наступної непростий диференційованої завданням: необхідно непричетну обстежуваного привести в спокійний стан, а причетного - тримати в певній мірі психологічної напруги. Складність полягає в тому, що на даному етапі фахівець не знає, причетний обстежуваний чи ні (якщо мова йде про розслідування).

Не останню роль відіграє імідж поліграфолога: акуратний зовнішній вигляд, одяг в діловому стилі, впевненість в поведінці, витримка і самовладання.

Будь-які коливання, нерішучість, невизначеність у відповідях обстежуваного повинні бути прийняті до уваги фахівцем. Також в бесіді повинні бути розглянуті будь-які словесні і фізіологічні прояви стресу, оскільки вони можуть бути непрямими ознаками приховування інформації.

Рекомендується більше слухати, ніж говорити, використовувати точні питання, намагатися здобути прихильність перевіряється і конфіденційності у відносинах. Поліграфолог зобов'язаний неодноразово в бесіді показати опитуваному своє бажання допомогти йому і переконати, що сказати правду в його ж інтересах. Потрібно прагнути забезпечити визнання, підтвердження або заперечення факту, що перевіряється.

При проведенні передтестової бесіди поліграфолог повинен бути гранично уважним. Часто нещирість брехуна видається мимоволі в результаті проголошення брехуном окремих слів (застереження) і фраз (оговорок), які можуть прямо виявляти приховану правду і частково бути наслідком елементарної неуважності і недбалості брехуна.

Важливими чинниками розпізнавання брехні є нейролінгвістичне, темпоральні (швидкість мови) і голосові характеристики мови - це паузи, застереження, слова паразити (так би мовити, як то кажуть, і т.п.), повтори, зайві склади, зміна швидкості мови, інтонації, покашлювання і т.п. Емоційне і словникове збіднення мови, зайва деталізація незначущих моментів розповіді і різке скорочення деталей і конкретності в описі значущої події. Часті перезапитування, уточнення, нерозуміння найпростіших слів і формулювань. Відхід від прямих запитань.

І як показує практика, багатьох брехунів видають необережні висловлювання. Ознакою брехні є ухильні відповіді або виверти. Якщо обстежуваний ухиляється від пояснення якихось конкретних фактів, посилається на відсутність інформації, за умови, що ці теми і питання не належать до тих, які викликають у нього неприємні відчуття і спогади. Приклади: "Я не хочу говорити про це ...", "Щось не можу пригадати ...", "Я не бачу сенсу в цьому обговоренні ...", "Не знаю навіть, як відповісти вам на це питання ... "

Поліграфолог повинен пояснити особливості роботи нервової системи людини, розповісти, як при різних ситуаціях нервова система реагує на запитання, а це призводить до появи змін в людському організмі, що ці зміни абсолютно не можуть контролюватися людиною, його волею. Відбуваються неконтрольовані зміни в серцебитті, диханні, мови, голосі. Далі слід пояснити, що як тільки людина відповідає на питання неправдиво або намагається приховати правду, наступають зміни в його організмі, які не мо-

жуть їм контролюватися, але фіксуються і відображаються приладом. Необхідно також проінформувати обстежуваного, що будь-який детектор брехні працює за принципом кількісного порівняння реакцій (змін в організмі), тобто він не зможе встановити різниці, коли людина приховує правду, а коли говорить чисту брехню. Ось чому важливо обговорити все, що він може знати при відповіді на питання, що ставиться. В іншому випадку будь-приховування виявиться під час випробування як брехня, і людина виявиться обманщиком, брехуном, в той час як насправді він просто не вніс ясності в тему, обговорювати в бесіді. При цьому потрібно мати на увазі, що перевірка може встановити тільки знання про предмет перевірки, виявити, чи намагається перевіряється приховати ці знання. Якщо знання турбують його або навіть носять загрозливий характер, поліграф встановить значне підвищення стресових реакцій. Це добре визначається, якщо розслідується одна подія, одна тема. Якщо ж кілька подій включається в одну перевірку, то найбільша стресова реакція може загубитися, переплутатися з іншими реакціями. Тому краще в цьому випадку проводити роздільні перевірки, а значить і проводити роздільні передтестова бесіди.

Крім того, при проведенні передтестової бесіди фахівця необхідно враховувати акцентуації характеру обстежуваного - його яскраво виражені характерологічні особливості. Так, наприклад, представника истероидного типу для підтримки з ним психологічного контакту потрібно похвалити, емотивного - заспокоїти і переконати в безпеці, а з гіпертіми працювати в активному темпі.

Врахування характерологічних особливостей допоможе фахівця і при підборі контрольної тематики. Варіативність методів і форм передтестової співбесіди визначається своєрідністю індивідуальності опитуваного, особливостями його поведінки, відповідно до якого змінюється тактика проведення бесіди.

Негативну ж роль в ході перевірки (грають аж ніяк не емоції обстежуваного, а вади в роботі погано підготовленого поліграфолога, чия кваліфікація не дозволяє грамотно провести вузькоспрямовану активацію (в свідомості свого підопічного) тих зон динамічних особистісних смислів, які мають відношення до контрольної або перевірочної тематиками розслідування .

Залишається тільки вільна бесіда, структурована поліграфологом, формат якої випробуваному невідомий. Безумовно, вимоги до поліграфологові істотно зростають. Він повинен бути психологом, якщо не за освітою, то по життю. Повинен передбачити можливі нюанси бесіди, добре логічно мислити, мати готову тематику бесіди і способи переходу від однієї теми до іншої.

Негативну ж роль в ході перевірки грають аж ніяк не емоції обстежуваного, а вади в роботі погано підготовленого поліграфолога, чия кваліфікація не дозволяє грамотно провести вузькоспрямовану активацію (в свідомості свого підопічного) тих зон динамічних особистісних смислів, які мають відношення до контрольної або перевірочної тематиками розслідування.

Труднощі організаційного порядку. Ініціатор зобов'язаний надати спеціалісту всі умови, необхідні для кваліфікованого проведення перевірки (ізольоване приміщення, відповідний інтер'єр, шумоізоляція, деталізація фабули, установчі дані на обстежуваних, чіткий графік послідовності опитування, час на підготовку заходу тощо).

У тому випадку, якщо ініціатор не має можливості створити поліграфологу оптимальні умови для вирішення поставленого перед ним завдання, доцільно перенести перевірку на резервну дату або принципово відмовитися від проведення заходу.

Правові проблеми (питання про законність перевірки). Поліграфолог повинен мати свідоцтво встановленого зразка, яке надає їй право проводити опитування громадян з використанням поліграфа. У своїй роботі фахівця слід використовувати тільки ті поліграфологічні пристрої, які пройшли відповідну сертифікацію.

У разі необхідності поліграфолог зобов'язаний роз'яснити обстежуваному, на підставі якого нормативно-правового акта проводиться та чи інша перевірка. Таким чином, фахівець повинен переконати обстежуваного, що перевірка в даному випадку проводиться на законних підставах.

Необхідність отримання добровільної згоди на проходження перевірки з боку обстежуваного особи. Для того щоб отримати добровільну згоду, слід роз'яснити обстежуваному, що перевірка необхідна в першу чергу йому, а не поліграфологу, що фахівець виступає як особа нейтральне, незацікавлена в тому чи іншому результаті заходу. Необхідно переконати обстежуваного, що перевірка спрямована на підтвердження невинності «правдивих» підозрюваних. Подібна роз'яснювальна робота має особливе значення в тих випадках, коли фахівець має опитати тільки одного підозрюваного.

Необхідність подолання недовіри до методу з боку ініціатора (замовника). Зазначена проблема буде ускладнювати роботу поліграфолога до тих пір, поки в фахівцеві необхідно заслужити повну довіру з боку ініціатора (замовника). У зв'язку з цим надзвичайно важливим є успішне проведення першого заходу для даного замовника. Позитивний досвід першої спільної роботи, як правило, призводить до того, що замовник стає клієнтом поліграфолога на довгі роки.

Необхідність подолання недовіри до методу з боку обстежуваного особи. Десятиліття шельмування методу і його невизнання офіційної наукою сформували у пересічного обивателя страх і недовіру по відношенню до процедури «детекції брехні». Тому фахівець нерідко змушений оперативно руйнувати цей негативний стереотип в індивідуальній свідомості, що перевіряється.

З одного боку, обиватель часто вважає, що для розумного і вольового людини не складає особливих труднощів «обдурити» поліграфолога. З іншого боку, нерідко причетні до встановлюваного події особи під впливом цього стереотипу мислення з легкістю погоджуються пройти перевірку, з тим щоб не викликати по відношенню до себе зайвих підозр. Однак потім, вже в процесі самої перевірки, така людина досить швидко усвідомлює, що допустив тактичну помилку і хапається, так би мовити, «за голову». Однак, як правило, буває вже пізно.

Об'єктивне існування класу ситуацій, в яких надзвичайно складно прийняти обґрунтоване рішення за результатами перевірки (особливо обвинувачувальну версію).

Необхідність швидкої адаптації поліграфолога до умов перевірки. Закони ринкової економіки жорстко вимагають мінімізації того проміжку часу, котрий відводиться фахівця для того, щоб після отримання замовлення приступити до його виконання. Іна-

кше кажучи, необхідно бути готовим до того, що трансформація фабули справи в конкретні тести нерідко буде здійснюватися в режимі on line.

Поліграфолог повинен також володіти навичками швидкої зміни тактики в ході самої перевірки (коригування питань і заміна цілих тестів). Ці навички початківець зобов'язаний всіляко розвивати і вдосконалювати.

У тому випадку, якщо поліграфолог позбавлений такої якості як мобільність, йому слід орієнтуватися виключно на проведення скринінгових перевірок, які вимагають від нього, в першу чергу, терпіння і посидючості.

Необхідність швидкого вибору тактики спілкування з різними особистісними і характерологічними типами. Фахівцю необхідно помічати тонкі нюанси душевного життя обстежуваного, швидко визначати характерологічний «стрижень» і особливості будови мотиваційної ієрархії перевіряється, оскільки це дозволяє грамотно здійснювати вибір тактики спілкування з ним. Слід розмовляти з людиною, будь то кримінальник або академік, зрозумілою і близькою йому мовою.

Найважливішим вимогою до вибору комунікативної тактики є коректна і переконлива демонстрація поліграфологом інтелектуального і особистісного переваги над своїм підопічним. У тому випадку, якщо ця вимога не виконується, при обстеженні деяких категорій осіб з вираженими характерологічними особливостями ефект перевірки може знижуватися.

Слід підкреслити, що володіння розвиненими комунікативними навичками і загальний рівень психологічної культури фахівця набувають особливо велике значення при роботі в малознайомих колективах.

Висновки. Зазвичай поліграфологи не люблять говорити про власні промахи, проте помилки (нехай і надзвичайно рідкісні) неминучі. Вони обумовлені тими методичними труднощами, які тільки що були розглянуті. Це помилки, які мають об'єктивну природу. Набагато небезпечніше, коли помилки відбуваються під дією суб'єктивних факторів. Відносить до них ті промахи, які викликані: 1) некомпетентністю фахівця; 2) невикористанням з тих чи інших причин (втома, поганий настрій, тимчасової дефіцит та ін.) фахівцем всіх наявних у нього знань і навичок; 3) суб'єктивної упередженістю (розташуванням) недостатньо досвідченого фахівця щодо того чи іншого обстежуваного; 4) впливом на висновки несумлінного фахівця думки ініціатора (замовника). Тривалість передтестової бесіди варіюється від півгодини до години. Цей час не можна вважати втраченим, навпаки, вміло проведена передтестова бесіда створює надійний фундамент успішного тестування.

Анотація: *У статті розглянуто основні принципи і техніки проведення передтестової бесіди з опитуваним в процесі ОВП. Представлені основні тактичні прийоми проведення інтерв'ювання (бесіди) з урахуванням психологічних особливостей досліджуваного.*

Ключові слова: *поліграф, передтестова бесіда, інтерв'ювання, техніки опитування, психологічні особливості особистості.*

Аннотация: *В статье рассмотрены основные принципы и техники проведения предтестовой беседы с опрашиваемым в процессе ОИП. Представлены основные тактические при-*

емы проведения интервьюирования (беседы) с учетом психологических особенностей исследуемого.

Ключевые слова: *полиграф, предтестовая беседа, интервьюирование, техники опроса, психологические особенности личности.*

References

1. Rudenko A. M. Peredtestova besida: pryntsypy y tekhnika provedennia [The Pretest Interview: Principles and Techniques]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.06. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/893-rudenko-a-m-peredtestova-besida-printsipi-j-tekhnika-provedennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.4. ТОЧКА ЗОРУ ФАХІВЦЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІГРАФА З ДІТЬМИ ВІКОМ 14-16 РОКІВ[1]

Гуровський К. В.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.07[1] Check for updates

Анотація. Підлітковий вік вважають найскладнішим для роботи педагогів, психологів і соціальних працівників, а поліграфолог-практик теж час від часу мусить проводити перевірки дітей 14–16 років. Гуровський К. В. зауважує, що попередні дослідження цієї проблеми (Ліон, 1935; Ф. Л. Рурк, 1940; Абрамс і Вайнштейн, 1964–1970; Лібліч, 1970; Воронін, Коновалов і Сєріков, 1972; огляд С. Р. Аданга, 1995) не завжди виконували на поліграфі в нинішньому розумінні: частина авторів використовувала неповний набір датчиків або лише КГР. Мета праці полягає в тому, щоб розкрити фізіологічні й психологічні особливості дітей цього віку та окреслити проблемні моменти, на які має зважати експерт-поліграфолог під час підготовки і проведення тестів. Автор застосовує аналіз і синтез, індукцію й дедукцію, спираючись на праці з вікової психології та фізіології людини (Л. С. Виготський, В. С. Мухіна, Л. Ф. Обухова, А. С. Солодков). У фізіологічній частині описано збільшення маси й об'єму серця (120–140 мл проти близько 280 мл у дорослого), зниження ЧСС приблизно до 80 ударів за хвилину, зникнення вираженої дихальної аритмії до 16 років, зростання артеріального тиску від 108/65 у 12 років до 118/66 мм рт. ст. у 16 років, так звану юнацьку гіпертонію, а також зміни дихального циклу й об'єму легень і крайню непереносимість підлітками нестачі кисню, яка може спричинити запаморочення та непритомність. Психологічна частина стосується нестійкої самосвідомості, імпульсивності й афективних спалахів, дистанціювання від дорослих, пошуку авторитету, становлення волі (за автором, вольова дія стає цілісною лише на 14-му році життя) і чотирьох різновидів підліткової брехні: захисної, задля помсти, жартівливої та спотворення фактів. На цій основі сформульовано практичні вимоги: зважати на нестабільний серцевий ритм і нетипові дихальні цикли на поліграмах, ретельно провітрювати приміщення, стати для підлітка авторитетом, не протиставляти його однолітам, а працювати за принципом «як усі», дуже обережно добирати контрольні запитання, бо через несформовану систему цінностей обстежуваний може помилково реагувати на них. Положення статті адресовано поліграфологам, які перевіряють неповнолітніх, а також юристам і психологам, що оцінюють результати таких перевірок.

Ключові слова: поліграф, перевірка на поліграфі, підлітки, неповнолітні, вікова фізіологія, серцево-судинна система, дихальна система, психологічні особливості підлітків, підліткова брехня, контрольні запитання, авторитет поліграфолога.

Specific Features of Polygraph Examinations of Children Aged 14–16

Hurovskyi K. V.

Abstract. Adolescents are widely regarded as the most difficult group for teachers, psychologists and social workers, and polygraph examiners are sometimes required to test children aged 14 to 16 when a problem situation has to be resolved. Hurovskyi K. V. observes that earlier research on this issue, from studies of the 1930s and 1940s to the work of Abrams and Weinstein (1964–1970), Voronin,

Konovalov and Serikov (1972) and the review by S. R. Adang (1995), was not always carried out with a polygraph in the present-day sense, since some researchers used an incomplete set of sensors or galvanic skin response alone. The paper aims to describe the physiological and psychological characteristics of this age group and to identify the issues examiners should take into account when preparing and conducting tests. Using analysis and synthesis, induction and deduction, and drawing on literature in developmental psychology and human physiology, the author summarises age-related changes in the cardiovascular system (heart volume of 120–140 ml, heart rate of about 80 beats per minute, blood pressure rising from 108/65 at 12 to 118/66 mm Hg at 16, so-called juvenile hypertension) and in respiration, including lung volume and a marked intolerance of oxygen deficiency that may lead to dizziness or fainting. The psychological section covers unstable self-awareness, impulsivity, distancing from adults, the search for authority figures, the late integration of volitional action and four types of adolescent lying. Practical recommendations follow: expect unstable cardiac rhythm and atypical breathing patterns on the charts, ventilate the examination room, establish oneself as an authority for the examinee, avoid contrasting the teenager with peers and select control questions with great care, because an immature value system may produce erroneous reactions.

Keywords: polygraph, polygraph examination, adolescents, minors, age-related physiology, cardiovascular system, respiration, adolescent psychology, adolescent lying, control questions.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.07***[1].

Повний текст

Текст статті.

Метою роботи є вивчення особливостей організму і психіки дітей у віці 14-16 років і особливостей проведення перевірок з використанням поліграфа даної категорії тестованих. Відповідно з метою перед нами були поставлені наступні завдання:

- розкрити фізіологічні особливості організму дітей у віці 14-16 років.

- розкрити психологічні особливості дітей у віці 14-16 років.

- напрацювати проблемні моменти на які слід звернути увагу експертам поліграфологам при підготовці і проведенні тестів з даною категорією тестованих.

В ході виконання даної роботи були використані такі методи як аналіз і синтез, методи індукції і дедукції. Робота складається з вступу, двох взаємопов'язаних розділів, висновків та списку використаної літератури. У першому розділі особливу увагу приділено розвитку серцево-судинної системи і дихальної системи. Другий розділ розкриває психологічні особливості, зокрема порушуються питання формування волі, обману підлітків і авторитету.

1. Фізіологічні особливості серцево-судинної системи у дітей 14-16 років. Загальна кількість крові всередині організму в процентному співвідношенні до маси самого тіла значно зменшується від новонародженого періоду до віку 14-16 років практично в 2 рази. У школяра 14-16 років кровотворення відбувається всередині кісткового мозку лише в губчастій речовині плоскої кістки і епіфізі трубчастої кістки, а в діафізі трубчастої кістки червоного кольору кістковий мозок змінюється на жовтий жировий мозок, який не має кровотворної функції.

В середньому шкільному віці і старшому шкільному, як правило, збільшується загальна кількість еритроцитів і гемоглобіну, знижується кількість лейкоцитів, в лейкоцитарних формулах триває зниження лімфоцита і наростання сегментированного нейтрофіла. До 14 років загальна структура крові може фактично вже відповідати організму дорослої людини. При цьому ще багато кількості незрілого лейкоцита. Як уже озвучувалося, практично повністю сформується кровообіг. Ростуть підсумкова маса і об'єми серця. Маса серцевого м'яза в порівнянні з новонародженими збільшується до віку 14 років приблизно в 8-9 разів. При виключенні віку 13 років, серцева маса у хлопчика перевищує аналогічний показник у дівчинки. Приріст серцевої маси відбувається при деякому відставанні від приросту тілесної маси.

Обсяги серця досягають 120-140 мл (у дорослого - приблизно 280 мл), а хвилинні обсяги крові - близько 3-4 л / хв (у дорослого - 5-6 л / хв). За допомогою збільшення обсягів крові і збільшення тонусу в парасимпатичному відділі в нервовій системі відбувається в подальшому зниження частот серцевого скорочення (ЧСС) - приблизно 80 ударів в хвилину. У підлітка до 14 років спостерігається значно виражена аритмія дихальних шляхів. Але до 16 років вона як правило проходить [6, с.12]. Через збільшення викидання при одному скороченні більшого об'єму крові, зростає величина в артеріальному тиску. У хлопчика віком 12 років - досягає 108 на 65, в 13-річному - 112 на 65, в 14-річному - 115 на 66 мм, в 16-річному - 118 на 66 мм ртутного стовпчика. У дівчинки після 13 річного віку цей показник на 2-5 мм ртутного стовпчика менше. Так само зростає так зване значення пульсового тиску. Така зміна покращує кровопостачання всіх органів в тілі.

Зростання просвітів судинної системи в перехідному періоді (а це якраз 14-16 років) дещо відстає від збільшень скорочувальних сил в міокарді. Це віддається в формі «юнацька гіпертонія» - підвищення артеріального тиску до 140 мм ртутного стовпчика і згори [6, с.14]. Як результат уражень ЧСС і деякого збільшення загальної довжини судинної системи, особливо у високорослого підлітка і юнака, відбувається незначне уповільнення в кругообігу крові до - 16 - 20 с. У підсумку можна сказати, що в цьому віці уповільнюється ЧСС, подовжується періоду в загальній діастолі, підвищується артеріальний тиск, сповільнюється кругообіг крові, що навіть можна назвати економізацією функціоналу серця.

Як відомо, дихальна система вдосконалюється з часом (підвищенням віку). Збільшується тривалість в дихальному циклі і швидкості вдиху, тривалими стають видихи (особливо паузи на видихах), знижується рівень чутливості дихальних шляхів до недостатності кисню і надлишку вуглекислих газів. Удосконалюється регуляція процесу дихання, включаючи довільну регуляцію при здійсненні мовних функцій. Економізується дихальна реакція на навантаження. Зростають дихальні обсяги і відповідно знижуються частоти дихання протягом 1 хвилини. До 14 років дихальна частота представляє 19 вдихів за хвилину, а до 16 років вона може наблизитися до дорослого - це 20 вдихів в хв. Хвилинні обсяги дихання у віці 14 років становить приблизно 5 л / хв (у дорослого 5-8). Те, що відбувається зміна носить прогресивність характеру, що дозволяє поліпшити процес газообміну в легенях, оскільки при частій і неглибокій роботі дихання повітря змінюється переважно в повітроносні шляхи, дуже незначно змінюючи альвеолярний воздух.Затримка збільшення обсягу грудної клітини під час значного витягування тіла затруднює дихання у підлітків. Загальна маса підліткових легенів у віці 14 років вже приб-

лизно в 10 разів більше від маси початкової, а в 16 - до 12 разів. Підвищена збудливість дихального центру і тимчасове порушення регуляції в диханні викликає у підлітка крайню непереносимість в кисневому дефіциті. При гіпоксичному стані у них може виникнути запаморочення і непритомність [6, с.15].

Обсяг легень залежить від стадій процесу статевого дозрівання, що проходять у дівчини швидше, ніж у хлопчика. Загальний об'єм легенів у 14-річної дівчинки становить приблизно 93% від величини цього обсягу у 18-річної дівчини, а у 14-річного хлопчика - тільки 73% до цього обсягу у 18-річного юнака. У хлопчика ЖЕД дещо більше, ніж у дівчинки, на кожній стадії статевого дозрівання. З невеликим коливанням ЖЕД становить у період середнього шкільного віку - близько 2л.

2. Психологічні особливості у дітей 14-16 років. Вік 14-14 років є особливим періодом в розвитку людської особистості. Часто його характеризують якісним набором змін, що пов'язані з періодом статевого дозрівання і свого роду дорослим життям. Даний етап часто буває вкрай болючим. Підліток вкрай критично налаштований у відношенні до своєї зовнішності; його переживання часто пов'язані з недостатнім розвитком або з швидким темпом. Підлітки часто імпульсивні, запальні, легко збудливі, вони схильні до коливання настроїв і афективних спалахів, на які накладається, часом неусвідомлений ,статевий потяг [1, с.104]. Вікова трансформація часто відбувається ривками, нерівномірно, в ньому виявляються різні тенденції, проявляється прагнення підлітків до самоствердження, самовизначення і самореалізації. Одні підлітки розвиваються швидше, інші відстають від своїх ровесників. Індивідуальний розвиток також може проходити нерівно: інтелектуальне формування випереджає особистісне і навпаки. Основним лейтмотивом психічного розвитку в підлітковому віці є становлення нової, ще досить нестійкої, самосвідомості, зміна Я - концепції, спроби зрозуміти самого себе і свої можливості. У цьому віці відбувається становлення складних форм аналітико-синтетичної діяльності, формування абстрактного, теоретичного мислення. Дуже важливе значення має у підлітка винекнення почуття належності до особливої «підліткової» спільності, цінності якої є основою для власних моральних оцінок.

Підлітки починають «дистанціюватися» від оточуючих дорослих. Однак вони очікують від дорослого розуміння свого прагнення і бажання, підтримки, деякої довіри. Для підлітків важливо якесь визнання старшими його дій, думок або статусної рівноправності. У протилежних випадках, як правило, виникає конфліктна ситуація. Якщо дитина бачить людину, яка досягла чогось, в його розумінні, або мислення якого близьке до його - він може стати для нього авторитетом, а протилежність веде навпаки - до відсутності авторитету у дитини. Ранній період середнього шкільного віку до 14 років характеризують нижчий рівень у розвитку волі, ніж це мало місце в віці 11-ти років. У віці 12-13 років спостерігаються - сумніви, коливання, повільність у виборі, нездатність прийняття рішення і, що головне, якщо у віці 11-ти років майже не спостерігаються спроби вибору на основі безпосередньої актуальної потреби, то у віці 12-13 років знову проявляються випадки такого вибору [1, с.106-107].

Пізній період середнього шкільного віку - 14-й рік життя підлітка. Тут вже досягається високий рівень розвитку волі. У цьому віці в достатній мірі розвинені всі три періоди вольової дії і, причому, ці періоди досить легко, включаються в одне цілісне-дію. А головне, випробовувані роблять вибір і приймають рішення на основі лише об'єктивної

цінності пропонованого вчинку, в чому і проявляється високий рівень розвитку волі. У 16 вже починається примарне почуття дорослості і пошук відповідей на всі вступні питання. До 14-річного віку вольова лінія поведінки слабо розвинена. З приблизно трьох років періодизація в вольовій поведінці (включаючи оцінку, вибір, виконання) розвивається унікально, але дані періоди в вольовій поведінці об'єднуються в єдине ціле тільки в 14-річному віці.

Також відмінністю в даному віці є брехня підлітка, вона буває такою: - брехня на захист; - брехня для помсти; - жартівлива брехня; - спотворення фактів. [2, с.8] Якщо брехня почала даватися взнаки - найчастіше виною тому увага до особистості дитини.

3. Особливості підготовки і проведення тестування з використанням поліграфа з підлітками. Для якісної роботи з даною категорією тестованих поліграфологові ще до початку зустрічі необхідно пам'ятати деякі важливі фізіологічні моменти:

1) в зв'язку з недосконалістю серцево судинної системи поліграфолог може бачити на графіках нестабільний серцевий ритм без пред'явлення будь-яких стимулів;

2) кількість і тривалість дихальних циклів можуть відрізнятися від дорослих. Можливе поверхневе дихання або задишка;

3) особливу увагу слід приділити провітрюванню приміщення в якому планується проведення перевірки. Тіло підлітка гостро реагує на недолік кисню в приміщенні, що може привести до головного болю або непритомності.

4. Щодо психологічних особливостей потрібно пам'ятати:

1) підлітки вибирають авторитетів, думка яких важлива і кого вони слухаються. Поліграфологові слід стати в очах випробуваного авторитетом або в іншому випадку лінія поведінки підлітка на тесті не буде відрізняться конструктивізмом і такий тест не призведе до бажаного результату;

2) підлітки дуже критичні до себе, до своєї зовнішності, поліграфолгу слід уникати протиставленні підлітка його однолітка, навпаки слід працювати за принципом «як всі», «як більшість» підкреслюючи тим самим що тестований є частиною суспільства;

3) слід бути дуже обережним при виборі контрольних питань. У слідстві не сформованої психіки і не до кінця розвиненої системи цінностей, підлітки можуть помилково реагувати на питання плутаючи від яких питань виходить велика небеспека.

Висновки. В підлітковому віці уповільнюється ЧСС, подовжується період в загальній діастолі , підвищується артеріальний тиск, сповільнюється кругообіг крові, що навіть можна назвати економізацією функціоналу серця. Також розвивається і практично повністю формується об'єм легенів, спостерігаються так само деякі проблеми в формі невідповідності обсягу легенів і грудної клітини, економізується дихальна реакція на навантаження. Крім того, до 14-ти річного віку вольова лінія поведінки слабо розвинена, спостерігаються сумніви, дистанціювання і інші реакції та з'являється такий феномен як підліткова брехня, що буває спрямована на захист, може бути помстою, жартом чи спотворенням фактів. Підлітковий період характеризують набором кардинальних змін, що пов'язані з періодом статевого дозрівання і свого роду дорослого життя.

Список використаної літератури:

1. Виготський Л.С. / Психологія розвитку людини. - М .: Изд-во Ексмо, 2013. - 1136 с.

2. Галкіна І.В. / Вікові особливості фізичного і психічного розвитку дітей 12-16 років - VII Міжнародна студентська електронна наукова конференція: Студентський науковий форум - 2015 – С. 6-13.

3. Лактіонова Л.С. / Основні проблеми підліткового віку - 14 с.

4. Мухіна В.С. / Вікова психологія. - М .: Академія, 2007. - 640 с.

5. Обухова Л.Ф. / Вікова психологія. Підручник. - М .: Педагогічне товариство росії, 2013. - 442 с.6. Солодков А.С. / Фізіологія людини. Загальна. Спортивна. Вікова. - М., 2014 року - 36 с.

Аннотация. *Работа с подростками традиционно считается самой сложной в практике педагогов, психологов, социальных работников. Полиграфологи не есть исключение. Порой даже родителям тяжело наладить нормальные взаимоотношения со своими детьми в этом возрасте. Возраст с 11 до 16 лет традиционно называется переходным возрастом. В этом периоде происходит трансформация детей в подростков. В этом возрасте у детей возникают свои психологические особенности: с одной стороны с ними можно разговаривать как со взрослыми но с другой нужно повторять несколько раз как детям. Актуальность исследования: в работе практикующего полиграфолога иногда бывают случаи когда для решений проблемной ситуации нужно провести работу с детьми возрасте с 14 до 16 лет. Соответсвующие исследования в свое время проводили Лион, 1935 Фабиан Л. Рурк 1940, Абрамс и Вайнштейн 1964 — 1970, Либлич 1970, Воронин, Коновалов, Сериков 1972, общий обзор данной темы в свое время проводил Стивен Р. Аданг 1995. Хотя не все эти исследования были проведены с помощью полиграфа в нынешнем понимании. Некоторые исследователи использовали не полный набор датчиков или вовсе только КГР. Автор статьи рассматривает физиологические и психологические особенности подросткового возраста а также, особенности проведения проверки с лицами данного категории.*

Ключевые слова: *психологические особенности, подростки, физиологические изменения, полиграф,*

Анотація. *Робота з підлітками традиційно вважається найскладнішою в практиці педагогів, психологів, соціальних працівників. Поліграфологи не їсти виняток. Часом навіть батькам важко налагодити нормальні взаємини зі своїми дітьми в цьому віці. Вік з 11 до 16 років традиційно називається перехідним віком. У цьому періоді відбувається трансформація дітей в підлітків. У цьому віці у дітей виникають свої психологічні особливості: з одного боку з ними можна розмовляти як з дорослими але з іншого потрібно повторювати кілька разів як дітям. Актуальність дослідження: в роботі практикуючого поліграфолога іноді бувають випадки коли для рішень проблемної ситуації потрібно провести роботу з дітьми віком з 14 до 16 років. Відповідні дослідження свого часу проводили Ліон, 1935 Фабіан Л. Рурк 1940 Абрамс і Вайнштейн 1964 - 1970, Лібліч 1970, Воронін, Коновалов, Сєріков 1972, загальний огляд даної теми свого часу проводив Стівен Р. Аданг 1995. Хоча не всі ці дослідження були проведені за допомогою поліграфа в нинішньому розумінні. Деякі дослідники використовували не повний набір датчиків або зовсім тільки КГР. Автор статті розглядає фізіологічні та психологічні осо-*

бливості підліткового віку а також, особливості проведення перевірки з особами даного категорії.

Ключові слова: *психологічні особливості, підлітки, фізіологічні зміни, поліграф.*

Annotation. *Working with teenagers is traditionally considered the most difficult in the practice of teachers, psychologists, social workers. Polygraph examiners are not an exception. Sometimes even parents are difficult to establish normal relationships with their children at this age. Age from 11 to 16 years is traditionally called the transition age. In this period, there is a transformation of children into adolescents. At this age, children have their own psychological characteristics: on the one hand they can be talked with as adults, but on the other you need to repeat it several times as children. The relevance of the study: in the work of a practicing polygraph examiner sometimes there are cases when it is necessary to work with children from 11 to 16 years for solving the problem situation. The corresponding investigations were carried out in due time by Lyons, 1935 Fabian L. Rourke 1940, Abrams and Weinstein 1964-1970, Liblich 1970, Voronin, Konovalov, Serikov 1972, a general review of this topic was once conducted by Stephen R. Adang 1995. Although not all of these The studies were carried out with the help of a polygraph in the current understanding. Some researchers did not use a full set of sensors, or at all only RGR. The author of the article considers the physiological and psychological characteristics of adolescence and also the specifics of conducting an examination with persons of this category. *

Key words: *psychological features, adolescents, physiological changes, polygraph,*

References

1. Hurovskyi K. V. Osoblyvosti provedennia perevirok za dopomohoiu polihrafa z ditmy vikom 14-16 rokiv [Specific Features of Polygraph Examinations of Children Aged 14–16]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.07. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/890-gurovskij-k-v-osoblivosti-provedennya-perevirok-z-dopomogoyu-poligrafa-z-ditmi-vikom-14-16-rokiv (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕСТОВАНОГО В ПРОЦЕСІ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ[1]

Луцюк А. М.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.08[1] Check for updates

Анотація. Результат поліграфологічного обстеження значною мірою залежить від того, наскільки фахівець розуміє людину перед собою: її характер, темперамент, мотиви й причини, з яких вона не готова казати правду. Луцюк А. М., експерт-поліграфолог із Тернополя, розглядає вивчення особистісних особливостей тестованого як окремий етап роботи, що допомагає встановити психологічний контакт, обрати тактику обстеження й уникнути хибних висновків. Спираючись на праці з психодіагностики та експериментальної психології особистості (В. М. Мельников, Л. Т. Ямпольський, Б. В. Кулагін), на англомовні роботи з техніки інтерв'ю та виявлення обману (J. R. Schafer, J. Navarro; A. Vrij) і на власний досвід обстежень, авторка спершу обґрунтовує потребу «включити» обстежуваного в процедуру, подібно до спортивної розминки. Далі описано можливості візуальної психодіагностики (міміка, пантоміміка, судинні, дихальні й секреторні реакції, що супроводжують емоції) і наведено дані дослідження в Університеті Сан-Франциско: із понад 13 тисяч учасників лише 30 правильно розпізнали понад 90 % неправди, що дослідники пояснили здатністю помічати мікроміміку. Характер, темперамент, емоції, волю, мотив і установку схарактеризовано як предмет попереднього вивчення, а бесіду — як основний метод збирання відомостей про життєвий шлях, освіту, соціальний статус і ставлення до перевірки. Виокремлено шість поширених причин небажання співпрацювати (від страху втратити роботу чи бути покараним до сорому і щирого каяття) і показано, як завищена або занижена самооцінка та належність до раціонального чи емоційного типу впливають на поведінку в бесіді; емоційний тип частіше вдається до маніпулювання поліграфологом. Узагальнено ознаки вправних брехунів: показово чесна поведінка, ретельна підготовка, винахідливість, швидке мислення, красномовні ухильні відповіді, добра пам'ять, відсутність провини, страху чи захоплення. Окремо проаналізовано типові помилки поліграфолога: опору на поодинокі невербальні ознаки, нехтування між- і внутрішньоособистісними відмінностями, евристичні судження. Авторка визнає, що поліграми не завжди викривають умілого обманщика, і радить поєднувати інструментальні дані з ґрунтовним вивченням особистості обстежуваного.

Ключові слова: поліграфологічне обстеження, особистісні особливості, психологічний контакт, передтестова бесіда, візуальна психодіагностика, мікроміміка, темперамент, характер, мотив, самооцінка, виявлення обману, помилки поліграфолога.

Studying the Personality Characteristics of the Examinee During a Polygraph Examination

Lutsiuk A. M.

Abstract. The outcome of a polygraph examination largely depends on how well the examiner understands the person being tested: character, temperament, motives and the reasons for being unwilling to tell the truth. Lutsiuk A. M., a polygraph examiner from Ternopil, treats the study of the examinee's personality as a distinct stage of the examination that helps to establish psychological contact, choose interviewing tactics and avoid erroneous conclusions. Drawing on literature on psychodiagnostics and experimental personality psychology, on works on advanced interviewing and deception detection (J. R. Schafer and J. Navarro; A. Vrij) and on her own practice, the author first argues that

the examinee has to be drawn into the procedure, much like an athlete's warm-up. She then outlines visual psychodiagnostics (facial expressions, body language, vascular, respiratory and secretory reactions accompanying emotions) and cites a University of San Francisco study in which only 30 of more than 13,000 participants correctly identified over 90% of lies, an ability the researchers attributed to the perception of micro-expressions. Character, temperament, emotions, will, motive and set are described as targets of preliminary study, and the interview as the main method of collecting data on the examinee's background and attitude to testing. Six common reasons for non-cooperation are listed, from fear of dismissal or punishment to shame and sincere remorse, and the influence of inflated or low self-esteem and of rational versus emotional personality types is shown; emotional types more often try to manipulate the examiner. Features of skilled liars are summarised, followed by typical examiner errors: reliance on isolated nonverbal cues, neglect of inter- and intrapersonal differences and heuristic judgements. The author concludes that charts do not always expose a skilled deceiver, so instrumental data should be combined with thorough personality assessment.

Keywords: polygraph examination, personality traits, psychological contact, pretest interview, visual psychodiagnostics, micro-expressions, temperament, character, motivation, self-esteem, deception detection, examiner errors.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.08***[1].

Повний текст

Текст статті.

Важливою умовою будь якого обстеження є створення ситуації включеності обслідуваного в обстеження, у процес міжособистісної і ділової взаємодії з дослідником. У спорті використовується поняття «розминка», що означає підготовку і включення, «утягування» спортсмена в майбутню діяльність. Щось схоже передбачається й у ситуації поліграфологічного обстеження: обстежуваний повинен адаптуватися, звикнути до обстановки і процедури діагностики, до дослідника, «втягтися» у завдання, що має виконати бути готовим до співпраці. І аналіз особистісних особливостей особистості є важливим моментом під час обстеження з використанням поліграфу і завжди повинна враховуватися у віковому, статевому, диференційному, соціально-статусному й інших відношеннях.

Поліграф - це пристрій, робота якого спрямована на точне та надійне виявлення брехню - здатності, яку люди прагнули розвинути протягом століть. Поліграф служить повчальним інструментом для органів державної влади та правоохоронних органів. Завдяки технологічним досягненням люди можуть краще співвіднести психологічний стан на основі фізіологічних реакцій. У різних життєвих сферах і видах діяльності виникають практичні завдання, успішність рішення яких залежить від врахування індивідуальних психологічних особливостей людей. Так, у практиці поліграфологічного дослідження необхідно розуміти психологічні відмінності між людьми для здійснення індивідуального підходу до них.

Американські вчені довели, що деякі люди дійсно мають інтуїтивної здатністю відчувати будь-яку брехню. Правда, число таких "детекторів брехні" вкрай мало - воно обчислюється одиницями на десятки тисяч. У дослідженні, проведеному в Університеті

Сан-Франциско, взяли участь понад 13 тисяч осіб. Кожному з них пропонувалося поспілкуватися з кількома спеціально підготовленими співрозмовниками (або подивитися спеціальні відеоролики із записом їхніх розповідей), визначити, коли хтось із них бреше, а потім спробувати логічно обґрунтувати свою думку, спираючись, наприклад, на аналіз міміки і жестів "брехуна "або на логічні неточності в його словах.

Переважна більшість людей, навіть вважали себе здатними розпізнати брехню, насправді виявилися не в змозі виявити "брехунів" - всі їх "удачі" були статистично недостовірними і пояснювалися швидше везінням, ніж якимись особливими здібностями. Але 30 осіб з 13 тисяч обстежених різко "вирвалися вперед" - їм вдалося правильно розпізнати більше 90 відсотків брехні. Правда, при цьому ніхто з них так і не зміг пояснити, яким чином вони розрізняли правду і брехню - пояснення обмежувалися твердженнями типу "мені здалося, що щось в ньому не так" або "я просто відчув, що він бреше".

Втім, самі дослідники знайшли пояснення цьому феномену. Вони прийшли до висновку, що такі люди насправді відчувають не брехня, а так звану "мікроміміку" - найдрібніші скорочення мімічних м'язів, які практично не сприймаються звичайними людьми. Справа в тому, що ці скорочення є мимовільними, тобто ними керує не свідомість, а "підсвідомість", і вони відображають реальні емоції людини навіть в тому випадку, якщо він чудово контролює свою міміку і жести.

У момент сприйняття людина, яка спостерігається, є для суб'єкта спостереження деякою сукупністю соціально значимих ознак, завдяки яким в певній культурі традиційно транслюються психологічні властивості і стани. Ці ознаки, які інколи називають "перцептивними гачками", є для даної людини певним соціальним шрифтом. Сприйняття зовнішнього вигляду людини, вираз її емоцій викликає у відповідь емоційні переживання і реакції у людей. Вміння читати виразні рухи передбачає тонке розуміння всіх відтінків і нюансів у виразі обличчя, жесту, пози і рухів тіла іншої людини. Розпізнати індивідуально-психологічні особливості особистості можна за мімікою, пантомімікою, фізіологічними реакціями, що супроводжують емоції,-- судинними, дихальними, секреторними; за особливостями будови тіла, рисами обличчя, рисунками на долоня, пальцях та іншими природно-біологічними ознаками.

Саме тому візуальна психодіагностика досліджує всі зовнішні виявлення вигляду і поведінки людини з метою вивчення її особистісного змісту. Візуальна психодіагностика є суто прикладним знанням, яке особливо потрібне спеціалістам, що працюють з людьми, для діагностики їх особистісних, індивідуально-типових і професійно важливих якостей. Окрім міміки та жестів важливим аспектом у розпізнаванні обману є розуміння особистісних особливостей особистості.

Характер - це основна психічна властивість людини, що накладає відбиток на всі його дії і вчинки, властивість, від якої, перш за все, залежить діяльність людини в різних життєвих ситуаціях. Іншими словами, даючи визначення характеру, можна сказати, що це сукупність властивостей особистості, що визначає типові способи її реагування на життєві обставини. Під характером слід розуміти не будь-які індивідуально-психологічні особливості людини, а тільки сукупність найбільш виражених і відносно стійких рис особистості, типових для даної людини і систематично виявляються в його діях і вчинках.

Темпера́мент — вроджена стійка властивість людської психіки, одна з найважливіших структурних одиниць психодинамічної організації психічної діяльності, що визначає реакцію людини на інших людей та на події, що з нею відбуваються. Спілкування і діяльність людини, її поведінка завжди зумовлюють появу певних емоцій, які характеризуються активністю, інтенсивністю, якістю та полярністю. Емоції охоплюють усі різновиди переживань особистості, спонукають її до знань, праці, вчинків. Вони виражають духовні запити і прагнення індивіда, його ставлення до дійсності, яке відображається в мозку і переживається як задоволення — незадоволення, радість — сум тощо. Такі базові емоції, як сором, подив, огида, задоволення, зацікавленість, радість, гнів, горе, зневага відображаються на обличчі. Емоції є і своєрідною внутрішньою мовою, системою сигналів, за допомогою яких індивід дізнається про те, що відбувається.

Воля — здатність людини, що виявляється у самодетермінації, саморегуляції нею своєї діяльності і різних психічних процесів. Воля в індивіда виявляється в таких властивостях, як сила волі, енергійність, витримка, рішучість, сміливість, самостійність, ініціативність, упевненість у собі, віра у справу, відповідальність, дисциплінованість, принциповість, обов'язковість та ін. Серед основних психологічних функцій волі виокремлюють вибір мотивів і цілей, регуляцію спонукання до дій за недостатньої чи надлишкової їх мотивації, організацію психічних процесів в адекватну діяльності людини систему, мобілізацію психічних і фізичних можливостей на подолання перешкод під час досягнення поставлених цілей.

Стійкою особистісною властивістю, яка втілює в собі потреби та наміри конкретної діяльності, є мотив.

Мотив (лат. movere — штовхати, приводити у рух) — спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб; сукупність зовнішніх чи внутрішніх умов, які зумовлюють активність суб'єкта і визначають її спрямованість. Це складне інтегральне психологічне утворення належить суб'єкту поведінки. Важливим за мотиваційним значенням є стан індивіда, сформований потребою в об'єктах, необхідних для його існування і розвитку. Йдеться про потреби, які є джерелом активності людини, завдяки яким здійснюється регулювання її поведінки, визначається спрямованість мислення, емоцій, почуттів і волі. За допомогою установки (стійкої схильності індивіда до певної форми реагування) людина спрямовує свої вчинки, дії та поведінку.

Ефективність проведеної роботи залежить значною мірою від ретельності попереднього вивчення особистості обстежуваного. Поліграфологу необхідно одержати інформацію про його життєвий шлях, професію, освіту, соціальний статус, умови роботи, спосіб життя, типові форми поведінки, зацікавлення та уподобання, психологічні властивості та якості, ставлення до обстеження з використанням поліграфу тощо. У ході обстеження пізнається рівень загальної культури та розвитку допитуваного, особливості його мови, міміки та пантоміміки, психологічні стани та реакції, готовність до співробітництва або ж його негативне ставлення. Оскільки в процесі обстеження відбувається не тільки збір інформації, але й психологічний вплив, є можливість визначити схильності особи, комунікативність, загальну тривожність та агресивність тощо.

Одним з основних методів одержання зазначеної інформації є бесіда. Метою проведення бесіди та аналізу поведінки обстежуваного є визначення особливостей осо-

бистості, її психологічний портрет та подальше використання цих особливостей у процесі обстеження. Говорячи про особливості особистості при проведенні обстеження з використанням поліграфу враховується не тільки характер та типи темпераменту, але й особисті причин через які людина не готова співпрацювати і не готова говорити правду, адже причини можуть бути різними і їх важливо розуміти. Наприклад серед розповсюджених причин, відмічені:

1) страх втратити роботу, звичний спосіб життя, можливість опинитися серед злочинців;

2) тривога, страх розплати, наступного покарання;

3) побоювання помсти з боку колег чи співучасників події;

4) сором через зроблений вчинок;

5) страх, що про негідну поведінку дізнаються рідні, близькі, сусіди, співробітники;

6) щире каяття та жаль про вчинене.

Усвідомлення особливостей особистості дозволяє гнучко варіювати тактику обстеження, забезпечуючи бажану регуляцію стану людини і динаміку спілкування. Так, на приклад, на основі завищеної самооцінки у людини виникає ідеалізоване уявлення про свою особистість, своєї цінності для оточуючих. Вона не бажає визнавати власних помилок, ліні, браку знань, неправильної поведінки. Явно занижена самооцінка веде до невпевненості в собі, боязкості, сором'язливості, неможливості реалізувати свої задатки і здібності. Такі люди зазвичай ставлять перед собою більш низькі цілі, ніж ті, яких можуть досягти, перебільшують значення невдач, гостро потребують підтримки оточуючих, занадто критичні до себе.

Аналізуючи різні типи особистості виділяємо **розумовий** та **емоційний типи**. У спілкуванні базові типи особистостей проявляють себе таким чином. Людина, що відноситься до **розумового типу**, бачить суть справи з раціональної точки зору і приймає рішення в основному розсудливо. Він сильний аналітик і дотримується твердих принципів. Будучи здатним відчувати сильні емоції, він, як правило, приховує свої почуття, внаслідок чого багато хто вважає його бездушним. Розумовий тип особистості більш схильний аналізувати інформацію, вимогливий до свого партнера, краще приховувати свої почуття і емоції. І тактика поведінки поліграфолога визначається сильними та слабкими сторонами такого типу.

У людини **емоційного типу** рішення в більшості випадків йдуть не від розуму, а від серця. Він бачить потреби іншої людини і емоційно відгукується на них, високо цінує симпатію і гармонію у відносинах між людьми, своїх почуттів не приховує, здатний впливати на іншого своїми емоціями і сам піддається такому впливу. Емоційний тип особистості здатний впливати на партнера своїми емоціями і сам легко піддасться такому впливу. Він більш схильний йти на компроміси, але уразливий, і може скористатися цим засобом впливу на партнера. Тому часто такий тип особистості може пробувати маніпулювати поліграфологом під час проходження обстеження.

Аналіз індивідуальних особливостей людей, які проходили поліграфологічне тестування дозволяє зробити певний розподіл типів поведінки окремих людей і зокрема способів маніпуляції та спроб введення в оману, як під час передтестової бесіди так і у післятестовому інтерв'ю. На основі проведено аналізу виділяються наступні способи приховати обман притаманні різним людям з врахуванням їх особистісних якостей.

Виконавці: Направлений погляд на співбесідника, посміхаючись, киваючи головою, нахиляючись вперед, пряма орієнтація тіла, дзеркалювання пози, відкриті пози, чіткі рухи, помірна мова. Тобто поведінка на перший погляд чесна і симпатична.

Добре підготовлений: Хороші брехуни кажуть якомога менше, або кажуть те, що неможливо перевірити. Чим менше на їх думку говориться тим менш перевіряється інформація, тим менше можливостей для перевірки детектора брехні. Чим краща підготовка тим більше правдоподібний обман.

Оригінальні: Вони можуть запропонувати переконливу та надійну відповідь практично в будь-якій ситуації.

Швидке мислення: Вони швидко реагують на питання, оскільки надто довго чекати, щоб відповісти не можна, викличе підозру. Таким чином, важлива характеристика - здатність мислити швидко.

Бути красномовним: красномовно, в контексті того, щоб бути хорошим обманщиком , означає, що ви даєте довгострокову, навмисно туманну відповідь, щоб уникнути відповіді на запитання. Хороші брехуни можуть навіть сказати щось, що на поверхні звучить правдоподібно, але насправді не відповідає на це питання.

Гарна пам'ять: Добрі брехуни повинні мати хорошу пам'ять, або ж вони ризикують попастися в їхній мережі брехні. Вони повинні мати можливість згадати те, що вони сказали раніше, щоб вони могли повторити ту ж інформацію, не суперечивши себі самим.

Не відчуваючи провини, страху чи захоплення: Обманювати інших стає легше, якщо брехливий не відчуває почуття провини, страху чи захоплення, тому що в цьому випадку не буде ніякої емоційної поведінки.

Помилки під час проведення поліграфологічного обстеження. 1) Вивчення неправильних нюансів: опиратись на поодинокі прояви обмани та не аналізувати їх в комплексі. Так наприклад існує думка, що обманюючи людина, як правило, жестикулює, відводить погляд, а говорячи правду поводить себе спокійно та пильно дивиться в очі співрозмовнику. Але дослідження показали, що якщо опиратись на окремі прояви невербальних проявів обману є велика імовірініть помилки у свої висновках та пропустити важливі моменти на які варто звернути увагу. 2) Нехтування міжособистісними відмінностями: існують великі відмінності, коли мова йде про поведінку людей, про мову та про фізіологічні реакції. "Результат полягає в тому, що люди, чия природна поведінка виглядає підозрілою (наприклад, люди, які, природно, уникають поглядів чи проявляє неспокій), перебувають у невигідній позиції, оскільки вони ризикують бути помилково звинуваченими у брехні. Інтровертовані та соціально занепокоєні люди, зокрема, попадають у зону ризику. 3) Нехтування ***внутрішніми*** особистими відмінностями:"Не тільки різні люди реагують по-різному в тій же ситуації, одна і та ж людина також реагує по-різному

в різних ситуаціях .Ігнорування або недооцінка цих внутрішньоособистісних відмінностей є ще однією помилкою, яка зловживає. Неможливість адекватно контролювати внутрішньоособистісні відмінності є однією з основних критичних помилок на основі поліграфологічних тестів. 4) Використання евристики: відповідно до загальних правил прийняття рішень (евристики) може легко призвести до помилок і упереджень. Наприклад, *евристичний вигляд обличчя* - це "тенденція судити людей з привабливими обличчями або з яскравими виступами як чесними". І *основна помилка* виникає, коли ми формуємо враження від інших, а потім переоцінюємо їхні фактори характеру, при цьому недооцінюючи ситуаційні фактори. Отже, якщо ми віримо, що хтось є правдивим, ми будемо судити про те, що ця людина в будь-якій ситуації говорить правду. З іншого боку, якщо ми думаємо, що хтось є неправдивим, ми будемо схильні судити про те, що особа є нечесною у будь-якій конкретній ситуації. "Очевидно, що довірливі люди не завжди чесні, а ненадійні люди не завжди нечесні".

Дослідження 2016 року в *"Nature Neuroscience"* виявило, що мозок насправді пристосовується до того, що він нечесний, і що обман може десенсибілізувати наш мозок з "поганого почуття" і навіть може заохотити говорити про більшу брехню в майбутньому.

Висновки. Хороших обманщиків (тих, хто має природну поведінку, хто зневажає підозру, які не знають, що когнітивно важко обманювати, і які не відчувають страху, провини чи насолоди, коли вони обманюють), важко визначити, бо вони дуже кваліфікований у мистецтві обману. Іноді поліграми не дозволять адекватно ідентифікувати тих, хто добре обманював. Проте комплексний підхід до вивчення особистісних особливостей та використання отриманих знань значно полегшують роботу експерта та сприяють отриманню необхідного результату.

Список використаних джерел:

1. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. - М.: Просвещение, 1985. - 320 с.

2. Кулагин, Б.В. Основы профессиональной психодиагностики [Текст] / Б.В. Кулагин. – Л.: Медицина, 1984. – 216 с.

3. John R. Schafer and Joe Navarro, Ad- vanced Interviewing Techniques (Spring- field, IL: Charles C. Thomas, 2004).

4. Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities. Front Cover. Aldert Vrij. John Wiley & Sons, Mar 7, 2008 - Psychology - 502 p.

Анотація. *Важливість діагностики психологічних та індивідуальних особливостей особистості визначається тим, що отримання й оцінка інформації багато в чому залежать від знання психологічних особливостей особистості, які сприяють встановленню з ним психологічного контакту і визначенню системи прийомів, що може бути найбільш ефективною для отримання належного результату при проведенні поліграфологічного дослідження. Аналіз особистості людини, яка проходить поліграфолоічне обстеження важливий етап у роботі, адже без нього ми бачимо абстракцію, а не істину, власне в якій полягає важливість нашої діяльності. У даній статті викладені особливості особистості, її слабкі та сильні сторони, ме-*

тоди їх аналізу, які можуть допомогти отримати належний результат під час обстеження з використанням поліграфу та можливі способи їх використання.

Аннотация. *Важность диагностики психологических и индивидуальных особенностей личности определяется тем, что получение и оценка информации во многом зависят от знания психологических особенностей личности, которые способствуют установлению с ним психологического контакта и определению системы приемов, может быть наиболее эффективной для получения должного результата при проведении полиграфологического исследования. Анализ личности человека, которая проходит полиграфолоичне обследования важный этап в работе, ведь без него мы видим абстракцию, а не истину, собственно в которой состоит важность нашей деятельности. В данной статье изложены особенности личности, ее слабые и сильные стороны, методы их анализа, которые могут помочь получить надлежащий результат при обследовании с использованием полиграфа и возможные способы их использования.*

Annotation. *The importance of diagnosing the psychological and individual characteristics of a person is determined by the fact that the receipt and evaluation of information largely depends on the knowledge of psychological characteristics of the individual, which facilitate the establishment of psychological contact with him and the definition of a system of techniques that can be most effective for obtaining the proper result in conducting a polygraph examination. An analysis of the personality of a person who undergoes polygraph examinations is an important stage in the work, because without it we see an abstraction, not a truth, in which the importance of our activity is in fact. This article describes the peculiarities of the personality, its weaknesses and strengths, methods of their analysis, which can help to obtain the proper result during the polygraph examination and possible ways of using it.*

References

1. Lutsiuk A. M. Vyvchennia osobystisnykh osoblyvostei testovanoho v protsesi polihrafolohichnoho obstezhennia [Studying the Personality Characteristics of the Examinee During a Polygraph Examination]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.08. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/891-lutsyuk-a-m-vivchennya-osobistisnikh-osoblivostej-testovanogo-v-protsesi-poligrafologichnogo-obstezhennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.5. ІННОВАЦІЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ПРОФЕСОРА АЛАНКІРА

ДЕЯКІ НОВІТНІ ДОКТРИНИ АНТИКРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА[1]

Ланцедова Ю. О.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.09[1] Check for updates

Анотація. Як ухвалювати остаточне рішення у справі, коли сукупність доказів недостатня або неузгоджена, юристи сперечаються понад півтора століття. Ланцедова Ю. О. вважає, що чинне кримінальне провадження, побудоване на ч. 3 ст. 62 Конституції України та ч. 1 ст. 1 КПК України, дбає передусім про правовий статус переслідуваної особи, тоді як судочинство має однаково забезпечувати права і обвинуваченого, і потерпілого. Спираючись на термінологію, запроваджену О. А. Кириченком і С. А. Кириченком («антикримінальна галузь права», «Кодекс антикримінального судочинства України», «антикримінальні відомості»), та на дисертаційні напрацювання С. А. Кириченка й О. С. Тунтули, авторка систематизує й розвиває три доктрини наукової школи професора Аланкіра. Доктрина професійності вимагає, щоб докази безпосередньо отримували лише слідчий, прокурор і суд, а як виняток експерт та ордист, тому участь народних засідателів чи присяжних зі статусом суддів авторка вважає порушенням цієї засади, а широкі права захисника без обов'язку встановлювати істину – порушенням співмірності прав і обов'язків. Доктрина об'єктивної істини протиставлена принципу змагальності (ст. 129 Конституції, ст. 16-1 КПК 1960 р., ст. 22 КПК 2012 р.): судочинство названо не спортивним змаганням, а пошуком істини, що забезпечує справедливе покарання й відновлення статусу потерпілого, зокрема через відшкодування первинної та вторинної моральної шкоди, розмежування яких докладно пояснено з опорою на ч. 1 ст. 270 ЦК України. Із посиланням на В. Д. Спасовича обґрунтовано, що й особистісні, суб'єктивні докази не виключають об'єктивної істини, якщо сукупність доказів достатня, узгоджена і кожен доказ має властивості значимості, законності, допустимості, доброякісності й достовірності. Третя доктрина пропонує за недоведеності і вини, і невинуватості визнавати особу причетною та ухвалювати нейтральний вирок, що не дає права на позов до держави про відшкодування шкоди, але не тягне судимості. Авторка не вважає ці положення завершеними й пропонує поширити їх на конституційне, адміністративне, цивільне й господарське судочинство. Для судових експертів і юристів праця цікава баченням ролі експерта в доказуванні та трактуванням моральної шкоди.

Ключові слова: антикримінальне судочинство, доктрина професійності, об'єктивна істина, змагальність сторін, нейтральний вирок, причетна особа, первинна моральна шкода, вторинна моральна шкода, оцінка доказів, презумпція невинуватості, наукова школа професора Аланкіра.

Some Novel Doctrines of Anti-Criminal Judicial Proceedings

Lantsedova Yu. O.

Abstract. The question of how a court should decide a case when the body of evidence is insufficient or inconsistent has been debated for more than a century and a half. Lantsedova Yu. O. argues that current criminal proceedings in Ukraine, based on Article 62(3) of the Constitution and Article

1(1) of the Criminal Procedure Code, protect mainly the accused, whereas justice should secure equally the legal status of the prosecuted person and of the victim. Building on the terminology introduced by Kyrychenko O. A. and Kyrychenko S. A. and on the dissertation research of Kyrychenko S. A. and Tuntula O. S., the author systematises and develops three doctrines of Professor Alankir's school of jurisprudence. The doctrine of professionalism holds that evidence should be obtained directly only by the investigator, prosecutor and court, and exceptionally by an expert, while lay assessors, jurors and defence counsel with broad evidentiary rights but no duty to establish the truth are seen as breaching the balance of rights and duties. The doctrine of objective truth rejects adversarialism as a contest with winners and losers and links truth-finding to fair punishment and the restoration of the victim's status, including compensation for primary and secondary non-pecuniary (moral) damage, which are distinguished with reference to Article 270 of the Civil Code. Citing V. D. Spasovich, the author maintains that personal, subjective evidence does not preclude objective truth when the evidence is sufficient and consistent. The third doctrine proposes that, where neither guilt nor innocence is proven, the person be declared involved and a neutral verdict be delivered, excluding claims against the state for damages but without a criminal record. The doctrines are offered for discussion and for possible extension to other types of proceedings.

Keywords: anti-criminal proceedings, professionalism, objective truth, adversarial principle, neutral verdict, involved person, non-pecuniary damage, secondary moral damage, assessment of evidence, presumption of innocence.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.09***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Наріжним каменем у формуванні професійно-важливих якостей слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та експертів відіграють знання про механізм прийняття остаточного рішення по справі за відсутності достатньої та узгодженої сукупності доказів, дискусія з приводу чого має понад півтора вікову історію. Зокрема, ще у ст. 304 ч. 2 т. XV Зводу законів Російської Імперії говорилося про те, що ніхто не може бути засуджений до покарання без точних та непрямих доказів, а наявність лише недосконалих (непрямих) доказів давало підстави для застосування до підозрюваного тортур [10, с. 25]. Даний підхід закріплений й у ч. 3 ст. 62 Конституції України, згідно якої, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, і на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [5], а не на користь тієї особи, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Даний підхід можна розуміти як конституційну засаду для створення власне кримінального провадження, про яке вже говориться у ч. 1 ст. 1 КПК України і далі вже є наріжним положенням всього даного кодексу [7], тоді як, навпаки, треба створювати власне антикримінальне судочинство, завданням якого б було забезпечення у рівній мірі правового статусу будь-якого учасника даного судочинства, і, перш за все, переслідуваної особи, яка має отримання покарання за вироком суду рівно таке, що відповідає скоєному,ступеню її вини та характеристики, та потерпілого, порушений правовий статус якого має бути відновлений як можна повніше [11, с. 155-156].

Актуальність дослідження. У такому аспекті дуже багато положень чинного КПК України викликають нарікань, перш за все, ст. 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості» КПК України [7], коли антикримінальне судочинство не є спортивним змаганням і тут іноді докорінно вирішується у рівній ступені доля як переслідуваного, так й потерпілого [11, с. 155-156]. Викладені та інші обставини спонукали О. А. Кириченка і С. А. Кириченка обґрунтувати необхідність введення в юриспруденції низку інноваційної термінології: «Антикримінальна галузь права України», «Антикримінальний кодекс України», «Антикримінальне судочинство України», «Кодекс антикримінального судочинства України», «антикримінальні відомості» та ін. [1, с. 49-50], а у наступному С. А. Кириченко [4, с. 183] та О. С. Тунтула обґрунтували [11, с. 16-18, 155-156, 160-163 та ін.], а автор розвила [2, с. 51-54, 59-61; 8 та ін.] низку новітніх доктрин та концепцій власне антикримінального судочинства, що й обумовлює особливу актуальність даної публікації у контексті подальшої розробки та фахової наукової апробації цих інноваційних положень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказані публікації висвітлюють новітні доктрини та концепції антикримінального судочинства розрізнено та у контексті вирішення інших проблем даного судочинства. Цілеспрямоване і взаємопов'язане висвітлення та подальший конструктивний розвиток низки інноваційних положень антикримінального судочинства буде сприяти найбільш ефективному вирішення проблеми з реального перетворення у дане судочинство чинного фактично кримінального провадження.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Перетворення на підставі вказаних новітніх доктрин і концепцій юриспруденції чинного кримінального провадження в антикримінальне судочинство знаходиться у нерозривному зв'язку із вирішенням більш глобального завдання з розробки новітнього правового статусу різних видів соціосуб'єктів та створення надійної доктринальної, законодавчої та іншої прикладної основи для найбільш повного пізнання, визнання, забезпечення та відновлення даного правового статусу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Досягнення даної мети має значне доктринальне та законодавче значення у контексті вирішення як загально правових, так й аналогічних проблем всіх інших видів судочинства, а саме конституційного, адміністративного, трудового (що ще має з'явитися у перспективі і на сьогодні здійснюється в межах цивільного судочинства), де-факто майново-договірного (цивільного) та де-юре майново-договірного (господарського) судочинства.

Новизна даного підходу полягає в комплексності вирішення питання з розробки новітнього правового статусу різних видів судочинства та забезпечення на цій основі найбільш ефективного, раціонального та якісного здійснення кожного з напрямків юридичної діяльності, але, перш за все, правотворчості, правозастосування та антиделіктної діяльності.

Методологічне або загальнонаукове значення. Викладені обставини й обумовлюють особливе методологічне та загально-правове значення створення надійного доктринального і законодавчого підґрунтя для перетворення чинного кримінального провадже-

ння в антикримінальне судочинство, а всіх інших видів судочинства у власне антиделіктні види судочинства.

Викладення основного матеріалу. О. С. Тунтула обґрунтовує [11, с. 16-18], а автор розвиває [2, с. 51; 8 та ін.] **новітню доктрину професійності здійснення антикримінального та інших видів антиделіктного судочинства** тим, що як і будь-який інший вид антиделіктного судочинства антикримінальне судочинство має здійснюватися тільки на професійній основі, тобто лише професіоналами, які опанували через стаціонарне вузівське навчання багатовіковим досвідом, знаннями та навичками проведення такого роду діянь і відповідним рівнем аналітичного мислення, і які зобов'язані забезпечити безпосереднє, об'єктивне, всебічне і повне дослідження всіх обставин справи, на цій основі встановити об'єктивну істину і правильно вирішити антикримінальну та іншу антиделіктну справу [1, с. 213; 2, с. 51; 8].

Участь інших осіб у безпосередньому отриманні доказів, крім слідчого, прокурора і суду, і як виняток експерта та ордиста, а народних засідателів або присяжних в антикримінальному чи в іншому антиделіктному доказуванні зі статусом суддів порушує наріжний принцип будь-якого і тим більше антикримінального судочинства – професійність отримання доказів та вирішення питання про винність чи невинність переслідуваної особи чи іншого відповідача [1, с. 213; 2, с. 51; 8].

Надання захиснику, який за традицією і за законом має значну мотивацію і можливості «допомогти» підзахисному уникнути антикримінальної відповідальності, значних прав щодо безпосереднього отримання доказів без покладання на нього обов'язків за об'єктивне, всебічне і повне дослідження всіх обставин справи, встановлення істини і правильне вирішення антикримінальної та іншої антиделіктної справи, порушує інший наріжний принцип юриспруденції – про взаємозв'язок та співмірність, з однієї сторони, прав, свобод та інтересів фізичних або юридичних осіб або держави чи міждержавних утворень, а з іншого – обов'язків названих соціосуб'єктів та учасників цих видів судочинства [1, с. 213; 2, с. 51; 8].

Розроблена О. С. Тунтулою [11, с. 19-20, 155-156] та конструктивно розвинута автором [1, с. 207-208; 2, с. 51-52; 8] **новітня доктрина встановлення об'єктивної істини в антикримінальному судочинстві** найбільш актуальна власне для антикримінального, але в рівній мірі для будь-якого з інших видів судочинства і доказування. Встановленню істини у антикримінальному доказуванні суперечить так званий принцип «змагальності», передбачений п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України [5], ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність» КПК України 1960 р. [6] та ст. 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості» КПК України 2012 р. [7], що обґрунтовувалося у низці навіть й докторських дисертацій, зокрема, екс-голови Верховного Суду України В. Т. Маляренка у контексті розбудови даного судочинства з урахуванням європейських стандартів [9] та ін.

Але антикримінальний, як і будь інший вид, судочинства або доказування – це зовсім не спортивне змагання. Тут не може і не повинно бути переможених і переможців. Такий підхід у будь-якому випадку буде пов'язаний із істотним порушенням прав, свобод, інтересів та/або обов'язків суб'єктів цього судочинства або доказування, насамперед, потерпілого і переслідуваної особи. Кожний вид антиделіктного судочинства та доказу-

вання, а тим більше антикримінальне, має переслідувати єдину мету – встановити об'єктивну істину в антикримінальній справі і на цій основі правильно вирішити дану справу. Тільки ця задача і може забезпечити призначення переслідуваній особі найбільш справедливого покарання, тобто такого, якого він заслуговує відповідно зі скоєним діянням та із його поведінкою в процесі вчинення суспільно небезпечного діяння, досудового та судового слідства, а також, щоб права, свободи, обов'язки та інтереси потерпілого були відновлені у максимально можливому обсязі з урахуванням й ступеня віктимної поведінки, якщо така була та інших обставин діяння шляхом:

1. Відшкодування йому фізичної та/або майнової та/чи первинної та вторинної моральної шкоди.
2. Іншого відновлення правового статусу потерпілого, наприклад, у вигляді заборони здійснювати стосовно нього певні діяння або, навпаки, змусити виконати певні діяння, скасувати рішення чи правовий акт, який порушує його правовий статус, та ін. [1, с. 214; 2, с. 52; 8].

При цьому варто пояснити інноваційне тлумачення сутності та порядку відшкодування первинної та вторинної моральної шкоди, коли під первинною моральною шкодою більш правильно розуміти грошовий та інший матеріальний вимір відповідного рівня тих страждань, які потерпілий зазнав у зв'язку із заподіянням шкоди його особистим немайновим благам, якими, згідно вимог ч. 1 ст. 270 «Види особистих немайнових прав» ЦК України, є право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [12].

У такому сенсі під вторинною моральною шкодою треба розуміти грошовий та інший матеріальний вимір відповідного рівня тих страждань потерпілого, які він поніс у зв'язку заподіянням йому вже:

1. Фізичної шкоди, тобто тілесної болі, побоїв та/чи тілесних ушкоджень та/або психічних страждань та/чи розладів.
2. Та/або матеріальної (майнової) шкоди.
3. Первинної моральної шкоди [3, с. 27].

Іншими словами кажучи, не можна соціосуб'єкту відшкодовувати вторинну моральну шкоду, якщо йому не завдано фізичної та/чи матеріальної шкоди та/або первинної моральної шкоду. У такому випадку відсутні страждання фізичної особи та іншого соціосуб'єкта (які фактично завжди сумативно представляють відповідних фізичних осіб в складі, наприклад, юридичної особи чи держави або міждержавної установи) з приводу власне заподіяної йому фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної шкоди [3, с. 27].

І у разі заподіяння первинної моральної шкоди в наявності буде подвійне обчислення ступеня психічних страждань фізичної особи самостійно або в складі іншого соціосуб'єкта (юридичної особи, держави, міждержавної установи) з приводу заподіяної йому

чи іншому соціосуб'єкту, в складі якого він перебуває, первинної моральної шкоди, і в частині вже додаткових страждань у вигляді вторинної моральної шкоди з приводу наявних страждань у вигляді первинної моральної шкоди [3, с. 27].

І звичайно ж відшкодування фізичної шкоди має також проявлятися у грошовій або в іншій матеріальній формі у вигляді тих витрат, які були понесені на лікування та інше (санаторне тощо) відновлення здоров'я або психічного стану фізичної особи, якій було завдано такої фізичної шкоди [3, с. 28].

Продовжуючи обґрунтування положень новітньої доктрини об’єктивності антикримінального судочинства, доцільно наголосити на тому, що у літературі і на практиці іноді стверджується про те, що встановити об'єктивну істину по кожній антикримінальній чи іншій антиделіктній справі неможливо, оскільки поміж доказів, за допомогою яких і повинна встановлюватися така істина, завжди є і будуть особистісні докази, тобто такі відомості, які отримані від особистісних джерел, і які в силу цього завжди носять суб'єктивний характер, що, нібито, і унеможливлює встановлення власне об'єктивної істини по антикримінальній чи іншій антиделіктній справі, яка в такому випадку завжди буде суб'єктивною [2, с. 52; 8].

Дана дискусія не нова. Різниця між діяльністю судді та діяльністю кожного іншого шукача істини, підкреслював ще в 1860 р. В. Д. Спасович, полягає не в мети дій, - мета у них одна: розкриття істини; і не в способі дій - спосіб їх дій один: вони діють по логічним, необхідним, незмінним законами мислення будь-якої людини; різниця тільки в результатах судового переконання, в юридичних наслідках, що випливають з нього [10, с. 5-6].

У даному випадку вже акцентувалася увага на тому, що незалежно від виду джерел, від яких отримані докази – суб’єктивні (особистісні джерела, суб’єктивні документи, змішані документи) або об’єктивні (трасосубстанції, об’єктивні документи, змішані документи), встановити об'єктивну істину у справі можна, використовуючи незмінні закони мислення, в даному випадку - узагальнюючу оцінку всіх наявних у справі доказів, сукупність яких повинна бути достатньою та узгодженої для прийняття певного, а тим більше остаточного процесуального рішення. В іншому випадку необхідно тоді визнати існування і ситуацій із вирішення антиделіктної, і тим більше антикримінальної, справи на внутрішньому переконанні, яке сформоване не на достатній та узгодженій сукупності доказів, а власне на припущеннях [1, с. 214-215; 2, с. 53; 8].

З урахуванням викладеного, під встановленням об'єктивної істини по певній антикримінальній чи іншій антиделіктній справі треба розуміти встановлення таких відомостей, які не тільки мають всю сукупність основних базисних юридичних властивостей (значимість, законність, допустимість, доброякісність, достовірність), але й являють собою достатню та узгоджену сукупність для того, щоб сформувати у антиделіктолога внутрішнє переконання (тобто таке, яке склалося без будь-якого зовнішнього впливу, наприклад, телефонного права та ін.) про те, що певне проміжне або тим більше остаточне процесуальне рішення у справі може бути прийнято [1, с. 215; 2, с. 53; 8].

У такому випадку будь-які суб'єктивні відомості, тобто такі, які отримані від особистісного джерела, «об’єкти візуються» такого роду переконанням антиделіктолога, який буде впевнений в тому, що й шляхом суб'єктивних відомостей в сукупності з інши-

ми відомостями встановлена власне об'єктивна істина і тільки на її основі вирішується певна антиделіктна справа. Інакше необхідно прямо визнати існування ситуацій по вирішенню певних антиделіктних справ не на доказах, а на припущеннях [1, с. 215; 2, с. 53; 8].

У такому аспекті виглядає необґрунтованим акцент уваги в ч. 1 ст. 62 Конституції України на тому, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях» [5], коли нібито виправдання особи може ґрунтуватися і на доказах, отриманих незаконним шляхом, і на припущеннях [2, с. 53; 8].

Усі суб'єкти антикримінального, як й будь-якого іншого антиделіктного виду, доказування повинні прагнути до встановлення об'єктивної істини у справі, а, значить, і мати у цьому відношенні рівні права, свободи, інтереси і нести рівні обов'язки. Цьому суперечить й існуючий різний обсяг обов'язків, наприклад, особистісних джерел антикримінальних відомостей, насамперед, свідка, потерпілого і переслідуваної особи, власне давати показання і давати саме достовірні показання і т. п. [1, с. 215; 2, с. 54; 8].

Розроблена С. А. Кириченком [4, с. 183] та О. С. Тунтулою [1, с. 251-253; 11, с. 160-161] і розвита автором [2, с. 59-61; 8] **новітня доктрина причетної особи і нейтрального вироку** ґрунтується на тому, що концепція правової визначеності стосується всіх суб'єктів антикримінального судочинства і, перш за все, переслідуваного і потерпілого (позивача). Будь-яке, а тим більше остаточне процесуальне рішення по антикримінальній справі, має бути постановлене на узгодженій і достатній сукупності доказів, коли кожний окремий доказ має володіти ще й єдністю основних базисних юридичних властивостей (їх значимості, законності, допустимості, доброякісності, достовірності). І коли у результаті належної оцінки узгодженої та достатньої сукупності такого роду доказів у судді складеться внутрішнє переконання про винність особи – виноситься обвинувальний вирок, а якщо про невинність особи – виправдувальний вирок [2, с. 59-60; 8]

Якщо ж існуюча сукупність доказів недостатня для формування внутрішнього переконання судді як першого, так і другого плану, не повинен ухвалюватися виправдувальний вирок, як це вимагають у порушення вимог ч. 3 ст. 62 Конституції України (де в контексті презумпції невинуватості, як вже підкреслювалося, йдеться лише про те, що всі сумніви трактуються на користь обвинуваченого, що унеможливлює ухвалення за такої ситуації лише обвинувального вироку, але ніяк не обумовлює необхідність ухвалення в цій ситуації виправдувального вироку) [5], вимоги ч. 4 ст. 327 «Види вироків» КПК України 1960 р. [6] і п. 2 ч. 1 ст. 373 «Види вироків» КПК Україна 2012 р. [7]. Адже постановлення остаточного процесуального рішення на недостатній сукупності доказів – рівнозначна постановленню вироку на припущеннях, що прямо заборонено робити вимогами все тією ж ч. 3 ст. 62 Конституції України [5].

У такому випадку до відомої доктрини «объективного вменения виновности» варто було б додати і концепцію «субъективного вменения невиновности», коли невинна особа також з'являлася б не на основі достатньої та узгодженої сукупності доказів, а на припущеннях [2, с. 60; 8].

Тому у разі недоведеності як винуватості, так і невинуватості переслідуваної особи (що часто виникає у результаті навмисних діянь переслідуваної особи та його адвоката із «розвалу» антикримінальної справи) фактично має місце недостатня (невизначена) сукупність доказів, яка не може обумовити появу визначеного правового статусу суб'єк-

тів антикримінального судочинства. У цьому випадку і повинно ухвалюватися відповідно такій антиделіктній ситуації невизначене процесуальне рішення – визнання переслідуваної особи причетним та постанову нейтрального вироку, що не дає права переслідуваній особі пред'явити позов до держави (фактично – до законослухняних платників податків) про відшкодування матеріальної та моральної шкоди у зв'язку з притягненням його до антикримінальної відповідальності та з іншими пов'язаними з цим його обмеженнями. Будь-яких інших обмежень правового статусу причетного, у т. ч. судимості, не повинно наступати [2, с. 60-61; 8].

Головні висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що викладена система новітніх доктрин юриспруденції складає надійну доктринальну та законодавчу основу для перетворення чинного фактично кримінального провадження, що піклується про забезпечення правового статусу переважно переслідуваної особи, в антикримінальне судочинство, завданням якого вже має стати найбільш повне пізнання, визнання, забезпечення та у разі порушення й відновлення правового статусу всіх без винятку учасників даного судочинства, у тому числі як переслідуваної особи, яка має отримати за вчинене кримінальне правопорушення рівно стільки, скільки заслуговує зі ступеня її вини, тяжкості вчиненого діяння, характеристики її особистісних якостей та ін., так й потерпілого, правовий статус якого має бути відновлений максимально повно з урахуванням й ступеня його віктимної поведінки, якщо така мала місце, та інших його особистісних характеристик тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. У той же час запропоновані новітні доктрини антикримінального судочинства, з однієї сторони, не претендують на завершеність і створюють лише належну доктринальну основу для остаточного вирішення вказаних проблем у процесі широкої коректної фахової наукової дискусії, а з іншої сторони, можуть стати основою для вирішення відповідних проблем й будь-якого іншого виду судочинства – конституційного, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного (цивільного) та де-юре майново-договірного (господарського), причому не лише українського, а й будь-якої іншої держави Європи чи світу.

Список використаних джерел:

1. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / А. А. Кириченко, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; под. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. - Николаев: Ник. нац. ун-т имени В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

2. Кириченко О. А. Курс лекцій зі спецкурсу «Інноваційна процедура протидії правопорушенням»: навч. посібник для предметної спеціальності 014.03 Середня освіта. Історія, освітньої програми Історія, правознавство / О. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедова. Друге видання. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mykolaiv.legalaid.gov.ua/ua/pres-tsentr/kurs-lektsii-profesora-oleksandra-kyrychenko

3. Кириченко О. А. Курс лекцій зі спецкурсу «Новітній правовий статус студентської молоді»: навч. посібник для предметної спеціальності 014.03 «Середня освіта. Історія» освітньої програми «Історія, правознавство» ОКР «Бакалавр». Друге видання / О. А. Кири-

ченко, А. К. Виноградов, Є. В. Кириленко, С. А. Кириченко, О. С. Тунтула. - Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 264 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.mdu.edu.ua/? page_id=344 <40>

4. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: ґенеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Анатолійович Кириченко; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с.

5. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, із змінами, згідно із законом України від 02.06.2016 р., № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

6. Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28.12.1960 р., № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1961, № 2, ст. 15, зі змінами із законом України від 15.11.2011 р., № 4025-VI (4025-17), ВВР, 2012, № 25, ст. 263 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, ст. 88, із змінами, згідно із законом України № 2234-VIII від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

8. Ланцедова Ю. А. Вторая вариация доктрины доказательств и иных связанных с ней концепций антикриминального судопроизводства / Ю. А. Ланцедова / 1276 слов // Блог экспертов (blog-experts.com). Информационно-аналитический сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://blog-experts.com/category/новости/doktriny/ 2015-01-11 – Доктрины

9. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика : дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Василь Тимофійович Маляренко; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. - Харків, 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=160045

10. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством / В. Д. Спасович. – М. : ЛексЭст, 2001. – 112 с.

11. Тунтула О. С. Отримання доказів та форми їх представлення, оцінки та використання у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Олександра Сергіївна Тунтула; Національна академія прокуратури України. – К., 2013. - 233 с.

12. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р., № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № № 40-44, ст. 356, зі змінами згідно закону України № 2269-VIII від 18.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

У статті представлено низку новітніх доктрин та концепцій юриспруденції, на основі яких чинне, за суттю, кримінальне провадження може бути перетворено в антикримінальне судочинство. У такому аспекті викладені основні положення новітньої доктрини професійності антикримінального судочинства. Розкрита сутність нової доктрини встановлення об'єктивної істини в антикримінальному судочинстві. Показані шляхи удосконалення новітньої доктрини нейтрального вироку та причетної особи в антикримінальному судочинстві.

***Ключові слова**: професійність та об'єктивність антикримінального судочинства; нейтральний вирок; причетна особа» первинна та вторинна моральна шкода.*

В статье представлен ряд новейших доктрин и концепций юриспруденции, на основе которых действующее, по сути, криминальное производство может быть преобразовано в антикриминальное судопроизводство. В таком аспекте изложены основные положения новейшей доктрины профессионализма антикриминального судопроизводства. Раскрыта сущность новой доктрины установления объективной истины в антикриминальном судопроизводстве. Показаны пути совершенствования новейшей доктрины нейтрального приговора и причастного лица в антикриминальном судопроизводстве.

***Ключевые слова**: профессионализм и объективность антикриминального судопроизводства; нейтральный приговор; причастное лицо; первичный и вторичный моральный вред.*

References

1. Lantsedova Yu. O. Deiaki novitni doktryny antykryminalnoho sudochynstva [Some Novel Doctrines of Anti-Criminal Judicial Proceedings]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.09. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/887-lantsedova-yu-o-deyaki-novitni-doktrini-antikriminalnogo-sudochinstva (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.6. СТОРІНКА ВЧЕНОГО

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОГО ФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДОСЛІДЖУВАНОГО НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ[1]

Палій Л. В., Бедан В. Б.

DOI: 10.53672/ej.5.2018.10[1] Check for updates

Анотація. Поліграфологи нерідко стикаються з випадками, коли з фізично здоровою на вигляд особою провести дослідження на поліграфі не вдається, хоча методику дібрано правильно, а обстежуваний готовий співпрацювати. Палій Л. В. (старший поліграфолог ПАТ «ПриватБанк») і Бедан В. Б. (канд. психол. наук, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського) пов'язують такі невдачі із загальним функціональним станом людини й з'ясовують, що в ньому можна передбачити й проконтролювати. Функціональний стан автори визначають як характеристику рівня функціонування систем організму в певний період, що відображає гомеостаз і адаптацію, і подають його у вигляді «сходів» від сну до стресу. Рівні неспання (сон, дрімота, спокійне й активне неспання, напруга) розрізняють за частотою дихання, шкірно-гальванічною реакцією та ЕКГ, тобто за тими самими показниками, які реєструє поліграф. Названо індивідуальні чинники стану (властивості нервової системи, темперамент, емоційна спрямованість, вольові якості, володіння техніками саморегуляції, інтелектуальний розвиток) і шість груп його регуляторів: мотивацію, зміст діяльності, сенсорне навантаження (від перевантаження до депривації, зокрема колір стін, шум, характер запитань і зображень), вихідний фоновий рівень після попередньої діяльності, індивідуальні особливості та неприродні, зокрема фармакологічні, впливи. Окремо розглянуто втому, монотонію й психічне пересичення та їхні фізіологічні ознаки. Емпіричну частину становить аналіз досліджень, які не вдалося провести або завершити (обсяг вибірки автори не наводять): 40 % таких випадків спричинила відсутність сну чи сон менше 6 годин, 30 % – гостра фізична або емоційна втома, решту 30 % – алкоголь і ліки. Водночас від загальної кількості проведених досліджень ці випадки становили менш ніж 0,8 %, тож стан людини, за авторами, ускладнює, але не унеможливлює отримання результату. Із форм впливу на стан (організаційні, фізико-гігієнічні, фізичні, психологічні, фармакологічні) поліграфологу рекомендовано перші три: тестування в першій половині дня, добра вентиляція, освітлення й комфортна температура, короткі перерви щогодини на 5 хвилин ходьби чи вмивання. Ці рекомендації стануть у пригоді поліграфологам під час планування тестування, а судовим експертам – під час оцінювання того, чи враховано стан обстежуваного.

Ключові слова: функціональний стан, поліграф, психофізіологічне дослідження, рівні неспання, втома, монотонія, сенсорне навантаження, мотивація, депривація сну, алкоголь, умови тестування.

The Influence of the Examinee's General Physiological State on Test Results

Palii L. V., Bedan V. B.

Abstract. Polygraph examiners regularly meet cases in which an apparently healthy examinee cannot be tested, even though the technique is appropriate and the person is willing to cooperate. Palii

L. V., a senior polygraph examiner at PrivatBank, and Bedan V. B., PhD in Psychology, of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, attribute such failures to the examinee's general functional state and ask what in this state can be predicted and controlled. Functional state is defined as the level of functioning of body systems at a given time, reflecting homeostasis and adaptation, and is presented as a ladder from sleep to stress. The authors note that levels of wakefulness are distinguished by respiratory rate, electrodermal response and ECG, the very parameters a polygraph records. They list individual determinants of state (nervous system properties, temperament, emotional orientation, volitional qualities, self-regulation skills, intellectual development) and six groups of regulators: motivation, task content, sensory load ranging from overload to deprivation, the background level left by previous activity, individual characteristics, and non-natural influences such as drugs. Fatigue, monotony and mental satiation are discussed separately with their physiological signs. An analysis of examinations that could not be conducted or completed showed that 40 % were cancelled because of missing sleep or less than six hours of sleep, 30 % because of acute physical or emotional fatigue, and 30 % because of alcohol or medication, although the sample size is not reported. Such cases made up less than 0.8 % of all examinations performed. Of the possible ways to influence a person's state, organisational, physical-hygienic and physical measures are recommended: morning testing, good ventilation, lighting and temperature, and five-minute breaks every hour.

Keywords: functional state, polygraph, psychophysiological examination, levels of wakefulness, fatigue, monotony, sensory load, motivation, sleep deprivation, alcohol, testing conditions.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 16.07.2018; у номері — 31.10.2018; DOI:* ***10.53672/ej.5.2018.10***[1].

Повний текст

Текст статті.

Кожен поліграфолог в своїй діяльності стикався з ситуаціями, коли на перший погляд, з фізично здоровим тестованим неможливо провести дослідження на поліграфі. Професіоналізм поліграфолога, використання підходів і методик, бажання самої людини, який проходить тестування, в деяких випадках недостатньо для отримання певного висновку. Одним з факторів, який може вплинути на результат тесту - загальний функціональний стан людини.

Функціональний стан відображає рівень функціонування як окремих систем, так і всього організму. Функціональний стан це характеристика рівня функціонування систем організму в певний період часу, що відображає особливості гомеостазу та процесу адаптації.

В даний момент ще немає однозначного розуміння феномену функціонально стану. Зокрема не вирішене і таке питання: чи може людина перебувати одночасно відразу в декількох станах або не може. Здоровий глузд підказує, що може: адже людина здатна одночасно перебувати і в стані, наприклад, стомленості, і в стані зосередженості. (Після 40 хвилинної пробіжки людина відчуває фізичну втому, але при цьому без зусиль може зробити математичні обчислення). З іншого боку, ми не можемо запитати у тестованого: "Опишіть свій функціональний стан". Він може описати нас свої фізичні відчуття, емоції але не дозволяє зробити аналіз не зможе.

Стан людини можна описати за допомогою різноманітних проявів: змін у функціонуванні фізіологічних систем (центральної нервової, серцево-судинної, дихальної, рухової, ендокринної та т. Д.), Зрушення в протіканні психічних процесів (відчуття, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, уваги), суб'єктивні переживання. У центральної нервової системи є важлива властивість - її домінантна природа, що визначає таку функцію мозку, як регуляція станів організму і поведінки. Наявність такої властивості дозволяє розглядати нервову систему в якості фізіологічної основи механізмів регуляції. Серед людей є істотні індивідуальні відмінності у вираженості і динаміці одних і тих же функціональних станів, а також в закономірностях їх взаємних переходів. Відмінності в характері, в різне ставлення до подій навколо є причиною того, що в одних і тих же умовах діяльності люди знаходяться в різних функціональних станах.

Особливості функціонального стану у окремої людини залежать від ряду факторів:

- властивостей нервової системи,

- типу темпераменту,

- загальної емоційної спрямованості (улюблених і небажаних переживань),

- здатності до нейтралізації негативних емоційних слідів,

- ступеня розвитку тих чи інших вольових якостей,

- володіння техніками управління власним психічним станом,

- інтелектуального розвитку.

Про функціональний стан також судять по поведінковими проявами, яким відповідає різний рівень неспання: сон, дрімота, спокійне неспання, активне неспання, напруга. В основі поділу рівнів неспання лежать, на думку психофізіології, такі кількісні показники, як частота дихання, особливості шкірно-гальванічної реакції, ЕКГ і т.д. А це як раз основні показники, які ми використовуємо при оцінці результатів тестування. Наприклад загальновідомо, що в розслабленому стані опір шкіри підвищується, а при високому рівні активності - знижується.

Особливе місце при вивченні функціональних станів займає проблема факторів, що визначають їх рівень і особливості. **Можна виділити шість груп явищ, що регулюють функціональні стану.**

1. Перш за все це мотивація - те, заради чого виконується конкретна діяльність. Захопленість роботою, прагнення до успіху, престижне досягнення, зацікавленість у винагороді, почуття обов'язку, зобов'язання, допомога - наявність всіх цих мотивів може призвести до надзвичайної зацікавленості у виконанні завдання, і навпаки, їх відсутність породжує формальне ставлення до справи. Чим інтенсивніше, більш значуща мотиви, тим вище рівень функціонального стану. Отже, чим більше випробуваний зацікавлений в отриманні результату тим вище його функціональна активність.

2. Інший важливий регулятор функціонального стану - зміст праці. У самому завданні, яке повинен виконати людина, закладені певні вимоги до специфіки та рівню функціонального стану. Певна діяльність людини вимагає певного темпу виконання завдань, автоматизації дій, відповідальності за результат, застосування фізичної сили або

інтелекту і т.д. Нарешті, то, як завдання виконується людиною, також має значення для регулювання функціонального стану.

3. До ще однієї групи регуляторів функціонального стану відноситься величина сенсорної навантаження, яка може змінюватися від сенсорного перенасичення, перевантаження до сенсорної депривації з крайнім недоліком сенсорних впливів. Під сенсорною навантаженням розуміються як дії сенсорного оточення (наприклад загальний «фон» або умови в яких проводитимуться дослідження: колір стін в кабінеті, рівень шуму за вікном), так і ті дії, які прямо пов'язані з виконуваної діяльністю (питання які ми задаємо, схеми і картинки для візуалізації).

4. Важливе значення для розвитку функціонального стану має його вихідний фоновий рівень, який зберігає слід від попередньої діяльності суб'єкта. Прикладом ми можемо взяти людину, яка до моменту проведення дослідження знаходився декілька годин в офісі і активно займався своєю роботою.

5. Специфіка та рівень функціонального стану суттєво залежать від індивідуальних особливостей суб'єкта. Наприклад, монотонна робота по-різному впливає на осіб з сильною і слабкою нервовою системою. Індивіди, що належать до сильного типу, виявляють меншу стійкість до монотонії і раніше слабких показують зниження рівня активації нервової системи.

6. Крім того, можна виділити групу регуляторів функціонального стану, які не належать до природних: це фармакологічні, електричні та інші впливи на організм.

Окремо потрібно зупинити увагу на загальному стомлення людини. Найбільш часто стомлення розуміється як тимчасове зниження працездатності під впливом тривалого впливу навантаження. При цьому специфіка втоми істотно залежить від виду навантаження, часу, необхідного для відновлення вихідного рівня працездатності і рівня локалізації стомлення. Розрізняють фізичне і розумове стомлення, гостре і хронічне; розглядають також специфічні види втоми - м'язове, сенсорне, розумове і т.і. У наведеному вище визначенні головним фактором втоми виступає зниження працездатності, однак, крім втоми, на зниження працездатності впливають також стану монотонії і психічного пересичення. Якщо стомлення можна охарактеризувати як природну реакцію, пов'язану з наростанням напруги при тривалій роботі, то і монотонія, і психічне пересичення є наслідком одноманітності діяльності, що виконується в специфічних умовах (бідність зовнішнього середовища, обмежене поле роботи, нескладні стереотипні дії і т.д.) . У той же час однакова спрямованість зміни працездатності при цих станах ще не служить доказом їх ідентичності. Розбіжності виявляються і в поведінковому плані, і в їх суб'єктивної представленості. Для монотонії характерні занурення людини в дрімотний стан, "виключення" з процесу діяльності.

З фізіологічної боку розвиток стомлення свідчить про виснаження внутрішніх резервів організму і переході на менш вигідні способи функціонування систем: підтримка хвилинного обсягу кровотоку здійснюється за рахунок збільшення частоти серцевих скорочень замість збільшення ударного обсягу; рухові реакції реалізуються великим числом функціональних м'язових одиниць при ослабленні сили скорочень окремих м'язових волокон і ін. Це знаходить вираз в порушеннях стійкості вегетативних функцій, зниження сили і швидкості м'язового скорочення, дискоординації в роботі регуляторних утворень,

труднощі вироблення і гальмування умовних рефлексів, внаслідок чого і сповільнюється темп роботи, порушуються точність, ритмічність і координація рухів. В рамках вивчення впливу загального функціонального стану результати досліджень з використанням поліграфа, проведено загальний аналіз впливу певних чинників на стан випробовуваних.

Для аналізу були взяті дослідження, які не вдалося провести або завершити в зв'язку з впливом на загальний стан тестованих факторів:

- гостра стомленість (фізична і емоційна);

- вживання медичних препаратів;

- вживання алкоголю;

- порушення фази відпочинку, відсутність сну або недостатнє його час для відновлення (менше 6 годин).

Відсутність сну стало причиною скасування дослідження в 40%, гостра стомленість - 30%, решта 30% поділили між собою алкоголь і медикаменти. На думку більшості фахівців на ці 4 фактора неможливо вплинути «тут і зараз». Відсутність відпочинку виправляється сном. для проведення детоксикації необхідні витрати часу і спеціальних засобів, а усунення гострого стомлення іноді вимагає тривалої доказом їх ідентичності. Розбіжності виявляються і в поведінковому плані, і в їх суб'єктивної представленості. Для монотонии характерні занурення людини в дрімотний стан, "виключення" з процесу діяльності.

З фізіологічної боку розвиток стомлення свідчить про виснаження внутрішніх резервів організму і переході на менш вигідні способи функціонування систем: підтримка хвилинного обсягу кровотоку здійснюється за рахунок збільшення частоти серцевих скорочень замість збільшення ударного обсягу; рухові реакції реалізуються великим числом функціональних м'язових одиниць при ослабленні сили скорочень окремих м'язових волокон і ін. Це знаходить вираз в порушеннях стійкості вегетативних функцій, зниження сили і швидкості м'язового скорочення, дискоординации в роботі регуляторних утворень, труднощі вироблення і гальмування умовних рефлексів, внаслідок чого і сповільнюється темп роботи, порушуються точність, ритмічність і координація рухів.

В рамках вивчення впливу загального функціонального стану результати досліджень з використанням поліграфа, проведено загальний аналіз впливу певних чинників на стан випробовуваних.

Для аналізу були взяті дослідження, які не вдалося провести або завершити в зв'язку з впливом на загальний стан тестованих факторів:

- гостра стомленість (фізична і емоційна);

- вживання медичних препаратів;

- вживання алкоголю;

- порушення фази відпочинку, відсутність сну або недостатнє його час для відновлення (менше 6 годин).

Відсутність сну стало причиною скасування дослідження в 40%, гостра стомленість - 30%, решта 30% поділили між собою алкоголь і медикаменти. На думку більшості фахівців на ці 4 фактора неможливо вплинути «тут і зараз». Відсутність відпочинку виправляється сном. Для проведення детоксикації необхідні витрати часу і спеціальних засобів, а усунення гострого стомлення іноді вимагає тривалої реабілітації та іноді із застосуванням медикаментів. Але, якщо подивитися на це в розрізі загальної кількості що відбулися досліджень, не вдалося провести тестування через істотних відхилень функціонального стану в менш ніж 0.8% випадків. Ця цифра дає нам підстави вважати, що стан людини впливає на можливість отримання повноцінного результату, але далеко не безнадійно.

Досягнення того чи іншого рівня функціонування здійснюється завдяки діяльності механізмів регуляції. Це означає, що поліграфолог під час проведення тестування може підтримувати оптимальний стан досліджуваних. Існує кілька класифікації форм впливу на стан людини: організаційні, фізико-гігієнічні, фізичні, психологічні, фармакологічні. **При проведенні дослідження з використанням поліграфа рекомендовано використовувати перші три. А саме:**

1. Організаційні - індивідуальна регламентація виконання завдань людиною, оптимальне навантаження, режим активності і відпочинку. Наприклад, проводити дослідження в першій половині дня, коли у людини ще не вичерпаний середній денний ліміт загальної функціональної активності.

2. Фізико-гігієнічні - насичення киснем, освітленість, температурна адаптація. Навіть найпростіше приміщення офісу з наявністю хорошої вентиляції, оптимального освітлення і комфортної температури для певної пори року може сприяти утриманню оптимального стану досліджуваного.

3. Фізична - активний відпочинок, масаж, душ, фіззарядка. В умовах організації роботи звичайного середньостатистичного офісу зробити масаж або прийняти душ малоймовірні методи. Але якщо дати можливість людині один раз на годину походити 5 хвилин, вимити руки або особа, це піде на користь людині і продовжить його активність під час проведення тестування.

Висновки. Специфіка стану залежить від безлічі різних причин. В силу цього актуальний стан людини, що виникає в кожній конкретній ситуації, завжди унікально. Однак серед різноманіття випадків досить чітко виділяються деякі загальні класи станів. Це проявляється, наприклад, в тому, що кожен з нас на суб'єктивному рівні легко відрізняє стан емоційного збудження від апатії, бадьорий робочий стан - від млявості і сонливості. Об'єктивна оцінка і прості способи впливу на стан людини завжди допоможуть уникнути невдачі в тесті і отримати результат.

Аннотация. *Функциональное состояние человека можно выстроить в виде лестницы по уровням активность организма, где каждая следующая ступенька равняется более высокому уровню напряженности и психической активности. На самой нижней ступеньке — состояние сна, а на верхней — состояние стресса. Для проведения исследования с использованием полиграфа нас в первую очередь интересует оптимальное состояние тестируемого. Что можно спрогнозировать? Что можно проконтролировать? Как это влияет на результаты тестирования? Ответы на эти вопросы и прочее Вы узнаете из мое статьи.*

Анотація. *Функціональний стан людини можна вибудувати у вигляді сходів за рівнями активність організму, де кожна наступна сходинка дорівнює більш високому рівню напруженості і психічної активності. На найнижчій сходинці - стан сну, а на верхній - стан стресу. Для проведення дослідження з використанням поліграфа нас в першу чергу цікавить оптимальний стан тестованого. Що можна спрогнозувати? Що можна проконтролювати? Як це впливає на результати тестування? Відповіді на ці питання та інше Ви дізнаєтеся з моє статті.*

Annotation. *The functional state of a person can be arranged in the form of a ladder according to the levels of activity of the organism, where each next step equals a higher level of tension and mental activity. At the lowest step - the state of sleep, and on the top - the state of stress. To conduct a study using a polygraph, we are primarily interested in the optimal state of the test. What can be predicted? What can be controlled? How does this affect the test results? The answers to these questions and others you will learn from my article.*

References

1. Palii L. V., Bedan V. B. Vplyv zahalnoho fiziolohichnoho stanu doslidzhuvanoho na rezultaty testuvannia [The Influence of the Examinee's General Physiological State on Test Results]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018.10. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/892-palij-l-v-vpliv-zagalnogo-fiziologichnogo-stanu-doslidzhuvanogo-na-rezultati-testuvannya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ

Брак кваліфікованих дитячих психологів у школах є причиною неконтрольованого росту дитячої агресії[1]

13.09.2018

Короткий зміст. Журнал поширив сюжет ТСН (випуск 19:30 за 12 вересня 2018 року) про брак кваліфікованих дитячих психологів у школах. Журналісти назвали причини: низькі ставки та сотні учнів на одного фахівця. Проблема загострилася після інциденту в столичній школі, де учень поранив учительку ножицями; в іншій школі учень тримає в страху весь клас, і психологи не можуть цьому зарадити. ТСН із кінця попереднього року стежить за історією 8-річного Артура й показує, чому шкільні психологи часом безсилі перед дитячою агресією.

References

1. Brak kvalifikovanykh dytiachykh psykholohiv u shkolakh ye prychynoiu nekontrolovanoho rostu dytiachoi ahresii [The Shortage of Qualified Child Psychologists in Schools Causes an Uncontrolled Growth of Child Aggression]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2018. 13 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/937-brak-kvalifikovanikh-dityachikh-psikhologiv-u-shkolakh-e-prichinoyu-nekontrolovanogo-rostu-dityachoji-agresiji (onovlena versiia vid 13.09.2018). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ

СТАНДАРТИ

Стандарт ASTM E2229 і рецензовані видання з поліграфології в Україні

У лютому 2018 року сайт журналу повідомив, що в Україні відповідно до міжнародного стандарту ASTM E2229 – 09(2018) «Standard Practices for Interpretation of Psychophysiological Detection of Deception (Polygraph) Data» існують два рецензовані науково-прикладні видання в галузі застосування поліграфа.

Це друковане видання «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика» та електронне видання «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (ISSN 2521-1463). До редакційних колегій обох видань увійшли відомі поліграфологи з різних країн: Ян Відацькі (Польща), Марк Хендлер (США), Мілан Кормош (Словаччина), Родольфо Прадо Пелайо (Мексика) та інші [1].

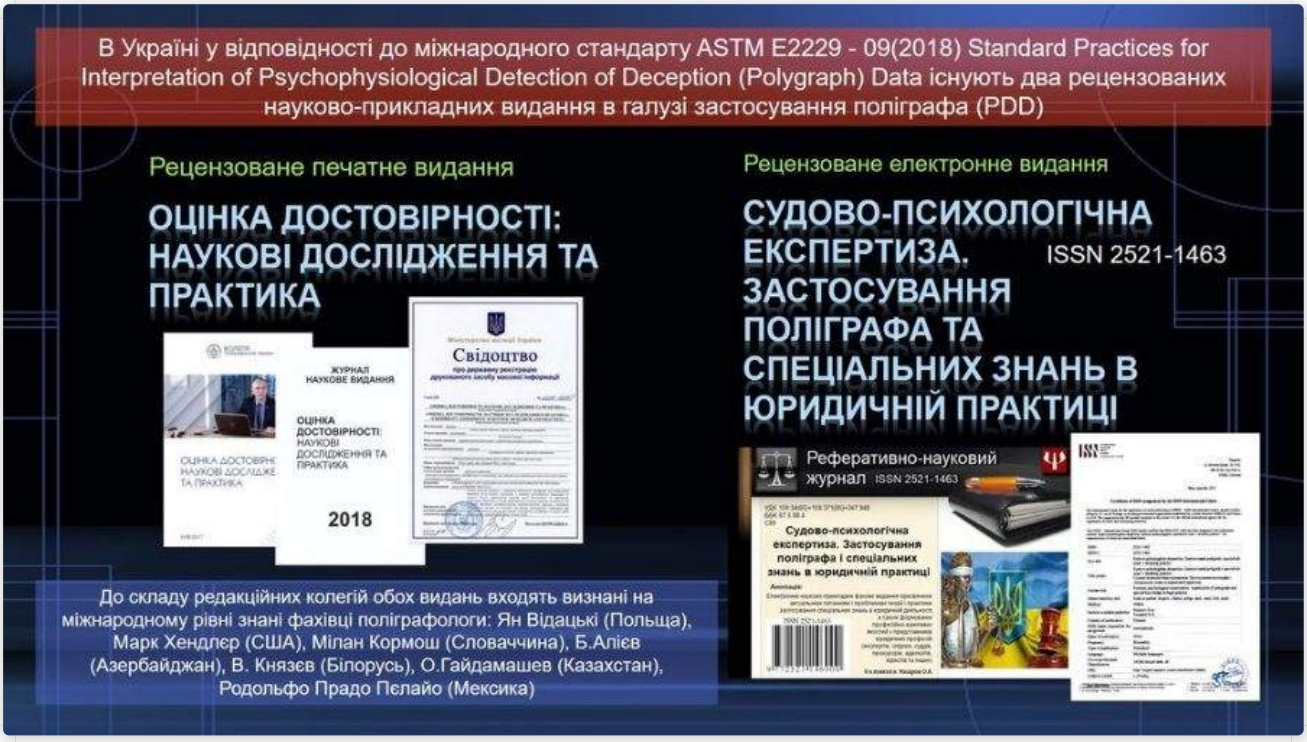

Рецензовані видання в галузі застосування поліграфа в Україні [1]

Видання приймають наукові статті, тези й доповіді науковців, викладачів, поліграфологів, судових експертів, юристів, адвокатів, прокурорів, суддів, аспірантів і докторантів, які досліджують використання спеціальних знань у юридичній практиці [1].

References

1. V Ukraini u vidpovidnosti do mizhnarodnoho standartu ASTM E2229 - 09(2018) Standard Practices for Interpretation of Psychophysiological Detection of Deception (Polygraph) Data isnuiut dva retsenzovanykh naukovykh vydannia v haluzi zastosuvannia polihrafa [Two Peer-Re-

viewed Scientific Publications in the Field of Polygraph Use Exist in Ukraine in Accordance with the International Standard ASTM E2229-09(2018)]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2018. 18 liut. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/795-v-ukrajini-u-vidpovidnosti-do-mizhnarodnogo-standartu-astm-e2229-09-2018-standard-practices-for-interpretation-of-psychophysiological-detection-of-deception-polygraph-data-isnuyut-dva-retsenzovanikh-naukovo-prikladnikh-vidannya-v-galuzi-zastosuvannya-poligrafa-pdd (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

В ІНТЕРНЕТІ

Пошукові запити зі словом «експертиза», які найчастіше вводили користувачі Google в Україні у вересні–жовтні 2018 р. — у період виходу цього номера[8]:

№	Запит	Індекс
1	судова експертиза	100
2	судово медична експертиза	48
3	екологічна експертиза	27
4	лінгвістична експертиза	23
5	кпк	19
6	психологічна експертиза	16
7	комісійна експертиза	8

Індекс популярності Google Trends: 100 — найчастіший запит періоду, решта — у відсотках від нього. Абсолютної кількості пошуків Google не оприлюднює. Найшвидше зростали запити: «комісійна експертиза» (різкий сплеск), «судово медична експертиза» (+130 %), «лінгвістична експертиза» (+120 %).

У ЖУРНАЛІ

Матеріали цього номера, які читачі відкривали найчастіше, — кількість переглядів їхніх сторінок на сайті журналу станом на 06.11.2026:

№	Матеріал	Переглядів
1	*Руденко А. М.* Передтестова бесіда: принципи й техніка проведення	5 227
2	*Козленко І. М.* Проведення поліграфологічних перевірок в Україні: стан і перспективи	5 134
3	*Коренюк П. І., Голубицький М. Ю.* Правові засади технічного регулювання в Україні	3 788
4	Стандарт ASTM E2229 і рецензовані видання з поліграфології в Україні	3 302
5	*Луцюк А. М.* Вивчення особистісних особливостей тестованого в процесі поліграфологічного обстеження	3 069

Лічильник сайту журналу рахує всі відкриття сторінки матеріалу від дня її оприлюднення. Перегляди саме за період виходу номера журнал фіксує з листопада 2026 р.

Станьте автором журналу. Редакція приймає статті науковців, судових експертів, адвокатів, психологів і здобувачів наукових ступенів з юридичної психології, судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та спеціальних знань у юридичній практиці. Публікація безкоштовна, статтям редакція присвоює DOI, а читають їх ті, хто щод-

ня працює в судах. Приєднуйтеся до спільноти судових експертів і дослідників: вимоги до статей і тез див. у розділі «Вимоги до оформлення»[9].

Потрібен судовий експерт? Якщо у справі, яку розглядає суд, виникли питання, що потребують спеціальних знань у галузі психології, зокрема щодо моральних страждань, психологічного стану учасника процесу, інтересів дитини чи психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, зверніться до редакції. Допоможемо визначитися з видом експертизи, сформулювати питання експертові й знайти фахівця з належною кваліфікацією. Запит — через форму «Консультація» на сайті журналу[10] або за телефоном +38 (093) 476-72-60.

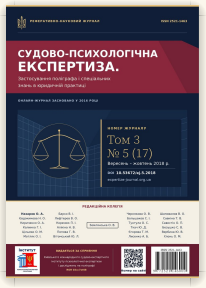

Як цитувати номер

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці : реферативно-науковий online журнал. 2018. Т. 3, № 5 (17). 122 с. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018. URL: https://expertize-journal.org.ua/nomera/19773-2018-5-22.

Номер оновлено 06.11.2026: замінено матеріал розділу 3.

References

1. Pro metu stvorennia Internet-vydannia [On the Purpose of Creating the Online Publication]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-celyah (onovlena versiia vid 29.06.2022). [in Ukrainian].

2. Kyivskyi mizhnarodnyi sudovo-ekspertnyi instytut psykholohichnoi ekspertyzy i doslidzhen na polihrafi [Kiev International Forensic Expert Institute of Psychological Expertise and Researchs on Polygraph, LLC] : zapys u reiestri naukovykh orhanizatsii Research Organization Registry (ROR). URL: https://ror.org/02xc7et08 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Vytiah z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny vid 31.10.2026 № 31102026-00003569 [Extract from the Unified State Register of War Veterans of 31.10.2026 No. 31102026-00003569] : vidomosti pro subiekta veteranskoho pidpryiemnytstva (Nazarov Oleh Anatoliiovych) / Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Opryliudneno na storintsi "Pro naukovo-referatyvne vydannia" saitu zhurnalu. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-nauchnom-izdanii (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

4. Redaktsiina kolehiia [Editorial Board]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/redaktsijna-kolegiya (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

5. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice]. 2018. Vol. 3, No. 5 (17). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2018. [in Ukrainian].

6. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat [Information and Documentation. Publications. Main Types. Terms and

Definitions]. [Chynnyi vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. Pp. 4.14.2.2, 4.14.2.7. Referaty prats, opryliudnenykh ranishe, podano iz zaznachenniam imeni avtora ta dzherela zapozychennia vidpovidno do p. 1 ch. 2 st. 22 Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 01.12.2022 № 2811-IX; akty orhaniv derzhavnoi vlady ta ofitsiini dokumenty sudovoho kharakteru ne okhoroniaiutsia avtorskym pravom (p. 3 ch. 1 st. 8 tsoho Zakonu). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

7. Münsterberg H. On the Witness Stand: Essays on Psychology and Crime. Classics in the History of Psychology (York University). URL: https://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/foreword.htm (data zvernennia: 04.11.2026).

8. Google Trends : poshukovyi termin «ekspertyza», Ukraina, 01.09.2018–31.10.2018 [Google Trends: Search Term “ekspertyza”, Ukraine, 01.09.2018–31.10.2018]. URL: https://trends.google.com/trends/explore?date=2018-09-01%202018-10-31&geo=UA&q=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0&hl=uk (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

9. Vymohy do oformlennia statei i tez [Requirements for Articles and Abstracts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/vimogi-do-oformlennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

10. Konsultatsiia: zapyt na provedennia sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy, doslidzhennia [Consultation: Request for a Forensic Psychological Examination or Study]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/konsultacia (onovlena versiia vid 28.10.2023). [in Ukrainian].

Відомості про журнал

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Назва: реферативно-науковий журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice). Електронне (online) видання.

Ідентифікатори: ISSN 2521-1463 (Online); штриховий код EAN-13 для періодичних видань 9772521146000; державний український ідентифікатор медіа R40-05509 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26.09.2024 № 2785); префікс DOI 10.53672 (Crossref).

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі»; міжнародний ідентифікатор наукової організації ROR 02xc7et08.

Галузь: юридичні, психологічні науки. Періодичність: 1 раз на два місяці. Мови видання: українська, англійська.

Увага! Електронне видання не внесено до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку наукових фахових видань України.

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ

Журнал засновано у травні 2016 р. кандидатом психологічних наук, доцентом, експертом-поліграфологом, правознавцем О. А. Назаровим на базі інформаційно-правового вебсайту з метою популяризації можливостей судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та інших спеціальних знань у юридичній практиці. Редакційну колегію сформовано у квітні 2017 р. під час ISSN-реєстрації видання.

БАЗИ ДАНИХ, РЕЄСТРИ ТА БІБЛІОТЕКИ

Реєстр суб'єктів у сфері медіа; Google Scholar; ISSN International Centre — ISSN Portal; Crossref; Scilit (MDPI); Відкритий український індекс цитувань (OUCI, ДНТБ України); ICI World of Journals (Index Copernicus, паспорт журналу); Реєстр наукових видань України (УкрІНТЕІ); Polska Bibliografia Naukowa (PBN). Інші каталоги: ResearchBib.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Видання практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, абонентська скринька В-62. Засновник — видавець: тел. +38 (093) 476-72-60; e-mail: nazarovua@ukr.net. Заступники головного редактора: д-р психол. наук, професор Євдокимова Наталя Олексіївна (yevdokymova@ukr.net); д-р юрид. наук, професор Кириченко Олександр Анатолійович (alankir23@ukr.net). Сайт: expertize-journal.org.ua; e-mail редакції: info@expertize-journal.org.ua.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

2018. Том 3, № 5 (17)
вересень–жовтень 2018 року

Реферативно-науковий online журнал

Засновник, видавець, відповідальний за випуск — Назаров О. А.

Видається за сприяння Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі (ROR 02xc7et08).

Формат А4 (210×297 мм). Гарнітура Source Serif 4. Обсяг 122 с.

DOI 10.53672/ej.5.2018. Ідентифікатор медіа R40-05509. ISSN 2521-1463 (Online).

Видавник Назаров О. А. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, а/с В-62. Тел. +38 (093) 476-72-60. E-mail: nazarovua@ukr.net

expertize-journal.org.ua